

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze

Institut mezinárodních studií

***Situace národnostních menšin v Polsku
po roce 1989.***

Institucionalizace národnostní otázky.

Julia Szymańska

Vedoucí diplomové práce
Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 14. ledna 2007

OBSAH

ÚVOD	4
1. Kapitola Nástin dějin národnostních menšin v Polsku od vzniku Rzeczpospolité v 1918 do 1989....	9
1.1. Stanovení hranic.....	9
1.2 Základní práva menšin	11
1.3 Definice pojmu národnostní menšina.....	13
1.4 Sčítání lidu. Metodologie a výsledky.....	14
1.5 Charakteristika jednotlivých menšin.....	21
1.6 Druhá světová válka. Změny hranic a etnické struktury Polska.	39
1.7 Vysídlení obyvatelstva, migrace, přestěhovalecké akce.	44
1.8 Poválečná situace. Polsko „bez menšin“.....	46
1.9 Charakteristika jednotlivých menšin.....	49
2. Kapitola Menšiny, národnostní nebo etnická skupina?	57
2.1 Definice pojmu národnostní menšina po roce 1989.....	57
2.2 Zákon o národnostních a etnických menšinách, a regionálních jazycích.....	59
2.3 Odhady a oficiální statistiky sčítání lidu z roku 2002.....	60
2.4 Charakteristika jednotlivých menšin.....	66
3. Kapitela Problém institucionalizace národnostní otázky v polském a mezinárodním právu	78
3.1 Definice pojmu vnější institucionalizace	78
3.2 Legislativní model v Polsku po roce 1989. Příčiny a koncepce.....	79
3.3 Základní práva menšin v polské legislativě:	81
3.4 Mezinárodní kontext	88
3.5 Státní organizace, které podporují rozvoj legislativy a zabývají se podporou menšin a řešení jejich problémů:	91
4. Kapitola Vnitřní institucionalizace národnostních menšin. Proces mobilizace zdola.....	93
4.1 Definice pojmu vnější institucionalizace	93
4.2 Vybrané příklady vnitřní institucionalizace na příkladě aktivit jednotlivých menšin.....	94
Závěr.....	116
Resume	119
Bibliografie.....	121

ÚVOD

V roce 2002 proběhlo v Polsku první sčítání lidu od roku 1931, ve kterém byla občanům položena otázka týkající se národnosti. Výsledky sčítání verifikovaly dosavadní odhady týkající se stavu národnostních menšin v Polsku. Problematika, která je nesmírně složitá a zároveň důležitá pro historiky, sociology, politology a jiné badatele, poskytuje stále prostor pro zkoumání a bude předmětem analýzy v této diplomové práci.

Hlavním cílem této práce je prozkoumat situaci národnostních menšin po roce 1989. Časovým mezníkem bude rok 2005, kdy byl schválen zákon o národnostních menšinách a regionálních jazycích, který určitým způsobem uzavřel v Polsku veřejnou debatu na toto téma.

Jelikož je to téma velmi široké a může podléhat mnoha interpretacím, bylo za potřebí přijmout určité hledisko zkoumání. Národnostní tematiku můžeme zkoumat z právních, historických, sociologických, antropologických, politologických i mnoha jiných hledisek a v odborné literatuře se často setkáváme s určitou kombinací těchto pohledů. Zdůrazňuje to multidisciplinární charakter menšinové problematiky. Aby tato diplomová práce však nebyla sama o sobě směsicí přístupů a teorií, položila jsem si otázku: čím je význačný problém menšin v Polsku? Jako hlavní koncepci jsem přijala myšlenku *institucionalizace* menšinové otázky. Latinské *institutio*, od kterého pochází této slovo znamená organizovat, zřizovat, plánovat, a je jedním ze základních termínů sociologické analýzy¹. Pokud navíc vezmeme v potaz, že národnostní menšina je také sociologickým pojmem, na který se vztahují teorie týkající se chování a fungování menšinové skupiny ve společnosti, můžeme za dominantní pro tuto práci uznat sociologický přístup.

Snad není chybou konstatovat, že se v Polsku po roce 1989 setkáváme s modelem *institucionalizace* národnostních menšin, a nikoliv s modelem integrace. Pojednáváme zde o menšinách, které žijí na území polského státu několik staletí a úroveň jejich integrace je velmi vysoká. Avšak i po tak dlouhé době si menšiny zachovaly odlišnou identitu a nedošlo k jejich

---

¹ V sociologii najdeme tři typy institucí. První je základem sociálního zřízení, jinak řečeno vyznačuje vzory chování, pravidla, rituály. Druhý způsob definování instituce, obecný a užší, vyjadřuje formy organizace (například státní instituce, úřady, normy, práva). Třetí typ tzv. totální instituce označuje jednotky podřízené jakémusi režimu – nemocnice, vězení, kláštery. *Encyklopedia sociologii*, editoři A. Kojder, K Koseła, W Kwaśniewicz, H. Kubiak, J Mucha, J Szacki, M Ziółkowski, t. 1, A-J, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998, s. 317-322.

asimilaci s Poláky. A tak zde *institucionalizace* bude chápána v širokém slova smyslu: jednak v sociologickém pojetí – jako vytváření *institucí* organizujících život menšin, jednak jako proces probíhající zdola – mobilizace menšin. Tento přístup nám umožní podívat se na jedné straně na polskou legislativu, zjistit jaké zákony, organizace a instituce jsou věnované menšinové problematice čili jak probíhá *vnější institucionalizace*. Na straně druhé přihlédneme k vybraným problémům a k tomu, jak národnostní menšiny využívají svých práv – jak probíhá proces mobilizace nebo i *vnitřní institucionalizace*.

Specifické řešení této diplomové práce spočívá právě ve zvolené koncepci institucionalizace. Autorce to umožnilo přijmout jednotnou metodologii, avšak zároveň využít velké množství zdrojů. V literatuře nenajdeme obdobné řešení s výjimkou díla Małgorzaty Budzińskiej, která se zmiňuje o problému institucionalizace ve své knize *Mniejszości narodowe – bogactwo czy problem?* Ostatní autoři přijímají buď čistě politologické, právnícké, statistické, anebo etnograficko-historické hledisko. Najdeme také práce, které sice mají sociologický charakter, ale vznikaly na základě soukromých průzkumů a týkají se vybraných problémů jednotlivých menšin. Bohatá je rovněž literatura právního charakteru, která se věnuje otázkám legislativy. Objevíme také politologické práce, které přijímají hledisko státu a jeho politiky vůči minoritám. Tato práce má komplexní charakter a autorka se pokusila o nový, svěží pohled na menšinovou problematiku.

Práce se skládá z pěti kapitol. V první kapitole se podíváme do minulosti. Tato kapitola nás uvede do problematiky menšin a podíváme se v ní na změnu národnostní situace od vzniku druhé republiky v roce 1918 do pádu lidového Polska v roce 1989. Autorka v ní naznačí hlavní problémy menšin, uvede statistiky a odhady týkající se jejich počtu a také nastíní jejich právní postavení. Jelikož je to velké téma, soustředí se zde jen na vybrané aspekty, a tato kapitola bude obsahově nejrozsáhlejší.

Ve druhé kapitole se autorka bude věnovat současnému stavu. Nejdříve ukáže, jak můžeme definovat pojem národnostní a etnická menšina, a dále se bude věnovat krátké charakteristice skupin, které byly po posledním sčítání v roce 2002 oficiálně uznány za národnostní a etnické menšiny. Třetí a čtvrtá kapitola budou věnované čistě situaci národnostních menšin: právní situaci a tomu, na jakém poli jsou aktivní jednotlivé menšiny. V této diplomové práci autorka samozřejmě nebyla schopna přihlédnout k celému spektru menšinových problémů, ale spíše k hlavním jevům a pokusit se určit příčiny takového rozvoje národnostní situace.

Za zmínku stojí také velký počet dostupné literatury. Pád komunismu, otevření archivů a větší svoboda pro badatele znamenaly oživení menšinové tematiky v odborné literatuře. Najednou vznikala řada publikací věnovaných menšinám. Jejich kvalita je různá, ačkoliv samotný fakt, že vzniklo tak velké množství publikací, lze hodnotit pozitivně. Obrovské množství publikací věnovaných menšinám žijícím v Polsku ve 20. století, můžeme klasifikovat podle několika kritérií. Na jedné straně vznikala řada monografií věnovaných buď jednotlivým menšinám nebo jednotlivým problémům: školství národnostních menšin, politické aktivity, náboženské problémy, práva a svobody atd. Na druhé straně existuje řada publikací, které mají komplexní charakter. Jsou to sborníky nebo konferenční materiály. Dále se badatel zkoumající tuto problematiku setká s odbornými publikacemi právními, statistickými, sociologickými, etnograficko- historickými atd.

Široký výběr a různý metodologický přístup na jedné straně nechává prostor pro další zkoumání, na straně druhé však čtenář má před sebou velké množství literatury různého druhu a kvality. Řada prací vznikla na základě soukromých sociologických a antropologických výzkumů. Sice i této práce mají určitou hodnotu, avšak po zveřejnění výsledků posledního sčítání lidu je patrné, že k výsledkům těchto průzkumů (nejčastěji prováděným na základě rozhovoru s reprezentanty národnostních menšin) je třeba přistupovat s určitým odstupem. Zdrženlivě je třeba interpretovat zejména údaje týkající se počtu národnostních menšin. Čtenář by měl brát také na vědomí fakt, že někteří autoři se považují za reprezentanty národnostních menšin, a jejich publikace tak mohou mít osobní a sentimentální charakter.

Navíc je třeba poznamenat, že menšinová problematika se také nedočkala jednotného zpracování. Najdeme velmi bohatou literaturu týkající se meziválečného období. Je to pochopitelné když vezmeme v potaz fakt, že v meziválečném období bylo 31-35% obyvatelstva Polské republiky tvořeno příslušníky národnostních menšin. Poměrně hodně literatury najdeme také k období 2. světové války. Avšak už zde narazíme na určité problémy s nedostatkem nebo nespolehlivostí údajů. Chybí přesné informace týkající se vyvraždění Židů, vysídlení Němců, Ukrajinců, Bělorusů. Problematika menšin v lidovém Polsku, které vůbec neuznávalo jejich existenci, se dodnes nedočkala jednotného a spolehlivého zpracování, a proto k ní také těžko najdeme dostatek informací.

Pro tuto práci byly jako primární zdroje použity výsledky sčítání lidu, zejména z roku 1931 a 2002. Autorka uvedla také ta, která se konala v roce 1921 a 1946 i přes to, že je odborníci nepovažují za relevantní. Výsledky všech sčítání jsou uvedeny ve statistických ročnících, a výsledky posledního sčítání najdeme také na stránkách Hlavního statistického úřadu Polska (Główny urząd statystyczny – tzv. GUS).² Důležitým primárním zdrojem jsou také stránky Ministerstva vnitra, na kterých najdeme statistiky, správy komise pro národnostní menšiny, a texty zákonů.³ Primární zdroje pro tuto práci tvoří rovněž teoretická sociologická literatura.

Velké množství sekundární literatury také vyžaduje určitý komentář. Pro historické období 1918 byly klíčové mimo jiné práce Piotra Eberhardta, Jerzého Tomaszewského, Jerzého Żarnowského, Henryka Chałupczaka a Tomasze Browarka. Eberhardt ve své knize *Między Rosją a Niemcami* zpracovává především statistické údaje, ale také ukazuje na změny hranic, posuny obyvatelstva a jejich důsledky pro etnické složení ve střední Evropě. Práce Tomaszewského a Żarnowského mají historický charakter a autoři v nich popisují jak národnostní složení, tak i postavení a život menšin v meziválečném Polsku. Práce Chałupczaka a Browarka vynikají svou komplexností a systematickým popisem různých aspektů menšinové problematiky. Autoři nejenom popisují situace menšin žijících v Polsku od roku 1918 do 90. let, kdy jejich práce vznikla, ale navíc komentují i existující legislativu a státní politiku vůči minoritám.

Významným zdrojem informací byly rovněž monografie věnované jednotlivým národnostním skupinám. K základním publikacím patří díla J. Krucze, který se věnoval německé menšině žijící v Polsku od války až po 90. léta. Dalším důležitým autorem je Eugeniusz Mironowicz, který jako představitel běloruské skupiny popularizoval znalosti o této menšině. Práce Krzysztofa Tarky věnované Litevcům nebo Grzegorzé Pełczyńskiego věnované Ukrajincům měly pro tuto diplomovou práci velký význam. Tato díla mají sociologický charakter, vznikla na základě zkoumání menšinových společností, popisují problémy spojené se zachováním národnostní identity jednotlivých minorit a jejich aktivity.

Pro badatele je důležitým mezníkem rok 2002, kdy byly zveřejněny a následně zpracovány výsledky sčítání lidu. Publikace, které vyšly poté, pomáhají upřesnit výsledky uvedené v publikacích dřívějších. Výše zmíněné díla významných badatelů tvoří „povinnou literaturu“

---

² www.stat.gov.pl

³ www.mswia.gov.pl

pro každého kdo se zajímá o národnostní menšiny. Po zveřejnění výsledků sčítání lidu však vyšlo najevo, že určité údaje, které obsahují, jsou nepřesné. Týká se to zejména počtu národnostních menšin a rozsahu menšinové otázky.

Mezi nejnovějšími publikacemi si zvláštní pozornost zaslouží především díla autorů Sławomira Łodzińskiego, Lecha Nijakowskiego, a Luciana Adamczuka, která vyšla po roce 2003. Tito autoři jsou sociologové a odborníci na menšinovou problematiku, kteří nejen zkoumají teorie, ale mají obrovskou zkušenost s menšinovou problematikou. Łodziński a Nijakowski pracovali v Komisi pro národnostní menšiny, která byla založena při Ministerstvu vnitra, a Adamczuk působí v Hlavním statistickém úřadu. Pracoval tam v komisi, která připravovala dotazník použitý v posledním sčítání lidu. Jejich knihy jsou bezpochyby nejvýznamnějším zdrojem informací pro soudobé badatele v otázkách menšin v Polsku. Doktor Lech Nijakowski mi navíc poskytl odborné konzultace a pomohl při výběru literatury.

Poslední poznámka bude věnovaná jazykové otázce. Uvedené v této práci názvy organizací, časopisu, spolku atd. budou uvedené v češtině. Tvůrce překladu je autorka této diplomové práce. Této řešení bylo zvoleno jako optimální vzhledem k tomu, že řada těchto názvů se v odborné literatuře objevuje v několika jazykových variantech (mimo jiné v němčině, nebo také v ruštině či ukrajinštině, což je přepsáno latinskou abecedou). Geografické názvy, zejména názvy měst, regionů a vojvodství byly uvedeny v české verzi, pokud tato existuje; pokud ne, název byl ponechán podle originálního polského pravopisu s českou koncovkou.

1. Kapitola

Nástin dějin národnostních menšin v Polsku od vzniku Rzeczpospolité v 1918 do 1989

Úloha národnostních menšin je tak důležitá proto, že byly velmi často cílem pronásledování, a dokonce likvidace, příčinou konfliktů a válek zasahujících celý kontinent. Teritoriální změny, které nastaly po druhé světové válce, a též masové vysídlování obyvatelstva, měly navždy zlikvidovat zdroje etnických konfliktů, avšak nevedly k etnické homogenizaci evropských společností⁴.

1.1. Stanovení hranic

Národnostní otázka v dějinách střední a východní Evropy byla vždy velmi komplikovaná. Zavedení versailleských hranic po první světové válce mělo za cíl uspokojit politické ambice národů, které doposud postrádaly suverenitu. V důsledku této války se rozpadla mnohonárodnostní impéria Rakousko-Uhersko, carské Rusko a Osmanská říše a vznikla řada nových států ve středovýchodní Evropě. V rámci každého z nich se však ocitly početné menšinové skupiny. Národnostní otázka tak zůstala problematická po celé XX. století a až do současnosti je příčinou vnitřních a mezinárodních sporů.

Získání nezávislosti v listopadu 1918 bylo pro Poláky vítězstvím sice skutečně historickým, nikoliv však ukončeným. Podle 13. bodu amerického prezidenta Woodrowa Thomase Wilsona se Polsko mělo stát suverénním státem, politicky a ekonomicky nezávislým. Územní integrita Polska měla být navíc garantována mezinárodním společenstvím, ale nebyly určeny jeho hranice. Pařížská mírová smlouva, podepsaná centrálními mocnostmi v lednu 1919, se týkala pouze západní část polských hranic, ale tvar problematictější východní hranice nebyl dohodnut⁵.

---

⁴ S. Łodziński, *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po roku 1989*, Scholar, Warszawa 2005, s. 9.

⁵ Byla sice navržena tzv. Curzonova linie, která byla vymezena podle etnického principu na linii Brest, Chelm a Bug, Polsko ji však odmítlo.

„Versailleskou mírovou smlouvou s Německem byla 28. června 1919 stanovena hranice na západě, severu a z velké části i na jihu. Gdaňsk byl prohlášen tzv. svobodným městem pod patronací Společností národů, po plebiscitech ve Varmii a Mazursku byly tyto oblasti z větší části včleněny do Východního Pruska, Horní Slezsko bylo po plebiscitu rozděleno mezi Polsko a Německo.⁶ Část hranice na jihu s ČSR byla určena radou vyslanců ze Spa, která v červenci 1920 vytyčila spornou hranici na Těšínsku zhruba podle řeky Olše“⁷. Na základě mírové smlouvy v Trianonu ze 4. června 1920 získalo Polsko část Oravy a Spiše.

Otázka východní hranice zůstala otevřena. Předmětem zájmu se stala území, která byla v minulosti spojená s Polskem: Ukrajina, Bělorusko a Litva. Území Ukrajiny a Běloruska byla i středem zájmu Ruska, ve kterém probíhala od roku 1917 bolševická revoluce. Důsledkem toho byla válka mezi Poláky a bolševiky, jejichž průběh byl velmi dramatický.⁸ V srpnu 1920 se bolševikům dokonce podařilo dostat k Varšavě a jenom tzv. zázrak na Visle zachránil Polsko před bolševickou invazí. Uzavření řížského míru 18. března 1921 určovalo východní hranici mezi Polskem a bolševickým Ruskem. Na základě této dohody získalo Polsko západní část Volyně, Polesí, minskou oblast, grodzienskou a vilenskou gubernii. Rusko uznalo také polské nároky na Východní Halič.

Samotné město Vilnius bylo obsazeno Poláky v dubnu 1919. Avšak bolševici začali na jaře 1920 kontraofensivu a obsadili mimo jiné hlavní město Litvy. Na základě jednání, které

---

⁶ Rozdělení Slezska mezi Polsko a Německo se nekonalo bez komplikací. Vypukla tři slezská povstání. První se konalo v srpnu 1919. Bezprostřední příčinou jeho vypuknutí byla nespokojenost Poláků se samotným rozhodnutím versailleské mírové smlouvy o plebiscitu o Slezsko. Poláci očekávali, že jim Slezsko bude přiznáno celé. Srpnová vzpoura v roce 1919 skončila neúspěchem a Slezsko obsadila vojska Dohody. Byla zde zřízena Mezinárodní komise, která měla dohlížet nad správou a průběhem plebiscitu. Druhé povstání vypuklo dne 19. srpna 1920 a trvalo pouze několik dnů. Zasáhlo velkou část území Slezska a jeho největším úspěchem bylo odvolání německé bezpečnostní policie, která kontrolovala Slezsko. Třetí a největší povstání se konalo po zveřejnění výsledku plebiscitu, který probíhal dne 20. března 1920. Na základě tohoto plebiscitu souhlasilo 60 procent slezského obyvatelstva s připojením k Německu. Ve prospěch Německa bylo odevzdáno přibližně 707 tisíc hlasů, z toho se odhaduje, že 191 tisíc hlasů odevzdali Němci, kteří se ve Slezsku sice narodili, ale zde v době konání plebiscitu už nežili. Výsledkem tohoto plebiscitu bylo vypuknutí stávek a poté třetího povstání. Jeho cílem se stalo připojení Slezska k Polsku. Povstání trvalo od 2. května do 5. července 1921. V jeho důsledku rozhodla Rada Ambasadorů o rozdělení Slezska mezi Polsko a Německo. Polsko získalo sice menší, avšak průmyslovější část, včetně města Katowice a Královské Huty (dnešní Chořov).

⁷ Honzák, Pečenka, Stellner, Vlčková, *Evropa v proměnách staletí*, Praha 2001, s. 488.

⁸ V západní části Východní Haliče byla vyhlášena Západní Ukrajinská Republika Rad. Měla zahrnovat území od řeky Zbruč po San, Nízké Beskydy, Zakarpatskou Rus a severní Bukovinu. Když na přelomu října a listopadu 1918 obsadil Ukrajinský vojenský výbor Lvov, vypukly polsko-ukrajinské války, které zasáhly Volyň, Podolí a Chelmskou oblast. V důsledku spojení obou republik - západní - došlo 22. ledna 1919 k vytvoření Ukrajinské Republiky Rad s hlavním městem Kyjev. Díky spojení polských sil a ukrajinských nacionalistů, vedených Stěpanem Petlurou, proti bolševikům se nakonec podařilo vytlačit Rusy z západní Ukrajiny. Avšak sen Ukrajinců a nezávislé Ukrajině se nesplnil. Východní Halič byla připojena k Polsku. Ukrajinci se tak ocitli v rámci polského státu proti své vůli.

proběhlo mezi Litevci a bolševiky, měl být Litevcům Vilnius předán. To se však neuskutečnilo. Piłsudski, který nepřipouštěl, aby se Vilnius nestal součástí Polska, rozhodl že město bude připojeno podvodem. Byla organizována vzpoura, v jejímž čele stál generál Żeligowský, který dne 9. října 1920 Vilnius obsadil. Následně byl vyhlášen umělý stát, tzv. Střední Litva s hlavním městem Vilnius. Parlament tohoto státního útvaru rozhodl 20. února 1922 o připojení k Polsku. Tím se nakonec v rámci Polska kromě západní Ukrajiny a Běloruska ocitla i vilenská část Litvy. Hranice byla nakonec uznána Radou Ambasadorů 15. března 1923, což je datum, které udává konec procesu uzavírání hranic druhé republiky.

V hranicích takto vymezeného státu se ocitly početné národnostní menšiny v rozsahu 31-35 %, což bylo jedno z nejvyšších čísel v tehdejší Evropě.⁹ Nově vzniklý stát tak byl národnostně nehomogenním útvarem a národnostní otázka byla jedním s klíčových problémů obnovujícího se státu.

1.2 Základní práva menšin

Než se dostaneme k analýze výsledků sčítání lidu, měli bychom se podívat na jejich právní situaci. Umožní nám to pochopit, jak se rozvíjela jejich situace, které se budeme následně věnovat. Práva menšin určovaly vnitřní a mezinárodní právní akty. V meziválečném období byl klíčovým tzv. menšinový traktát, kterému se říkalo také malý versailleský traktát. Byl to mezinárodní právní akt, podepsaný 28. června 1919 a ratifikovaný 10. ledna 1920. Podepsaly jej mimo jiné Polsko a pět mocností, které po válce určovaly politickou situaci v Evropě.¹⁰ Po ukončení války zůstávaly jedním z ožehavých bodů menšiny. Největší obavy ze změn na mapě Evropy vyjadřovaly německá a židovská menšina. Na základě článků 1, 2 a 8 tohoto traktátu se Polsko zavazovalo k ochraně života a svobody představitelů menšin a k náboženské toleranci. Zmíněné články určovaly podmínky pro provozování a financování menšinových náboženských, kulturních a sociálních organizací, a také občanská a jazyková práva. Židům garantovaly speciální ochranu.¹¹ Článek číslo 12 hovořil tom, že v případě nedodržování stanovení tohoto traktátu ze strany Polska mohly národnostní menšiny žalovat polský stát u Společnosti Národů. Získávala právo k intervenci a řešila stížnosti minorit.

---

⁹ Přesné údaje, výsledky sčítání lidu a odhady jednotlivých badatelů uvádím na stránce č. 12

¹⁰ Dohody tohoto typu podepsaly také Československo, Jugoslávie, Rumunsko, Řecko, Arménie a svobodné město Gdaňsk. Deklaraci o dodržování menšinových práv podepsaly Albánie, Finsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva. Klauzule o ochraně menšin obsahovaly také mírové smlouvy podepsané s Rakouskem, Maďarskem, Bulharskem a Tureckem.

¹¹ H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995*, Lublin 1998, s. 33.

Postupně narůstal počet žalob, které menšiny podávaly u Společnosti Národů. Polsko to považovalo za vměšování do vnitřních záležitostí státu, a proto také jednostrannou deklarací ministra zahraničí Josefa Becka z 13. září 1934 nakonec vypovědělo menšinový traktát.¹²

Kromě výše zmíněného traktátu obsahovaly v meziválečném období klauzule o ochraně práv minorit Říšský mír z března 1921, polsko – československá dohoda podepsaná 23. dubna 1925 (ratifikovaná 29. dubna 1926). Nesmírně důležité byly také tzv. Hornoslezské dohody uzavřené mezi Německem a Polskem poprvé v Ženevě v roce 1922, a následně prodloužené v podobě státních menšinových deklarací obou zemí 5. listopadu 1937.¹³

Malý versailleský traktát ratifikovala tzv. březnová ústava z roku 1921. Články 109 až 116 této ústavy byly věnovány právům minorit. Na jejich základě měli všichni občané bez ohledu na národnost, náboženství a jazyk stejná práva. Stát také garantoval minoritám svobodný rozvoj tradic a kultury pomocí nezávislých spolků v rámci samosprávy. Článek číslo 111 byl věnován svobodě vyznání a zakazoval náboženskou, rasovou a etnickou diskriminaci. Stanovil také rovnost všech vyznání, avšak v článku 114 byl katolicismus označen za dominantní náboženství. Stát garantoval všechna tato práva jen pokud jejich plnění neohrožuje státní integritu a není v rozporu s ostatními povinnostmi občanů.

Druhá meziválečná ústava z roku 1935 zahrnuje úplně stejná práva týkající se občanských svobod, které obsahují články vztahující se na národnostní menšiny. Avšak tato ústava deklarovala ochranu lidských práv s určitým omezením. V případě porušení loajality občanů vůči státu měl tento právo omezit působení jakékoliv skupiny a organizace (což se vztahovalo také na menšinové organizace a skupiny: články 1, 5, 6 a 7).¹⁴

Z hlediska menšin hraje významnou roli vzdělávání, které podporuje nejenom znalost jazyka, ale také znalost dějin národa, tradic a kultury. Ve druhé republice řešilo otázku školství několik právních aktů. První dekret ze 7. února 1919 stanovil povinnost školní docházky na úrovni tzv. obecních škol. Vztahoval se také na děti národnostních menšin. Další regulace z

---

¹² W. Michowicz, *Problemy mniejszości narodowych*, in: *Polska odrodzona 1918-1939*, editor J. Tomicki, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982, s. 342.

¹³ S. Łodziński, *Polityka państwa i ochrona prawna mniejszości narodowych w Polsce w okresie 1918-1989*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po roku 1989*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998 s. 25-32; H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998 s. 31-36.

¹⁴ *Konstytucja Polski Niepodległej: ustawa z 23 kwietnia 1935*, Instytut Pamięci Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1987, s. 30-33.

června 1924 (tzv. zákon Grabského) určovala základy fungování ukrajinského, běloruského a litevského školství v meziválečném období. Tyto menšiny obývaly vojvodství Lvovské, stanislavovské, tarnopolské, volyňské, poleské, novogrodské a vilenské, a navíc grodzenský a volkovský okres.

Na základě této reformy se staly hlavním typem veřejného školství dvojjazyčné školy, jejichž cílem byla společná výuka žáků různých národností. Zároveň tento zákon stanovil obecné podmínky pro vznik škol s vyučováním v jazyce menšiny. Aby vznikla taková škola, muselo 25% obyvatelstva v obci stanovit představitele menšiny. O vznik obecné školy s vyučováním v jazyce menšiny muselo požádat 40 rodičů žijící v jednom školním obvodu. Avšak když ve stejném obvodu 20 rodičů požádalo, aby výuka probíhala v polštině, byla vytvořena dvojjazyčná škola. Pokud nebyly složená žádná žádost, výuka probíhala v úředním jazyce, t. j. v polštině. Totéž platilo v případě středních škol, avšak zde byla podmínkou žádost 150-ti rodičů reprezentujících stejnou minoritu.

Tento systém fungoval do března 1932, kdy byl nahrazen tzv. jędrzejewiczovské zákony (od jména autora zákonů ministra školství Janusze Jędrzejewicze). Tyto zákony celkově měnily školní systém. Pro menšiny znamenal upřednostnění škol, ve kterých měl menšinový jazyk status cizího, a ne vyučovacího jazyka. Cílem této ústavy bylo zavedení administrativních nařízení omezujících školství menšin.¹⁵

1.3 Definice pojmu národnostní menšina

V meziválečném období můžeme hovořit o tzv. *objektivních kriteriích*, na jejichž základě mohla skupina získat status národnostní menšiny. Byly to:

teritoriální kritérium (menšina musela obývat jednotné území a žít v komunitě)

kritérium občanství (představitelé menšin museli doložit polské občanství)

politické kritérium (skupina, která chtěla být uznaná za menšinu, musela mít v zahraniční reprezentaci v podobě národa a vlastního státu. Výjimku zde činili Židé)

časové kritérium (menšina musela obývat území státu po staletí).

O tom, zda určitá etnická skupina získá status národnostní menšiny, však rozhodovalo mezinárodní právo a vůle polského státu.¹⁶

¹⁵ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 47.

¹⁶ W. Michowicz, *Polska odrodzona 1918-1939*, s. 13.

Vzhledem k tomu, že kritéria pro uznání národnostní menšiny obsahovaly také kritérium občanství, vyvolával zákon o občanství kontroverze. První zákon o občanství byl schválen 20. ledna 1929. Na jeho základě osoby sídlící na území polského státu a neměly žádné jiné občanství, měly nárok na polské. Kontroverze budila definice pojmu „sídlící na území polského státu“. Za „sídlící“ označoval polský stát osobu, která před vznikem II. Rzeczpospolité

- měla v roce 1907 pruské občanství,
- byla zapsána do katastru obyvatelstva v Polském království anebo v jedné z obcí, které byly po roce 1918 součástí II. Rzeczpospolité a dříve patřily Rusku,
- byla zapsána do katastru v jedné z obcí, které byly po roce 1918 součástí II. Rzeczpospolité a dříve patřily Rakousku-Uhersku.

1.4 Sčítání lidu. Metodologie a výsledky

Hlavním zdrojem informací o počtu a rozmístění minorit jsou dodnes sčítání lidu. Od roku 1918 do vypuknutí II. světové války v roce 1939, proběhla v Polsku dvě sčítání lidu. První se konalo v roce 1921, druhé v roce 1931. Existují pochybnosti okolo metodologie a podmínek, za kterých se tato sčítání konala, avšak dodnes se badatelé opírají o jejich výsledky. Badatelé problematiky zdůrazňují, že lidoví komisaři při provádění sčítání lidu falšovali výsledky z politických nebo náboženských důvodů. Měnili zapsané údaje, a tak se k Hlavnímu statistickému úřadu, který prováděl tato sčítání, dostávala zkreslená data. Proto také současně historikové přistupují k oficiálním výsledkům obou sčítání s rezervou.

Sčítání lidu, které proběhlo v roce 1921, pro tuto práci není relevantní. V době, kdy probíhalo, hranice Polska ještě nebyly určeny a schváleny, a navíc docházelo k masovým migracím obyvatelstva. Sice zde nebudu analyzovat toto sčítání lidu, avšak považuji za nutné se o něm zmínit. Sčítací komisaři se ptali obyvatelstva na tři věci: vyznání, národnost a mateřský jazyk. Problémy spojené s takto koncipovaným dotazníkem spočívaly v tom, že se na východě Polska početná část obyvatelstva vyznačovala nízkou úrovní národnostního uvědomování. Proto také jako jazyk často udávali *místní* a národnost *polskou*. Národnost jednoduše ztotožňovali s občanstvím. Náboženství také nebylo dostačujícím kritériem k určení národnosti. Podle deklarovaného náboženství nemůžeme určit národnost.¹⁷

¹⁷ L. Adamczuk, *Koncepcje metodologiczne badania „narodowości” w polskich spisach powszechnych (1921-2002)* in: *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, editoři: L. Adamczuk, S. Łodziński, Scholar, Warszawa 2006, s. 67.

Výsledky tohoto sčítání se považují za natolik zkreslené, že je zde nebudeme udávat. Sice se následující sčítání z roku 1931 také nevyhnulo kritikám, avšak jeho výsledky jsou mnohem spolehlivější. Probíhalo v rámci státu, který měl uznané hranice, v podmínkách, kdy poválečné migrace skončily. Navíc měl Hlavní statistický úřad připravující sčítání už určitou zkušenost z roku 1921.

Tentokrát obsahovalo sčítání lidu otázku na „mateřský jazyk“ a „náboženství“. Sociologové a historikové připravující toto sčítání lidu rozhodli, že otázka na národnost není přesná. Podle nich umožňovala sčítacím komisařům svobodnou interpretaci poskytnutých odpovědí. Na základě zkušeností z minulého sčítání bylo známo, že velmi často byla otázka na *narodnost* interpretována jako otázka na občanství. Proto také nebyla zahrnuta do formuláře. Navíc v etnicky nejmíšenějších regionech východního Polska byla pořád pro region typická nízká úroveň národnostního uvědomování, podporovaná vysokou úrovní negramotnosti.¹⁸

A tak se velmi důležitým kritériem stal jazyk. Aby byly vyloučeny nejasné odpovědi, otázka na jazyk byla tentokrát upřesněna. Ve formuláři byly totiž vyjmenované jazyky: ukrajinský (rusinský), židovský, běloruský, německý, litevský, ruský, český a jiný (jaký), a tázaný měl za úkol pouze označit jeden z nich za svůj mateřský jazyk.¹⁹ Avšak i takto koncipovaná otázka budila určité pochybnosti. Jednalo se především o to, zda lze jazyk skutečně považovat za „objektivní kritérium“. Někteří občané meziválečného Polska se nepovažovali za Poláky i přesto, že hovořili pouze polsky (jedná se zejména o Židy, Bělorusy a Němce). Navíc početnou skupinu tvořili občané, kteří nebyli schopni určit, jaký jazyk považují za mateřský, nebo naprosto nerozuměli kritériu *mateřského jazyka*.²⁰

Otázka na vyznávané náboženství měla doplnit obraz národnostní struktury meziválečného Polska. Kontroverze kolem oficiálních statistik budil způsob interpretace výsledků sčítání podle náboženského kritéria. A tak například všichni občané východního Polska, kteří uváděli „místní“ jazyk a katolické náboženství byli automaticky počítáni k etnickým Polákům. Mnozí z nich byli Bělorusové. Proto je také k výsledkům tohoto sčítání třeba přistupovat zdrženlivě a porovnávat obě statistiky.

---

¹⁸ L. Adamczuk, *op. cit.*, s. 70.

¹⁹ L. Adamczuk, *op. cit.*, s. 70.

²⁰ W. Michowicz, *op. cit.*, s. 309.

A tak se konečně dostáváme k samotným výsledkům a jejich interpretacím. Níže uvádím oficiální výsledky sčítání lidu z roku 1931. Pro srovnání ukážu odhady různých badatelů: Jerzého Źarnowského a Waldemare Michowicze, Piotra Eberhardta a Jerzého Tomaszewského.

Michowicz připravil srovnání výsledků podle Źarnowského s oficiálními údaji, a následně porovnal své odhady s odhady Źarnowského.²¹Dále jsou uvedeny údaje pocházející od významného historika a badatele menšinové otázky Jerzého Tomaszewského. Poslední odhady, které se jen lehce liší od oficiálních statistik, pochází od současného autora Piotra Eberhardta. Oba dva své badání opírali o plné statistiky sčítání lidu.

²² Tabulka číslo 1

Národnostní struktura v meziválečném Polsku (podle jazykového kritéria).

Oficiální výsledky sčítání lidu z roku 1931 a odhady podle jednotlivých vědců.

Národnost	Oficiální výsledky sčítání lidu 1931		Odhady podle J. Źarnowskiego		Odhady podle W. Michowicza		Odhady podle J. Tomaszewskiego ²³		Odhady podle E. Eberhardta ²⁴	
	Tisíc	%	Tisíc	%	Tisíc	%	Tisíc	%	Tisíc	%
Celkem	31.916	100	31.916	100	31.916	100	31.916	100	31.916	100
Poláci	21.993	68,9	21.067	66,0	21.067	66,0	20.644	64,7	21.993,4	68,9
Ukrajinci	4.442	13,9	4.884	15,3	5.169	16,2	5.114	16,0	4.441,6	13,9
Židé	2.733	8,6	2.763	8,6	2.763	8,7	3.114	9,8	2.732,6	8,6
Bělorusové	990	3,1	1.365	4,3	1.780	5,6	1.954	6,1	1 698,1	5,3
Němci	741	2,3	821	2,6	821	2,6	780	2,4	741,0	2,3
Rusové	139	0,4	-	-	139	0,4	139	0,4	138,7	0,4
Češi	38	0,3	-	-	30	0,1	38	0,3	31,3	0,3
Litevci	83	0,1	-	-	80	0,2	83	0,1	78,4	0,1
Ostatní	878*	2,8	1018*	3,2	67	0,2	11	0,1	60,7	0,2
Neuvedeno	39	0,1	-	-	-	-	39	0,1	-	-

*Z toho 706 tisíc „tutejszych“ (místních) z Polesí.

²¹ W. Michowicz, *op. cit.*, s. 308-349.

²² W. Michowicz, *op. cit.*, s. 310.

²³ J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Czytelnik, Warszawa 1985, s. 35.

²⁴ P. Eberhardt, *Między Rosją a Niemcami*, PWN, Warszawa 1996, s. 103.

Michowicz srovnává oficiální výsledky sčítání lidu podle jazykového kritéria s odhady Žarnowského. Zdůrazňuje, že Žarnowský své statistiky prováděl na základě srovnání výsledků sčítání podle jazykového a náboženského kritéria. Podle něj rozdíly vznikly v důsledku následujících faktorů:

- započtení téměř 300 tisíc pravoslavných mezi etnické Bělorusy, 50 tisíc mezi etnické Ukrajince a pouze 150 mezi etnické Poláky
- započtení 97 tisíc řeckokatolických osob k etnickým Polákům
- započtení 78 tisíc občanů řeckokatolického vyznání k etnickým Bělorusům
- započtení 392 tisíc osob řeckokatolického vyznání k etnickým Ukrajincům
- započtení 80 tisíc občanů obývajících území Horního Slezska, které nedeklarovaly polskou identitu, k etnickým Němcům²⁵

Rozdíly mezi odhady Michowicze a Žarnowského se týkají především Bělorusů, Ukrajinců, Němců a Židů. Sedm set tisíc obyvatel Polesí (pohraniční oblast mezi územím obývaným etnickými Bělorusy a Ukrajinci) rozdělil Michowicz mezi Bělorusy (415 tisíc) a Ukrajince (285 tisíc). Podle Michowicze bylo navíc „za etnický polské obyvatelstvo“ považováno okolo 30 tisíc Židů, kteří jako mateřský jazyk uváděli polštinu. Konečně byli z položky „ostatní“ vymezení Češi a Litevci.“²⁶ Michowicz podobně jak Žarnowský souhlasí, že přibližně 80 tisíc obyvatel Horního Slezska byli etnickými Němci a ne jak uvádí oficiální výsledky Poláky.

Tomaszewský poukazoval na mnohem vyšší účast Bělorusů (podle něj 1 954 000, oficiální výsledek 990 tisíc). K Bělorusům započítal obyvatelstvo s tzv. „místní“ identitou, a také osoby hlásící se k běloruskému jazyku a zároveň katolicismu.²⁷ Podle Tomaszewského byl také počet Židů vyšší a číslo 3 119 je totožné s počtem osob hlásících se k judaismu. Tomaszewský uvádí nejnižší počet etnický polského obyvatelstva. Rozdíl v číslech je výsledkem započtení části z nich mezi Bělorusy, Židy a Němce.

U všech badatelů (kromě Eberhardta) se počet Němců liší ve prospěch této menšiny. Někteří Němci mluvili polsky a část z nich se hlásila ke katolicismu. A tak podle oficiálních statistik

²⁵ W. Michowicz, *op. cit.* s. 310

²⁶ A. Kryński *Ludność polska w świetle spisów ludności 1921 i 1931*, Warszawa 1933, s. 387.

²⁷ Když navíc sčítáme níže uvedené výsledky podle náboženského kritéria, tak se k pravosláví a řeckému katolicismu hlásilo dohromady 7 098 700 lidí. Jestliže uznáme, že hlavní skupina vyznávající tato náboženství byli Bělorusové, Ukrajinci a Rusové (respektive malé procento Poláků), jejich počet činil podle jazykového kritéria 5571. Proto se také zdá zásadní, že odhady badatelů týkajících se Ukrajinců a Bělorusů jsou vyšší (podle Tomaszewského v případě Ukrajinců činí rozdíl dokonce 672 tisíc ve prospěch této menšiny).

byli uznáni za etnickými Poláky. Piotr Eberhardt jako jediný s těchto badatelů v podstatě souhlasí s oficiálními výsledky sčítání. Hlavní rozdíly spočívají v tom, že k Bělorusům započel 708 tisíc tzv. „místních“.

Jak již bylo zmíněno, další otázkou, kterou kladli sčítací komisaři, byla otázka na náboženství. Níže uvádím oficiální statistiky. Michowicz, Żarnowski a Tomaszewski interpretovali oba výsledky současně. Eberhardt je komentoval zvlášť.

²⁸ **Tabulka číslo 2:**

Sčítání lidu z roku 1931 podle náboženského kritéria:

Náboženství	Počet v tisících	Procentuální podíl
Římský katolicismus	20.670,1	64,8
Pravoslaví	3.762,5	11,8
Řecký katolicismus	3.336,2	10,4
Judaismus	3.113,9	9,8
Protestantismus	835,2	2,6
Ostatní náboženství	197,9	0,6
Celkem	31.915,8	100,0

Podle Eberhardta svědčí „rozdíl mezi počtem pravoslavných a počtem Ukrajinců a Bělorusů (podle sčítání na základě jazykového kritéria, poznámka J.S), a také rozdíl mezi počtem deklarujících judaismus a počtem Židů, o tom, že jazyková deklarace není totožná s národností. Tím jazykové kritérium zvyšuje počet Poláků přinejmenším o milion“²⁹.

Významnou roli hrálo rozmístění národnostních menšin. V meziválečném Polsku lze sledovat dvě tendence. Na jedné straně se představitelé menšin vyskytovali téměř na celém území. Na straně druhé žily jednotlivé menšiny v komunitách a byly soustředěny v určitých částech Rzeczpospolité. „Ukrajinci obývali jihovýchodní část Rzeczpospolité, Bělorusové se soustřeďovali na severovýchodních Kresách, Němci hlavně na západě, a Židé sídlili především ve městech středního a východního Polska“³⁰. Němci, kteří žili hlavně na západě Polska, tam představovali 8,7 % z celkového počtu obyvatelstva. Podle údajů Michowicze

²⁸ P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 103

²⁹ P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 103

³⁰ P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 104

jich 360 tisíc z 820 tisíc obývalo poznaňské a pomořanské vojvodství, 170 tisíc slezské, 130 tisíc město Lod' a okolí, a 50 tisíc severovýchodní oblast Rzeczpospolité, tzv. Kresy.³¹

³²**Tabulka číslo 3.**

Rozmístění polského obyvatelstva podle jednotlivých vojvodství, odhady podle Tomaszewského

Vojvodství	Obyvatelstvo podle počtu v tisících	Polské obyvatelstvo podle počtu v tisících	Procentuální podíl
Polsko	31.916	20.644	64,7
Hlavní město Varšava	1.172	806	68,8
Varšavské	2.529	2.222	87,9
Lodzké	2.632	2.089	79,4
Kielecké	2.936	2.606	88,8
Lublinské	2.465	2.006	81,4
Bałostocké	1.644	1.117	67,9
Vilniuské	1.276	641	50,2
Nowogrodské	1.057	346	32,7
Poleské	1.132	127	11,2
Volyňské	2.086	326	15,6
Poznaňské	2.107	1.903	90,3
Pomořanské	1.080	969	89,7
Slezské	1.295	1.144	88,3
Krakovské	2.298	2.053	89,3
Lvovské	3.127	1.458	46,6
Stanislawowské	1.480	241	16,3
Tarnopolské	1.600	590	36,9

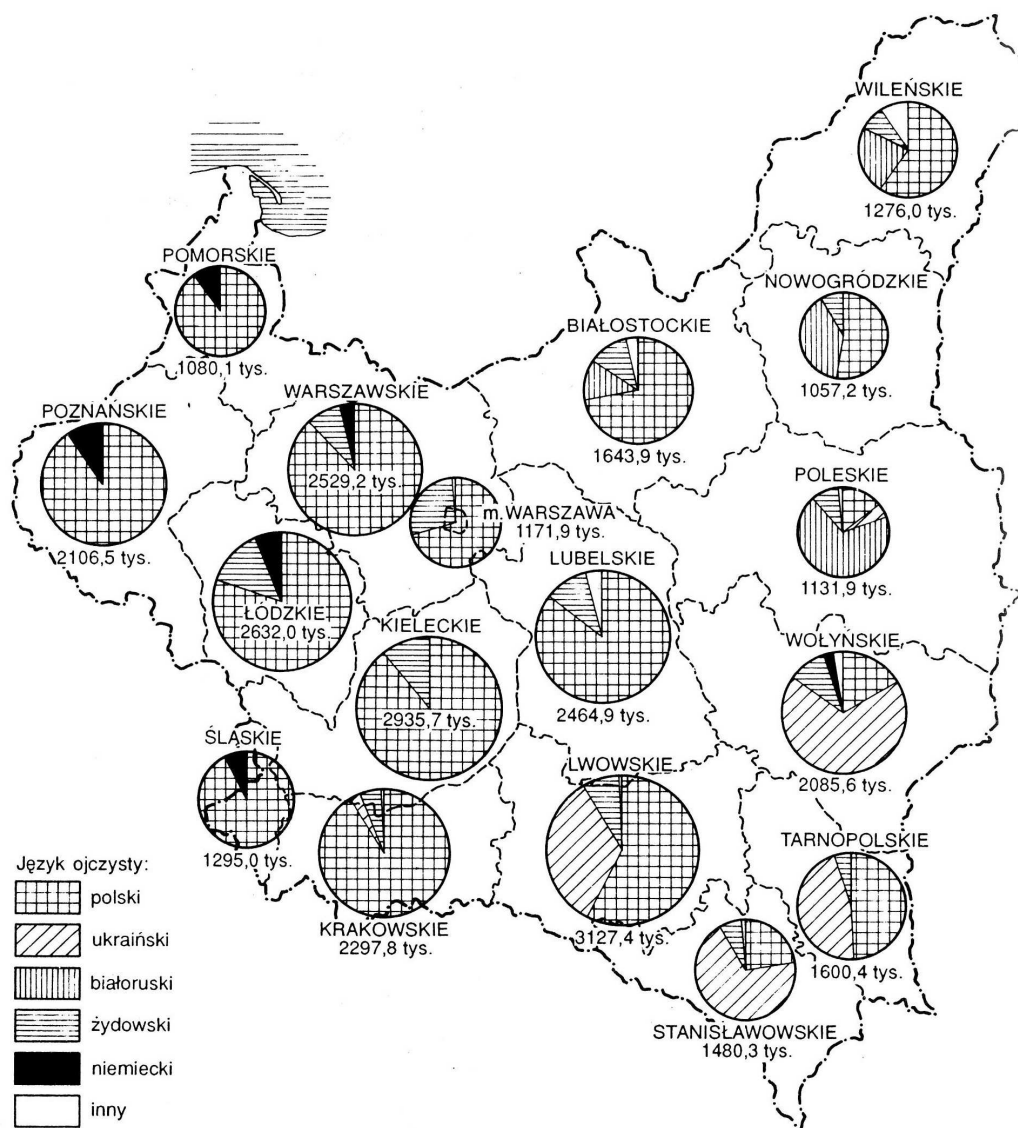
Nerovnoměrné rozmístění národnostních menšin způsobilo, že v některých regionech Polska tvořilo etnicky polské obyvatelstvo menšinu. Až v šesti vojvodstvích (poleském, novogrodzkém, volyňským, lvovským, stanislavovským a tarnopolským) tvořili Poláci méně než padesátiprocentní menšinu. Ve třech z těchto vojvodství (v poleském, volyňském a stanislavovském) nepřekračoval počet Poláků ani dvacet procent. Menšiny žijící tam v uzavřených komunitách měly větší šanci na vymáhání svých práv a snadněji se chránily před asimilačními procesy. Menšiny, které tam žily v největším seskupení byli především

³¹ W. Michowicz, *op. cit.*, s. 311.

³² J. Tomaszewski, *Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918-1939*, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1985, s. 173.

Ukrajinci a Bělorusové. Židé, jak již bylo zmíněno, žili především ve velkých městech, rozptýleni po celém území státu, kdežto Němci kromě Slezska, kde jejich podíl na celkovém počtu obyvatelstva činil 10%, netvořili nikde větší skupiny.³³

Pro přehled níže autorka uvádí etnickou mapu meziválečného Polska. Tato mapa byla vytvořena na základě jazykového principu.³⁴

Ve sčítání lidu z roku 1931 je také jako zdroj informací o menšinách důležitá položka vyznání a povolání. Níže uvedená tabulka doplňuje údaje, týkající se společenského postavení

³³ J. Tomaszewski, *Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918-1939, op. cit., s. 122.*

³⁴ P. Eberhardt, *op. cit., s. 102.*

jednotlivých menšin. Je patrné, že v zemědělském Polsku byla většina pravoslavného obyvatelstva (Bělorusů, Ukrajinců, částečně Poláků) a řeckých katolíků (Ukrajinců) zaměstnaná v zemědělství. Poláci a k nim započtení běloruští katolíci se také ze 60% uplatnili v této oblasti. Na druhé straně činilo výrazné procento zaměstnanců v průmyslu a obchodu Židé. Podle procentuálního počtu se na druhém místě zaměstnanců v průmyslu ocitli protestantští Němci a Češi.

³⁵Tabulka číslo 4

Typy zaměstnání lidí podle náboženského kritéria

Typ zaměstnání	Poláci	Římsí katolíci	Řečtí katolíci	Pravoslavní	Protestanti	Židé
Zemědělství	60,6	58,8	88,1	92,4	59,2	4,0
Průmysl	19,3	20,9	5,8	3,4	23,7	42,2
Obchod	6,1	3,4	0,7	0,6	4,8	36,6
Doprava	3,6	4,6	1,0	0,7	1,6	4,5
Školství a kultura	1,0	1,1	0,4	0,2	1,2	2,3
Domácí služby	1,5	1,7	1,1	0,6	1,5	0,7
Ostatní	7,9	9,5	2,9	2,1	8,0	9,7

Třídní struktura a rozdíly mezi menšinami měly své následky. Ovlivňovaly mimo jiné vztahy mezi Poláky a nepolskými etniky. Navíc určovaly rozdíly mezi jednotlivými částmi země. Východní Polsko obývané Ukrajinci, Bělorusy a Poláky bylo hlavně zemědělskou oblastí. Zároveň je třeba zdůraznit, že východní oblasti byly velmi zaostalé. Dominovala tam malá a střední hospodářství a extenzivní metody pěstování půdy. Dvacet pět procent těchto zemských majetků zaměstnávalo tzv. rolnické dělníky. Byly to osoby, které se živily prací v zemědělství, ale nevlastnily žádný pozemek.

1.5 Charakteristika jednotlivých menšin.

Kromě statistik a doplňujících údajů níže uvádím krátký profil jednotlivých menšin. Tato struktura bude zachována v další části diplomové práce. Ve svém popisu se soustředím pouze na nejdůležitější a pro jednotlivé skupiny relevantní problémy. Menšiny budu popisovat v pořadí podle jejich počtu (podle oficiálních statistik a v případě menších skupin podle odhadů Tomaszewského).

³⁵ W. Michowicz, *op. cit.*, s. 313.

Nejpočetnější a nejproblematictější menšina – **Ukrajinci** - na některých územích Polska tvořila většinu.³⁶ K ukrajinské národnosti se hlásilo 71,9% obyvatel žijících v jihovýchodním Polsku, 68,4% obyvatelstva na Volyni, 45,5% v tarnopolském a 34,1% ve Lvovském okrese. Město Lvov a okolí bylo tradičně obýváno Poláky a považováno za středisko polské kultury na východě, podobně jako Vilnius na severovýchodě Polska.

Ukrajinci se nacházeli v rámci polského státu už po staletí. Část dnešní západní Ukrajiny byla v průběhu XIV. století připojena k Polsku. Polský král Kazimír Veliký připojil Haličskou Rus, včetně Lvova a Przemyslí. Od lublinské unie v roce 1569 byla Ukrajina rozdělena na území pravého a levého břehu podle řeky Dněpr. Západní území připadla polsko – litevskému státu, východní připojilo Rusko. Po trojím dělení Polska se ukrajinské země staly součástí ruského záboru a jen Východní Halič byla součástí Habsburského impéria.

Přibližně 80 % Ukrajinců se živilo zemědělstvím. Ukrajínští dělníci byli z větší části také zaměstnáni jako rolníci (tzv. dělníci – rolníci). Zbytek ukrajinských dělníků byl zaměstnán v potravinářském, dřevozpracujícím a ropném průmyslu. Problém nezaměstnanosti, který byl v nově obrozeném Polsku jedním z nejdůležitějších sociálních problémů, měl navíc také národnostní charakter. Představitelé národnostních menšin měli větší potíže s nalezením práce než Poláci se stejnými kvalifikacemi. To bylo zdrojem konfliktů mezi Poláky a Ukrajinci. Překážkou pro zaměstnání v administrativě zůstávala národnost. Ukrajinci až na výjimky nemohli najít zaměstnání na úřadech, jako lékaři, právníci nebo žurnalisté, což bylo zdrojem frustrace mezi mladou inteligencí. Avšak díky učitelům, kněžům a společenským činitelům se udržovala ukrajinská národnostní identita, ukrajinský jazyk a kultura. Sice tvořili mezi Ukrajinci měšťané pouze 2,5 % a inteligence 1,5%, byla to však menšina vyznačující se poměrně vysokou úrovní národnostního uvědomování.

Na úroveň národnostního uvědomování mělo vliv to, že se Ukrajinské národnostní hnutí rozvíjelo právě ve východní Haliči. Tato část dnešní Ukrajiny byla součástí poměrně

---

³⁶ Na začátku XX. století bylo ještě běžně používán název „Rusín“ místo „Ukrajinec“. Slovo Ukrajinec mělo spíše politický charakter. Slovo „Rusín“ se celkově vztahovalo na slovanské obyvatelstvo žijící na území dnešní západní Ukrajiny. A tak byl Rusínem každý, kdo používal jeden ze slovanských dialektů (včetně běloruštiny) a kdo byl pravoslavného nebo řecko-katolického vyznání. Postupně bylo jménem Rusín (někdy Starorusín) označováno obyvatelstvo, které se hlásalo k ruské (v polštině pochází slovo ruský od slova *Rus*, a ne od slova *Rusko*, a v tomto významu je zde chápáno, pozn. J.S), a ne ukrajinské tradici. A tak se rusínské hnutí postupně vymezovalo od ukrajinského. V meziválečném období byla úroveň národnostního uvědomování ještě natolik nízká, že se za Ukrajince považovali také Huculové, Bojkové a Lemkové. V současnosti jsou tyto etnické a etnografické skupiny brány jako odlišující se svými zvyky, nářečím a kulturou.

liberálního Rakouska–Uherska. Ukrajinské národnostní a politické hnutí zde tak mělo dobrou půdu pro rozvoj. Právě v Haliči začínaly fungovat první ukrajinské politické strany. V meziválečném období bylo politické hnutí Ukrajinců velmi rozvinuté. Můžeme tak vymezit pět základních politických hnutí: národnostní, nacionálně-radikální, socialistické, komunistické a loajální. Autorka nebude zde popisovat množství politických stran a jejich programy, avšak zmíním se o nejdůležitějších politických uskupeních. Národnostní hnutí reprezentovaly tři větší strany. Byla to *Ukrajinská národně demokratická strana*, *Ukrajinská národní strana práce* a *Ukrajinské národně-demokratické sjednocení*, tzv. UNDO. Všechny tyto strany postulovaly nezávislost sjednocené Ukrajiny. UNDO byla nejsilnější legální ukrajinskou stranou. Reprezentovala zájmy Ukrajinců v celostátním parlamentu a v lokální samosprávě. Byla opoziční, ale legální stranou.

Nacionalisticko-radikální hnutí bylo reprezentováno *Organizací Ukrajinských Nacionalistů* (OUN) a *Frontou národní jednoty*, vzniklým kvůli odpojení některých politiků od UNDO v roce 1933. OUN měl nadstátní charakter a působil i v jiných zemích, ve kterých se vyskytovala ukrajinská menšina. Navíc existovala tzv. *Ukrajinská Vojenská Organizace* (UVO), která tvořila vojenskou podporu pro *Organizaci Ukrajinských Nacionalistů*. OUN vznikla v roce 1929 a měla za úkol mimo jiné koordinovat působení *Ukrajinské Vojenské Organizace*. Všechny tyto organizace měly ilegální charakter a nebyly uznávány polským státem. V druhé polovině 30. let se v programech těchto hnutí objevovala dokonce fašistická hesla. Na konci 30. let Německo *Organizaci Ukrajinských Nacionalistů* tolerovalo a snažilo se získat loajalitu těchto kruhů. V rámci OUNu došlo k rozdělení a vznikla dvě hnutí. Hnutí, které se snažilo získat nezávislost pomocí Německa, bylo soustředěno kolem Stěpana Bandery. Hnutí, které zůstalo loajální, vedl A. Melnyka. Brzo se ukázalo, že Němci vůbec nepočítají s nezávislou Ukrajinou. Proto také vzniklo nezávislé partyzánské hnutí pod vedením Bandery. Od roku 1942 fungovalo pod názvem *Ukrajinská povstalecká armáda*, tzv. UPA.

Národně socialistické hnutí reprezentovala *Ukrajinská sociálně radikální strana*, která vznikla sjednocením *Ukrajinské radikální strany* a *Strany ukrajinských socialistů – revolucionářů* v roce 1926. *Ukrajinská Sociálně radikální strana* si za hlavní cíl vytyčila vznik nezávislé Ukrajinské lidové republiky a provedení radikálních sociálních reforem. Vedle ní působila *Ukrajinská sociálnědemokratická strana*. Levicové komunistické hnutí zastupovala *Komunistická strana západní Ukrajiny*, která působila ilegálně. Všechny tyto strany

reprezentovaly levicové názory a lišily se přístupem k sociálním reformám a v otázce nezávislosti.

Poslední, tzv. loajální, respektive propolské hnutí mezi Ukrajinci nebylo silně zastoupené. Řada malých stran, které neměly ani velký vliv mezi Ukrajinci ani na politické scéně, reprezentovala loajální přístup k polskému státu. Tyto strany hlásaly potřebu rozvoje ukrajinské kultury, jazyka, školství v rámci polského státu a vyžadovaly respektování menšinových práv ze strany státu.³⁷

Jak vidíme, Ukrajinské politické organizace byly velmi pestré. Sice existovalo mnoho stran s různým politickým, sociálním a ekonomickým programem, ale řada z nich si kladla za cíl projekt vzniku nezávislého ukrajinského státu. Ty, které fungovaly legálně, se snažily reprezentovat zájmy Ukrajinců v Polsku a hájit jejich práva. Rozvoj radikálních levicových hnutí svědčil o nespokojenosti Ukrajinců jednak se sociální situací, jednak s neuspokojením politických ambicí týkajících se nezávislosti.

Kromě politických aktivit provozovali Ukrajinci také organizace hospodářského charakteru. Kvůli tomu založili síť družstev. Přes 80 % těchto družstev bylo sdruženo v tzv. *Revizním svazu ukrajinských družstev*. Hlavním cílem družstev byla pomoc ukrajinským hospodářům. Mimo jiné pomáhaly prodávat zemědělské plodiny. Zajišťovaly dovoz zemědělských výrobků, stavebních materiálů a zemědělských strojů pro jednotlivá hospodářství. Navíc pomáhaly provozovat malé továrny, jatka, zpracovatelské závody a dílny. Jednoduše řečeno, družstva měla zajistit fungování vesnic a obcí nezávisle na spolupráci s Poláky. Většina z těchto družstev existovala ve Východní Haliči, v městě Lvov a jeho okolí (90%). Jejich fungování navíc souviselo s existencí a působením sociálně kulturních spolků a politických stran. Koordinace těchto typů organizací umožňovalo Ukrajincům rozvíjet svá hospodářství nezávisle na podpoře polského státu. Navíc přispívala k rozvoji národního cítění.

Ukrajinské školství bylo klíčové pro rozvoj národnostního hnutí. Ukrajinci měli v Haliči ještě v období Rakouska-Uherska své školy. Na přelomu let 1911 a 1912 tam existovalo 2420 škol, v nichž výuka probíhala v ukrajinštině. Proto také existovala tradice ukrajinského školství, učebnice a učitelé. Ukrajinci se mohli vzdělávat v obecních a středních školách podle

---

³⁷ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 60.

platného vzdělávacího systému. Většina těchto škol měla národní charakter a výuka probíhala v ukrajinštině. Některé byly dvojjazyčné a nejméně bylo škol s ukrajinským jazykem vyučováním jako cizí jazyk. Na přelomu let 1922 a 1923 existovalo 2996 škol s ukrajinským vyučovacím jazykem, 89 dvojjazyčných, 29 obecních soukromých ukrajinských škol a 8 gymnázií.³⁸ Avšak postupně docházelo k poklesu ukrajinského školství v důsledku administrativních změn.³⁹ V roce 1937 a 1938 existovalo už pouze 461 škol s ukrajinským vyučovacím jazykem, 3064 dvojjazyčných a 2123 polských škol s dodatečnou výukou ukrajinštiny.⁴⁰ Ukrajinské školy byly proměňované v dvojjazyčné a celkem jejich počet klesal. Podmínky zavedené reformami školství Grabského (1924) a Jedrzejewského (1932) byly pro menšinové školy velmi náročné. A tak řada z nich musela změnit svůj status z národní na dvojjazyčnou a dvojjazyčné byly degradovány na školy s dodatečnou výukou menšinového jazyka. To bylo zdrojem nespokojenosti a konfliktů. Též nedošlo k otevření ukrajinské univerzity ve Lvově, kterou polská vláda Ukrajincům slibovala. Působila tak pouze ilegální Technická univerzita, jejíž diplomy Polsko neuznávalo.

Bělorusové tvořili druhou největší menšinu. Obývali střední a severovýchodní části Polska. Procentuálně jich žilo 43,5% v poleském vojvodství, 39,1% v novogrodském, 22,7% v vilenském, 16,3% v bialostockém.

Bílá Rus, kolébka současného běloruského národa, byla ve svých dějinách součástí Velkého litevského knížectví. Krevská unie podepsaná 14. srpna 1385 spojovala perzonální unii Velké litevské knížectví s Rzeczpospolitou. Po vzniku Rzeczpospolité Obou Národů se v roce 1569 stala Bílá Rus součástí polsko – litevského státu. Po trojím dělení Polska se v roce 1795 byli Bělorusové zabráni Ruskem, částečně rusifikováni a představitelé řecko-katolické církve byli pronásledováni kvůli své víře.

Jerzy Tomaszewský označuje Bělorusy za „neuznávaný národ“⁴¹. Podle něj tvořili právě Bělorusové skupinu, která se v meziválečném Polsku charakterizovala nejnižší úrovní národnostního uvědomování. Běloruské hnutí nemělo v XIX. století vhodné podmínky pro rozvoj v rámci carského Ruska. Podobně jako pro Ukrajince pro ně byl pro formování politických stran významný rok 1917. Šíření revolučních myšlenek způsobilo, že část

³⁸ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 69.

³⁹ Dopad školní reformy na rozvoj národnostního školství menšin popisují níže

⁴⁰ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 70.

⁴¹ J. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 105

běloruské inteligence začala formovat politické postuláty pod jejich vlivem. V březnu 1918 dokonce v Minsku došlo k proklamaci *Běloruské republiky rad*, která ale zůstala jen formální záležitostí.

Běloruské politické hnutí zůstávalo pod silným vlivem socialistické a komunistické ideologie, mimo jiné proto, že sociální postavení této menšiny bylo velmi těžké. Bělorusové však tvořili také nacionalistické a křesťansko – demokratické strany. Mezi socialistickými stranami byla nejpopulárnější *Běloruská sociálnědemokratická strana*. Za hlavní cíl si vytyčila vytvoření nezávislého běloruského státu, který bude zahrnovat všechna území obývané Bělorusy, agrární reformu, likvidaci zemských majetků a průmyslovou reformu. Strana měla umírněné názory vůči polskému státu. V případě poskytnutí široké autonomie a podpory rozvoje běloruského školství, sociálních a hospodářských organizací, s ním nevyklučovala spolupráci. Ostatní socialistické strany se ve svých programech lišily především přístupem k polskému státu, jehož považovaly za agresora. Takový přístup reprezentovala Běloruská strana socialistů-revolucionářů a Běloruská strana nezávislých socialistů.

Socialistické strany se v roce 1922 dostaly do parlamentu v rámci Bloku národnostních menšin⁴². Získaly 10 z 11 běloruských mandátů. Část socialistických poslanců vytvořila Běloruskou selsko-dělnickou *Hromadu* a zbytek Selský běloruský svaz. *Hromada* měla velký vliv v běloruském prostředí. Její národnostní charakter, velká popularita (už v roce 1926 měla 62 tisíce členů) a radikální sociální program ji odlišovaly od ostatních. Od roku 1927 byla předmětem pronásledování a její vůdci byli zatykáni polskou policií.⁴³

Radikálnější hnutí reprezentovala *Komunistická strana západního Běloruska*, která vznikla při polské komunistické straně v roce 1923. Byla ilegální a polský stát netoleroval její působení. Sice neměla moc členů (v nejlepším období 4 tisíce), měla však silný vliv na legální běloruský tisk a běloruské organizace. V prvních letech svého působení podporovala strana protipolské partyzány, a chtěla se dokonce spojit s Běloruskou SSR. Avšak když se brzo ukázalo, že nemůže počítat s podporou Rudé Armady, odstoupila od této myšlenky a zaměřila se na organizaci stávek a protistátních vystoupení.

---

⁴² Tento Blok se podařilo vytvořit menšinám pouze v parlamentárních volbách v roce 1922

⁴³ M. Iwanicki, *Ukrajinicy, Białorusini, Litwini i Niemcy w Polsce w latach 1918-1990*, WSRP, Siedlce 1993, s. 102

Křesťansko-sociální hnutí reprezentovaly strany *Běloruská křesťanská demokracie a Běloruské lidové sjednocení*. První omezovala své kruhy na běloruské katolíky, požadovala pro ně jazykovou a kulturní autonomii a radikální sociální reformy. Lidovci kromě autonomie žádali sociální reformy.

Běloruský selský svaz a Běloruská selská strana reprezentující lidové hnutí zdůrazňovala potřebu ochrany běloruských rolníků. Propagovala vytvoření nezávislého běloruského státu. Zůstávala v opozici k polské vládě, ale také kritizovala existenci Běloruské SSR.

Poslední, propolsky orientované, hnutí vzniklo kolem časopisu *Běloruský den* a soustřeďovalo politiky dříve spojené s *Hromadou*. V roce 1930 vytvořili *Centrální kulturní a hospodářský svaz organizací*, který se sblížoval s polskými politickými kruhy. V rámci Polska chtěl rozvíjet kulturní a jazykovou autonomii a podporovat rozvoj národnostní identity a školství při zachování loajality vůči Rzeczpospolité. Navíc existoval v meziválečném období také Běloruský národní výbor, jehož cílem byla koordinace aktivit různých stran, bylo to jakési stranické fórum.

Bělorusové neměli v carském Rusku své školství. Proto také po vzniku druhé republiky byla výchozí situace běloruského školského systému mnohem těžší. Běloruské školství mělo dlouho soukromý charakter. Rozvíjelo se v západním Bělorusku a střední Litvě, kde bylo od roku 1922 postupně redukováno. V letech 1922 a 1923 v Polsku existovaly pouze 32 veřejné školy s výkladovým běloruským jazykem. Avšak i jejich fungování bylo omezoováno. Polský stát, který se snažil polonizovat Bělorusy, neměl zájem podporovat běloruské školství. V roce 1927 vyvolala likvidace *Hromady* mezi Bělorusy nespokojenost. Proto také polský stát v obavě před vypuknutím nepokojů přiznal Bělorusům určitá práva ve školství. Byl navýšen počet běloruských škol a administrativně nařízena povinná výuka běloruštiny v oblastech, kde dominovalo běloruské obyvatelstvo. Po uklidnění situace začal v třicátých letech polský stát postupně omezovat počet běloruských škol.

Žide v meziválečném Polsku obývali především města, některá z nich byla až ze 70% židovská. Židé tvořili 31% obyvatel meziválečné Varšavy. Varšava byla po New Yorku druhým největším městským střediskem Židů. Jejich početné komunity jsme mohli také najít v Lodži, Lublině a Krakově.

První zmínky o židovském osídlení v Polsku máme již od X. století. Od XIII. století získali Židé díky kališským statutům autonomii. Jejich počet narůstal a mnoho s nich se stěhovalo do Rzeczpospolité. Židé migrovali především ze západní Evropy kvůli svobodě vyznání a obchodování, kterou získávali na polských zemích. Židé reprezentovali nejenom národnostní celek, ale také skupinu, která si díky náboženské odlišnosti a autonomii udržela svou specifickou kulturu a odolala asimilaci. V důsledku trojího dělení Polska docházelo k výrazným migracím této menšiny, obzvláště z území pruského záboru. Rakouská monarchie poskytovala na území Haliče poměrně velké svobody, proto migrovalo mnoho Židů právě sem. V XIX. století také narůstal počet židovského osadnictva na území polského záboru v Ruském impériu. Cílem carské politiky bylo omezení počtu židovského obyvatelstva v centrálním Rusku. A tak bylo mnoho Židů vystěhováno na území tzv. Kongresovky – Polského Království, které bylo vytvořeno na Vídeňském kongresu v roce 1815.

Charakteristická pro židovskou komunitu byla specifická sociální struktura. Převažující část Židů byla zaměstnána v obchodu a průmyslu. Osmdesát procent židovského obyvatelstva zaměstnaného v průmyslu se uplatnilo v řemesle a drobném průmyslu. Ve městech, kde byla koncentrace Židů větší, docházelo k vytváření stereotypu Žida – obchodníka, který byl ztotožňován s vykořisťovatelem. Mezi měšťany bylo 43 % Židů a hráli významnou roli v procesu industrializace země. Některá průmyslová odvětví, jako například vlákninový průmysl v Lodi a Bialymstoku, byly pod vlivem židovského obyvatelstva, a tak vzniklo přesvědčení o jejich dominanci, židovském spiknutí a ovládnutí celého polského hospodářství.⁴⁴ I přes antagonismy mezi Poláky a Židy nacházeli Židé ve srovnání s ostatními nepolskými etniky nejnárodněji zaměstnaní v administraci a obchodu (20% ve srovnání se 70% Poláků).⁴⁵

Politický život této menšiny byl nesmírně pestrý. Mezi židovskými stranami můžeme vymezit strany ortodoxní, sionistické, socialistické a asimilační. Ortodoxní hnutí je často popisováno jako konzervativně-klerikální. Reprezentoval je *Svaz Izraele* (Agudas Isroel), který byl součástí mezinárodního hnutí stejného názvu. Tato strana, nazývaná často *Aguda*, byla oblíbená mezi měšťany a buržoazií bývalé Kongrasovky. Své popularitě vděčila konzervativnímu hnutí Chasidů. Zdůrazňovala svou loajalitu vůči polskému státu, v rámci něhož se snažila chránit práva Židů. Kontrolovala soukromé náboženské školství v tzv.

⁴⁴ J. Żarnowski, *Spółczesność Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939*, PWN, Warszawa 1973, s. 275-276.

⁴⁵ W. Michowicz, *op. cit.*, s. 318.

kahalách – náboženských obcích. *Svaz Izraele* kritizoval socialistické a sionistické hnutí. Avšak ve 30. letech se k nim z v důsledku antisemitských vystoupení začal přibližovat.

Sionistické hnutí zdůrazňovalo potřebu vytvoření státu Izrael v Palestině. Kořeny tohoto hnutí najdeme už v XIX. století. Za nejdůležitější sionistickou stranu působící v meziválečném Polsku se považuje *Organizace Sionistů v Polsku*. Požadovala vznik židovského státu Izrael, avšak prozatím postulovala širokou autonomii v rámci polského státu. V rámci sionistického hnutí vznikaly další strany. Byla to mimo jiné levicová strana *Dělníci Sionu*, známá jako *Poalej Sion*. Její členové hlásali umírněné sociální reformy. Levici reprezentovala také *Sionistická strana práce* známá jako *Hitchudt*. Za hlavní cíl si postavila vytvoření státu Izrael, migraci Židů a organizaci státu podle socialistického modelu.⁴⁶

Jelikož větší část židovského obyvatelstva byli dělníci, získávala hesla socialistů velkou oblibu. Nejznámější stranou se stal *Obecný židovský dělnický svaz* (tzv. BUND). Tato strana vznikla už v roce 1897. Členové BUNDu považovali sionistické hnutí za utopii a konzervativní za zaostalé. Řešení židovské otázky viděli v získání autonomie v rámci polského státu, zrušení demokratického systému a nastolení diktatury proletariátu. Spolupracoval s Polskou socialistickou stranou a společně se podíleli na vládě v lokální samosprávě.

Asimilační hnutí reprezentoval *Svaz Poláků mojžíšského vyznání*. Odmítali myšlenku samostatné existence židovského národa. Reprezentovali názor, že Židé by měli přejímat polský jazyk a kulturu a postupně se asimilovat do polské společnosti.

Zajímavá byla situace Židů v oblasti školství. Židovské děti se mohly učit ve veřejných školách s polským výkladovým jazykem, které vyučovaly mojžíšské náboženství, v tzv. *šábesovkách*

- ve veřejných školách pro děti různých vyznání, ve kterých probíhala výuka v polštině
- soukromých náboženských školách, ve kterých výuka probíhala v hebrejštině nebo v jidiš
- v soukromých obecních školách, ve kterých probíhala výuka v hebrejštině
- soukromých světských školách, ve kterých probíhala výuka v jidiš

---

⁴⁶ W. Michowicz, *op. cit.*, s. 338.

- soukromých obecních školách, ve kterých probíhala výuka v polštině a hebrejštině, nebo v polštině a jidiš.

V meziválečném období se většina židovských dětí učila v tzv. šábsovkách a veřejných školách pro děti různých vyznání. Umožňovalo jim to snadné pokračování v rámci polského vzdělávacího systému. V náboženských židovských školách, tzv. Cheder, studovali chlapci ve věku 5 – 12 let. Židovské světské školy s výkladovým jazykem jidiš byly sdružené do centrální židovské školní organizace. Existoval také levicový Školní a kulturní svaz, který sdružoval dvojjazyčné školy. Jako jediná menšina měli Židé vědecké instituty a vyšší školství: *Židovský vědecký institut* ve Viniusu a *Institut judaistických věd* ve Varšavě, a také dvě talmudistické ješivy – jednou v Lublinu, druhou v Miru), kde se vyučovaly biblické vědy, náboženství, talmud, filozofie, sociologie, semitské jazyky a hebrejská literatura.⁴⁷

Němci se začali usazovat na území polského státu už ve XII. století. Středověká migrace měla především ekonomické příčiny. Druhá velká vlna německého obyvatelstva přišla na území pruského záboru v letech 1815 – 1918. Tato migrace měla politický charakter. Cílem byla změna národnostní struktury, kolonizace a germanizace polských území. Proto se na příklad v druhé polovině XIX. století Němci usazovali dokonce na území tzv. Kongresówki, která byla od roku 1815 součástí ruského záboru, a na území rakouské Volyně a Haliče.

Za předpokladu, že v Polsku žilo 820 tisíc Němců (odhady Michowicze, Żarnowského a Tomaszewského), můžeme říci, že Němci v podstatě obývali území o třech vojvodstvích. Poznaňské a pomoránské vojvodství obývalo 360 tisíc Němců, 170 tisíc slezské vojvodství, 130 tisíc lodzské a 50 tisíc severovýchodní Kresy. Zbytek (110 tisíc) byl rozptýlen v ostatních vojvodstvích.⁴⁸

Šedesát procent obyvatelstva německého původu se živilo zemědělstvím. V některých regionech II. Rzeczpospolité (ve Velkopolsku a v Pomoránsku) se živilo až 80 % Němců rolnictvím. Specifika německých zemských majetků spočívala v tom, že to byly velké statky s pokročilou technikou obdělávání půdy. Významnou roli hrálo také německé měšťanstvo. Němci tvořili 3 – 4 % z celkového počtu měšťanů v Polsku. Těžký průmysl v Horním Slezsku a lehký v okolí Lodi a Bielska byl soustředěn do německých rukou. V průmyslu bylo

⁴⁷ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 179

⁴⁸ W. Michowicz, *op. cit.*, s. 311.

zaměstnáno 27,3 % Němců. Dobře vzdělaní Němci nacházeli také častěji zaměstnaní v administraci, ve správě zemských majetků a ve vedení dolů a továren. Uplatňovali se také jako úředníci, lékaři, učitelé, duchovní, zaměstnanci v průmyslu, obchodníci a řemeslníci. Lepší sociálně ekonomické postavení Němců bývalo vážným zdrojem etnických konfliktů v Horním Slezsku, Pomořansku a Velkopolsku.⁴⁹

Jestliže v případě Ukrajinců a Bělorusů můžeme hovořit o vzniku politických aktivit a hnutí, v případě Němců se jedná o vyvinutou, politicky a národnostně uvědomělou menšinu.⁵⁰ Jejich politické organizace můžeme klasifikovat jako nacionalistické, křesťansko-sociální, socialistické, národně-socialistické a propolské.

Na začátku 20. let se dvě strany snažily reprezentovat celou německou komunitu. Byly to *Centrální jednota práce a Sjednocení německé národnosti*. Později, ve 30. letech, se takovou úlohu snažila plnit *Centrální komise Němců* přejmenovaná v roce 1934 na *Radu Němců v Polsku*.

Největší význam měl nacionalistický směr. Je patrné, že se rozvíjel odlišně v různých regionech Polska. Jeho kořeny najdeme ve Velkopolském a Pomořanském vojvodství, kde se rozvíjel v letech 1918 - 1920. V této době nebylo Horní Slezsko ještě součástí Polska. Němci v tomto regionu vytvořili už zmíněné *Sjednocení německé národnosti*. V roce 1921 vznikl *Německý svaz pro ochranu práv menšin v Polsku* se sídlem v Bydgoszczi a *Svaz Němců v Polsku* působící v Lodi.

Německý svaz byl pod záminkou špionážní činnosti zakázán v roce 1923 polskou vládou. Místo něho vzniklo politické hnutí, které formálně nemělo status strany. Bylo to tzv. *Německé sjednocení v Sejmu a Senátu pro poznanské vojvodství, okruh Noteř a Pomořansko*. Hlavním cílem této organizace byla ochrana politických práv německé menšiny. Sjednocení podporovalo také rozvoj školství. Poskytovalo finanční pomoc učitelům a dotovalo vydávání učebnic. Pomáhalo Němcům získávat úvěry v Německu, které měly zachránit německý majetek. Z iniciativy této organizace vznikla politická strana *Sjednocení Němců v západním Polsku*.

---

⁴⁹ W. Michowicz, *op. cit.*, s. 319.

⁵⁰ M. Iwanicki, *op. cit.*, s. 160.

Ve Slezsku se stal nejvýznamnějším *Německý lidový svaz pro polské Slezsko*. Byl to jakýsi svaz organizací politického, kulturního, školního, charitativního a ekonomického charakteru. Vznikl po roce 1921, kdy bylo Horní Slezsko připojeno k Polsku.⁵¹

V centrálním Polsku byl hlavním hnutím *Německý lidový svaz v Polsku*. Vznikl v roce 1924 v Lodi. Podobně jak ostatní strany se snažil podporovat práva německé menšiny. Zároveň vystupoval proti rasistickým heslům a hlásal rovnoprávnost všech občanů bez ohledu na rasu, náboženství a národnost. Největší podporu měla tato strana mezi Němci obývající Volyň.

Křesťansko-sociální hnutí reprezentovala *Německá křesťansko-lidová strana*. Existovala po celé meziválečné období. Podporovaly ji organizace a sdružení katolíků, z nichž nejvýznamnější byl *Svaz německých katolíků*. Politický program této strany se opíral o zásadu loajality vůči Polsku, principy demokracie a křesťanské hodnoty. Do roku 1933 měla tato strana největší popularitu ve Slezsku. Její popularita však v průběhu 30. let klesala, jelikož *Německá křesťansko-lidová strana* odmítla spolupráci s Německou stranou. V roce 1939 byla její činnost zastavena německými okupanty.

Socialisté vytvořili více stran. V Pomořansku a Velkopolsku existovala *Německá sociálnědemokratická strana Polska* a v Horním Slezsku *Německá socialistická strana Horního Slezska*. Tyto strany se sjednotily v roce 1925, tím vznikla *Německá socialistická strana práce v Polsku*. Její působení mělo velký význam pro dělníky, jelikož to byla strana kontrolující odborové svazy a spolupracující s polskou socialistickou stranou.

Postupně získávala popularitu *Mladoněmecká strana* reprezentující národně socialistický směr. Nejpopulárnější byla ve Slezsku, Velkopolsku a Pomořansku. Vzorem jí byla Národněsocialistická německá strana dělníků - NSDAP. Za cíl si postavila sjednocení německého hnutí v Polsku, jeho obnovu a politickou aktivizaci menšiny.

Propolské hnutí nebylo, stejně jako v případě ostatních menšin, příliš populární. Reprezentovaly jej dvě organizace: *Německý kulturní svaz hospodářů v Polsku* a *Lidový svaz haličských Němců*. Tyto strany spolupracovaly s polskou vládou. Hlavním cílem bylo

---

⁵¹ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 130.

přátelské soužití s polským národem. Byly předmětem ostré kritiky německých nacionalistických kruhů.

Německé školství, podobně jako židovské, se mohlo rozvíjet několika způsoby. A tak se německé děti mohly učit

- ve veřejných obecních školách s německou výukou
- v soukromých obecních školách s německou výukou
- v soukromých a veřejných školách s výukou v němčině i polštině
- ve veřejných obecních školách s výukou v polštině, kde byla němčina navíc vyučována jako cizí jazyk a výuka náboženství byla v němčině
- ve veřejných školách s výukou v polštině

Situace německého školství byla výhodná proto, že se polský stát nacházel dlouhá léta pod pruským zábohem. Existovaly učebnice a vzdělání učitelé. V roce 1921 a 1922 fungovalo 1630 základních německých škol různého typu, ve kterých se učilo 130 tisíc dětí. V důsledku odlivu Němců a politiky polského státu tento počet klesal až na 394 školy v roce 1937 a 1938, kde se učilo už jen 36 tisíc žáků. Zmínku si zaslouží také střední školství. Ve školním roce 1929/1930 studovalo až 10% německé mládeže na středních školách⁵². V této době existovalo 36 veřejných a soukromých středních škol. Německé školy finančně podporovalo Německo a různé organizace působící v Polsku. Kromě toho od roku 1921 fungoval *Státní svaz německých učitelů a učitelek v Polsku*, jehož cílem bylo školení učitelů a ochrana jejich pracovních práv.⁵³

Rusové na území Polska v meziválečném období byli jednak potomci starověrců, kteří se usazovali v polském státu už v XVIII. století, a také bývalých carských úředníků, kteří sem byli delegováni z vnitrozemí.

V meziválečném období žilo na území Polska 138 tisíc Rusů. Odhaduje se, že se navíc 50 tisíc uprchlíků z Ruska ocitlo na území II. Rzeczpospolité bez polského občanství. Rusové se politicky příliš neangažovali. Ruská inteligence nevívala změny, které následovaly po revoluci z roku 1917. Naopak podporovala odpůrce sovětského režimu. A tak se dá říci, že mezi Rusy dominovaly nacionalistické a konzervativní proudy. Většina Rusů neuznávala Ukrajince a

⁵² Pro srovnání: pouze 6,7% polských dětí pokračovalo s výukou na středních školách.

⁵³ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 142.

Bělorusy jako samostatný národ. Takové názory reprezentovaly kruhy soustředěné okolo Michaila Šěrěbriennikova v organizaci *Ruské lidové sjednocení*. Toto sdružení vydávalo časopis *Naše Vremja*. Právě nakladatelské aktivity jsou pro tuto menšinu nejvýznamnější. V roce 1927 vycházelo 21 titulů, v roce 1939 jen 9. Měly především informační charakter, zabývaly se politikou nebo hospodářstvím, ale také to byly odborné časopisy s obchodním, kulturním a vědeckým zaměřením. Ruská menšina neměla vlastní školství, i přes to, že pro to existovaly podmínky.⁵⁴

Odhaduje se, že v meziválečném Polsku žilo mnohem více **Litevců** než udávají oficiální statistiky z roku 1931. Ty hovoří o 82 tisících. Chałupczak a Browarczyk jsou přesvědčeni, že jich bylo přibližně 180 tisíc, a reprezentanti litevské menšiny hovoří dokonce o 300 tisících. Litevci, kteří byli autochtoním obyvatelstvem, tradičně obývali Suwalszczyznę (severovýchodní část Polska). Litevci se začali usazovat na území tzv. Suwalszczyzny v průběhu XV. století. Toto osídlení vzniklo na základě dohody z roku 1422 podepsané mezi Velkým Litevským Knížectvím a Řádem německých rytířů.

Kvůli velmi složité mezinárodní situaci a chybějícím diplomatickým vztahům s Litvou byla situace Litevců obzvlášť těžká.⁵⁵ Avšak i přes diskriminační politiku polského státu to byla skupina, která odolávala asimilačním procesům a provozovala intenzivní národnostní život. Navíc mohli Litevci počítat s výraznou podporou ze strany litevského státu. Tato pomoc měla nejen ekonomický charakter, ale též podobu určité politické manifestace. Litva na mezinárodním fóru zdůrazňovala špatné životní podmínky Litevců, potlačování jejich ekonomického, národnostního a kulturně – vzdělávacího rozvoje.⁵⁶

Litevci rozvíjeli politicko občanské aktivity. Sice neexistovaly litevské politické strany, avšak několik institucí se úspěšně snažilo tuto menšinu zastupovat. Nejdůležitějším orgánem byl *Dočasný výbor vilenských Litevců*, který vznikl v roce 1919. Po vzpouře Želigowského v říjnu 1920 bylo hlavním cílem působení tohoto výboru propagace myšlenky připojení vilenské oblasti k Litvě. *Dočasný výbor vilenských Litevců* reprezentoval litevskou menšinu, a v situaci, kdy chyběly diplomatické styky, neformálně plnil úlohu velvyslanectví.

⁵⁴ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 222.

⁵⁵ Polsko a Litva neudržovaly ani diplomatické styky. Hlavní příčinou bylo obsazení Vilniusu – hlavního města Litvy a násilné připojení tzv. střední Litvy. Polsko považovalo toto území za historicky polské a Vilnius vedle Lvova za středisko polské kultury na tzv. Kresách. K navázání diplomatických styků došlo až v roce 1938 pod nátlakem mezinárodní společnosti.

⁵⁶ M. Iwanicki, *op. cit.*, s. 131.

Obrovský význam měly také spolky kulturně vzdělávacího charakteru. Od roku 1913 působil *Litevský osvícenský spolek Rytas*, který podporoval rozvoj litevských soukromých škol. Litevské školství bylo omezováno. Počet škol s výkladovým litevským jazykem poklesl z 52 v roce 1922 a 1923 na 2 v roce 1938 a 1939. Díky působení *Rytasu* existovaly soukromé školy, které rozšiřovaly školní nabídku pro litevské děti. Avšak i jejich počet byl v důsledku politiky polského státu postupně omezován. Velmi úspěšně fungovalo také soukromé střední školství.

Kromě *Rytasu* vznikaly také jiné vzdělávací organizace. Byly to: křesťansko – demokratický *Litevský spolek sv. Kazimíra*, který měl 20 tisíc členů, lidový *Litevský vzdělanecký spolek „Kultura“*, jenž deklaroval loajalitu vůči polskému státu, a také *Litevský vědecký spolek*. Všechny tyto instituce si stavěly za cíl rozšiřování znalosti litevských dějin a kultury a udržování litevských tradic.

Češi začali osidlovat Polsko v průběhu XVI. století. Byli to z větší části běženci, kteří uprchli především z Moravy z obavy před pronásledováním. Většinou reprezentovali náboženskou sektu, tzv. České bratry. Vytvořili komunity ve Velkopolsku, v okolí Pitorkowa Trybunalského a ve Slezsku. Největší komunitu tvořili Češi ve Volyni. Tato skupina se začala usazovat ve Volyni ve 2. polovině XIX. století. Češi sem migrovali z ekonomických důvodů. Jelikož to byla skupina, která se usadila mimo území historických Čech jako poslední, zachovala si svou původní identitu v největší míře. Češi udržovali velmi silné kontakty s Československou republikou, a měli dokonce konzulát v Kvasilově (dnes na Ukrajině). Byla to skupina, která měla mnohem vyšší životní úroveň než Poláci a Ukrajinci obývající toto území.

Češi se příliš neangažovali v politickém životě. Jejich aktivity se soustřeďovaly na udržování české národnostní identity a tradice. Proto bylo také nejaktivněji rozvíjeno školství. Existovaly české veřejné a soukromé školy, které financovala Česká školní matice sídlící v Lucku. V letech 1924 a 1925 existovalo 20 veřejných škol, ve kterých probíhala výuka v češtině, jedna dvojjazyčná a jedna soukromá škola. České školství jako jediné nepodléhalo administrativní reformě. A tak bylo na konci 30. let 18 škol s českým výkladovým jazykem, 4 dvojjazyčné a 13 soukromých škol.

Ostatní menšiny ve sčítání sice nebyly vyjmenovány, ale jedná se o skupiny, které dodnes obývají území Polska, proto jim budu také věnovat pozornost. Jsou to Slováci, Arméni a skupiny, které můžeme označit spíše za etnické minority: Romové, Tataři a Karaimové (Karaimy můžeme také označit za náboženskou menšinu). Chybí nám přesné údaje o jejich počtu a můžeme zde pracovat pouze z odhady. V současnosti uznává polský stát za etnickou menšinu také Lemky. Avšak v meziválečném období nebyli Lemkové uznáváni jako samostatná etnická skupina, nýbrž byli považováni za Ukrajince.

Romové opustili svou původní zemi Indii přibližně v X. století. Přes Persii, Arménii a Řecko putovali do jihovýchodní Evropy. Přítomnost Romů v Polsku se datuje na začátek XV. století. První doklad o Romech pochází z roku 1401 z Krakova. V průběhu XV. a XVI. století se Romové stěhovali do Polska z Německa, odkud uprchli kvůli jejich pronásledování. Část Romů se stěhovala do Polska rovněž z Valašského knížectví a z Uher.

Významný badatel romské problematiky v Polsku Jerzy Ficowský se domnívá, že v meziválečném Polsku žilo přibližně 30 tisíc Romů.⁵⁷ Údaje jsou nepřesné, jelikož ve sčítání lidu nebyl uveden romský jazyk. Navíc to byla minorita, která v meziválečném období žila v táborech a vedla kočovný život (kromě usedlých Romů, tzv. Bergitka Roma).

O Romech žijících v II. Rzeczpospolité víme doposud málo. Mezi Romy byla největší úroveň negramotnosti a většina z nich neměla žádné vzdělání. A tak byla to minorita s velmi nízkou životní úrovní. Romská společnost však nebyla jednotná. Romové se mezi sebou lišili zvyky, způsobem života a nářečím, které používali. Byla to společnost, která žila v izolaci a neasimilovala se mezi Poláky. Jejich odlišné zvyky, styl života a oblečení působily, že o Romech vznikla řada stereotypů, které přetrvávají dodnes.

Slováci obývali především Spiš a Oravu, oblast, kterou připojilo Polsko na základě rozhodnutí Rady Velvyslanců v roce 1920. Pravděpodobně tam tvořili více než 90% většinu. Jsou to jenom odhady, neboť je lidoví komisaři započítávali k Polákům na základě jejich místního dialektu podobného polštině. Pro srovnání, autor zabývající se dějinami Slováků v II. RP, Józef Ciągwa, uvádí uherské statistiky prováděné v roce 1895 a 1910, na základě kterých vychází najevo, že na území Spiše deklarovalo 98% obyvatelstva slovenskou

---

⁵⁷ J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1965, s. 81.

národnost.⁵⁸ Jarzy Tomaszewský na základě jazykových a náboženských statistik uvádí, že v meziválečném Polsku žilo 2 tisíce Slováků.⁵⁹

Vzhledem k tomu, že v meziválečném období došlo ke konfliktu o Spiš, se řada Slováků obávala přiznávat svou národnost. Polský stát navíc nepodporoval aktivity Slováků ani tvoření spolků, kulturních organizací nebo vydávání časopisů. Jediná škola, ve které se vyučoval slovenský jazyk jako cizí, vznikla v lyceu v Novém Targu roku 1933.⁶⁰

Tatarskou minoritu můžeme považovat nejenom za etnickou, ale také za náboženskou menšinu. Její počet v meziválečném Polsku nepřevyšoval 5500 lidí.⁶¹ Polští Tataři žili na území Velkého litevského knížectví od konce XIV. století. Jejich předci uprchli z území Zlaté Hordy a Krymu. Byli to nejčastěji bojovníci. Bojovali ve prospěch litevských knížat, a tím za svou účast ve válkách získávali zemské majetky. Odhaduje se, že v průběhu XVIII. století žilo na území Rzeczpospolité Obou Národů dokonce 100 tisíc Tatarů.

Po obnovení nezávislosti polského státu v roce 1918 se Tataři ocitli na severovýchodní hranici Rzeczpospolité. Hlavním kulturním a náboženským střediskem byl Vilnius, ale část Tatarů žila také ve středním Polsku, a tak se hlavní město Varšava stalo konkurenčním střediskem. Část Tatarů zůstala na území sovětského Běloruska v Minsku a v Litvě (odhaduje se, že jich bylo okolo 1000). Kvůli nepřátelským vztahům s východními sousedy byly jejich tradiční kontakty výrazně omezeny.⁶²

V meziválečném Polsku to byla jediná muslimská menšina. Tataři reprezentují sunitskou část islámu. Úroveň její jazykové asimilace byla velmi vysoká. Jako jazyk běžné komunikace používali Tataři polštinu, arabštinu pouze v modlitbách. Zachování jejich zvyků spojených s islámem však Tatary odlišoval od zbytku společnosti.

Pro Tatary mělo velký význam působení jejich náboženského vůdce dr. Szykiewicze. Navazoval mezinárodní styky s muslimskými státy, hodně cestoval a přispíval k obnovení náboženského života mezi Tatary. V prosinci 1925 došlo ke svolání celostátního sjezdu

⁵⁸ J. Ciągwa, *Słowacka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1920-1996*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*, editor Z. Kurcz, Wydawnictwo UW, Wrocław 1997, s. 181.

⁵⁹ J. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 253.

⁶⁰ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 226

⁶¹ www.tatarzypolscy.pl, H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 231.

⁶² A. A. Miśkiewicz, J. Kamocki, *Tatarzy Słowiańszczyznę obłąskawieni*, Universitas, Kraków 2004, s. 68

muslimských obcí ve Vinius. Na něm došlo ke zvolení prvního polského muftího – hlavy muslimské církve. Předtím byli polští muslimové podřízeni ruské hierarchii. Do roku 1925 byl hlavou polských muslimů tauridský muftí sídlící v Simferopolu na Krymu. Od roku 1925, kdy kongres Tatarů zvolil jako svého vůdce zmíněného Szykewicze, se muslimové v Polsku stali nezávislími. Na tomto sjezdu vznikl také *Muslimský náboženský svaz Rzeczpospolite polské*. Tento svaz se zabýval vydavatelskými, kulturními a společenskými aktivitami (organizací plesů, setkání atd.)⁶³

Arméni na polském území se objevili pravděpodobně už v XI. století. V tomto období byla Arménie dobytá Turky a ve XIII. století ji obsadili Mongolové. Tyto dvě události vyvolaly masovou migraci Arménů směrem na západ. Arméni se usazovali v různých částech Evropy, mimo jiné na území Červené Rusi, připojené v této době k Polsku. Tradiční města osídlení polských Arménů byly: Kamenec Podolský, Brzeźny, Horodenk, Jarosław, Kazimierz nad Wislou, Lublin, Luck, Zamost. V roce 1356 získala jejich osídlení v Kamenci Podolském a ve Lvově autonomii.⁶⁴

Podle statistik prováděných na arménských farách badatel uvádí Grzegorz Pełczyński, že ve znovuoobnoveném Polsku žilo přibližně 4 500 tisíce Arménů.⁶⁵ Arméni obývali především místa svého původního osídlení. Avšak už v této době se Arméni stěhovali do velkých měst: do Vratislavi, Gdaňsku, Varšavy, Katovic, Poznaně.

Hlavou arménské církve byl v meziválečném období arcibiskup Josef Teofil Teodorowicz. Tuto funkci plnil od roku 1902 do roku 1938. Jeho působení mělo obrovský význam pro arménskou identitu. Arméni se podobně jako Tataři jazykově asimilovali. Determinantem jejich identity tak zůstávalo náboženství a s ním spojené zvyky a tradice.

Karaimská menšina je poslední atnickou a zároveň minoritou, které zde budu věnovat pozornost. Karaimové přicházející z Krymu se začali usazovat na východě Rzeczpospolite ve XIII. století. Hlavními středisky se stala města: Vilnius, Troky, Luck, Halič, Lvov. Troky je město ležící na území dnešní Litvy a je považováno za tradiční karaimské středisko. Právě zde

⁶³ A. A. Miśkiewicz, J. Kamocki, *op. cit.*, s. 68.

⁶⁴ G. Pełczyński, *Ormianie polscy w XX wieku*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Warszawa 1997, s. 14.

⁶⁵ G. Pełczyński, *op. cit.*, s. 20.

se nacházel a dodnes nachází sídlo chachana – hlavního duchovního v hierarchii karaimské církve.

Ve 20. letech se počet Karaimů odhadoval na 1500. Tyto údaje vznikly na základě statistik karaimského náboženského svazu. V tomto období používali někteří Karaimové ještě karaimský jazyk. Avšak běžně komunikovali většinou polsky.⁶⁶

Tato menšina deklarovala plnou loajalitu vůči polskému státu. Distancovala se od veškerých politických aktivit a sporů. Proto polská vláda jejích kulturní aktivity podporovala. Ve Vilniusu vzniklo *Vilenské sdružení Karaimů a Spolek milovníků karaimských dějin a literatury*. V Trokách bylo založeno karaimské muzeum. Díky státní podpoře vycházely dva časopisy: *Karaimská mysl* v polštině a *Karaj Awazy* v karaimštině.⁶⁷

Charakteristiku národnostních menšin jsem samozřejmě omezila na nejdůležitější faktory. Menšinám byla věnována různá pozornost, a to v důsledku toho, že literatury týkající se velkých národnostních skupin najdeme podstatně více. Tyto příklady politických, občanských a vzdělávacích aktivit měly jen ukázat základní problémy menšin. Jak je patrné, z hlediska menšin bylo nesmírně důležité organizování vlastních politických stran, hospodářských, vzdělávacích a kulturních organizací, jež byly důležité pro podporu a udržování národnostní identity a chránily zájmy jednotlivých minorit.

1.6 Druhá světová válka. Změny hranic a etnické struktury Polska.

Druhá světová válka dramaticky změnila národnostní situaci v Polsku. Tyto změny následovaly nejenom v důsledku samotné války, ale také obrovských migrací a posunu hranic. Už paktem Ribbentrop-Molotov podepsaným mezi Sovětským Svazem a Německem 23. srpna 1939 bylo rozhodnuto o změně hranic. V tzv. tajných protokolech tohoto dokumentu si SSSR a Německo rozdělilo území polského státu. Sovětský Svaz získal východní část Polska do tzv. Curzonové linie, to jest západní Bělorusko a Ukrajinu. Střední Litva byla vrácena litevskému státu, který byl v roce 1940 anektován Sovětským Svazem. Německo připojilo přímo k Třetí Říši západní část II. Rzeczpospolité. Ze zbytku Polska byl vytvořen Generální

⁶⁶ J. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 240.

⁶⁷ K. Pełczyński, *Karaimi polscy*, „Sprawy narodowościowe” 1993, díl 2, čs. 2, s. 86.

Gouvernement, který se nacházel pod německou okupací. Slovensko získalo jako spojenc Německa zpátky Spiš, Oravu a Javořinu.

V průběhu války docházelo k velkým migracím a etnickým změnám. Okupanti prováděli statistiky a odhady týkající se národnostního složení obsazených teritorií, neprobíhalo zde však žádné sčítání lidu. Níže uvádím tabulku zobrazující rozmístění největších minorit podle jednotlivých administrativních jednotek.

⁶⁸ Tabulka číslo 5

Představuje rozmístění obyvatelstva během německé a sovětské okupace na základě jazykového kritéria.

Území okupované (rozděleno podle stavu z 1.1.1941)	Obyvatelstvo celkem v tisících	Mateřský jazyk						
		polština	němčina	jidiš nebo hebrejščina	ukrajinština a rusínský j.	běloruština a „místní“ tzv. tutejszy	Ruština	ostatní
Území okupované Německem celkem	22.140	19.114	714	1.807	361	4	21	119
Říše	10.568	9.221	653	528	4	1	11	96
Generální Gouvernement	11.542	9.863	61	1.225	357	3	10	23
Slovensko	30	30	-	-	-	-	-	-
Území okupované SSSR celkem	13.199	5.274	89	1.109	4.529	1.923	134	141
Litva	537	371	1	71	0	14	17	63
Běloruská SSR	4.733	2.320	6	426	55	1.805 ¹	90	31
Ukrajinská SSR	7.929	2.583	82	612	4.474	104 ²	27	47
Celkem	35.339	24.388	803	2.916	4.890	1.927	155	260

¹ z toho kolem 700 tzv. tutejszych (místních)

² z toho kolem 100 tzv. Tutejszych (místních)

⁶⁸ *Mały rocznik statystyczny Polski (wrzesień 1939-czerwiec 1941)*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 1991, s. 9.

Jak je patrné z tabulky, v oblastech, které nejdříve okupoval a poté připojil Sovětský svaz žilo nejméně Poláků. Dominovali tam Ukrajinci, Bělorusové, a Židé. Na území okupovaným Německem bylo etnické složení jiné. Největší skupinou byli Židé, Němci a Ukrajinci. Oblast, která tvořila tzv. Generální Gouvernement byla z větší části obývána etnickými Poláky. Okupanti navíc prováděli akce masových přesunů obyvatelstva. A tak probíhala první fáze války ve znamení odsunu Poláků. Přibližně 1,5 miliónu (podle historika Czesława Łuczaka dokonce 1,7 miliónu) etnických Poláků bylo vysídleno do Říše z území okupovaného Německem. Byli umístěni v pracovních táborech anebo určeni k nuceným pracím v továrnách a ve vojenském průmyslu. Současně se na území okupovaném Německem usazovali Němci. V prvních letech války jich bylo přes 500 tisíc.⁶⁹ Na území, které bylo připojeno Sovětským Svazem, byli v několika vlnách přestěhováni nejdříve vojáci, a pak civilní obyvatelstvo. Největší deportace do vnitrozemí v SSSR proběhly v letech 1939 – 1940. Zasáhly přes 1 820 000 občanů Polska.⁷⁰

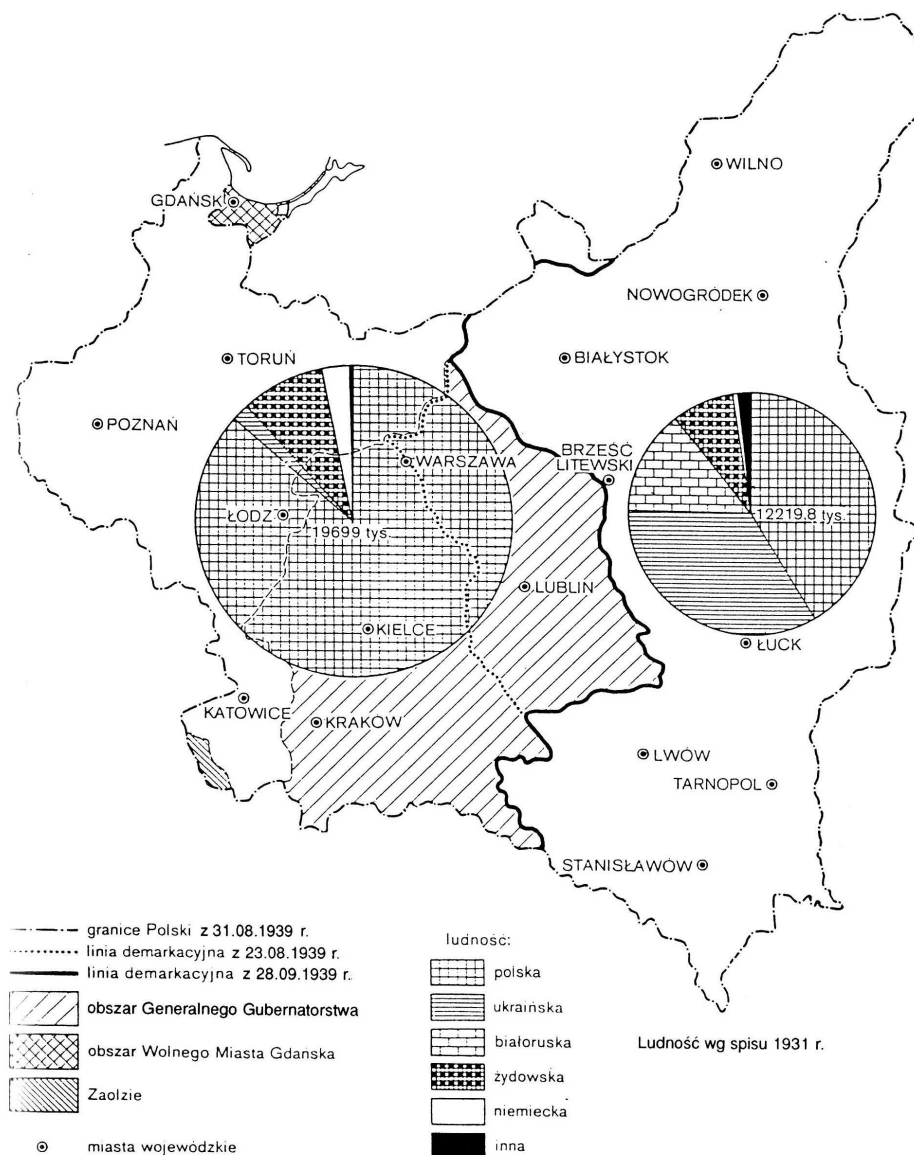
Pro větší přehled autorka uvádí mapu, která obrazuje počet národnostních menšin (podle sčítání z roku 1931) a jejich rozložení v jednotlivých administrativních jednotkách.⁷¹

---

⁶⁹ P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 123.

⁷⁰ C. Łuczak, *Zagłada polskich Żydów i Cyganów*, in: C. Łuczak, *Polska i Polacy w drugiej wojnie światowej*, Wydawnictwo UAM, Poznań 1993, s. 514-515.

⁷¹ Zdroj: P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 111.

V průběhu války došlo také ke genocidě Židů a Romů. Plán vyvraždění Židů byl realizovaný v čtyřech vlnách v průběhu let 1939 – 1945. První etapa začala vypuknutím války a trvala do konce roku 1939. V této době byli Židé nuceni nosit Davidovu hvězdu. V letech 1940-1941 byla tvořena ghetta, pracovní a koncentrační tábory. Třetí fáze začala v roce 1942 a pokračovala do srpna roku 1944. V tomto období probíhala masová vyvražďování v koncentračních táborech, která vyvrcholila brutální likvidací posledního ghetta v Polsku. Tato tragická událost se udála v srpnu 1944 ve městě Lodž. Poslední období od srpna 1944 bylo spojeno se stahováním Němců z Polska a Židů z táborů, kteří měli plnit úlohu pracovní síly v Říši.⁷²

⁷² C. Łuczak, *op. cit.*, s. 120-140.

Romové byli druhou etnickou skupinou, která se stala obětí holocaustu. Na základě nařízení z června 1939 byli Romové zatýkáni. Část z nich měla být ihned zavražděna, část vystěhována do Generelního Gouvernementu a poslední skupina umístěna v koncentračních táborech. Politika exterminace romského obyvatelstva nebyla provedena tak důsledně jako v případě Židů. Části z nich se podařilo utéct na území Rumunska a Maďarska, které tyto uprchlíky neposílaly zpátky. Někteří byla uznáni za „rasově hodnotné“, což je zachránilo před smrtí. Odhaduje se, že v důsledku II. světové války zahynula polovina polských Romů a zbylo jich necelých 15 tisíc.⁷³ Obětí holocaustu se stali také polští Arméni, kteří byli občas na základě charakteristického vzhledu považováni za Židy. Někteří z nich byli považováni za polskou inteligenci, a proto také vysídleni do SSSR.⁷⁴

Navíc byla v konečné fázi války většina Němců z obavy před měnící se frontou a přibližující se Rudou Armádou evakuována. V letech 1944 – 45 odjelo z Polska přibližně 4,5 miliónu Němců!⁷⁵

Kapitulace Německa v květnu 1945 ukončila válku v Evropě. Mírová konference v Postupimi, konající se v červenci 1945, určila mimo jiné nové polské hranice. A tak bylo dohodnuto, že na západě Polska stanoví hranici řeky Odra a Lužická Nisa. Hranice na východě probíhala na tzv. Curzonové linii. Určovala ji polsko – sovětská smlouva podepsaná v Moskvě v srpnu 1945. Hranici s Československem určovala až smlouva z 13. 6. 1958, která vrátila stav před *Mnichovskou dohodou*. Polsko získalo zpět předválečnou část Oravy a Spiše, kdežto Československo podrželo Javořinu.⁷⁶

Těsně po válce pokračovaly na území takto vymezeného Polska změny etnické struktury státu. Než se dostaneme k tomu, jak probíhaly změny složení obyvatelstva a odsun Němců, je třeba se podívat na první poválečnou statistiku. První všeobecné sčítání lidu proběhlo

⁷³ A. Mirga, *Romowe w najnowszej historii Polski*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*, *op. cit.*, s. 160.

⁷⁴ C. Łuczak, *op. cit.*, s. 136.

⁷⁵ Toto číslo si zaslouží krátké vysvětlení. Podle statistik žilo v Polsku před válkou 724 tisíc Němců. Na začátku války se do Polska přestěhovalo přibližně půl miliónu Němců. Avšak tato migrace pokračovala. Navíc politika Německa byla osídlit Němci všechna dobytá území. A tak pokračoval pochod směrem na východ do jiných zemí, které se nacházely ve sféře německých vlivů. Po vypuknutí války se SSSR v roce 1941 se situace změnila. Spojeneckým silám se podařilo změnit frontu, a v důsledku posunu Rudé armády směrem na západ začal Sovětský svaz obsazovat území nacházející se dříve pod německým vlivem. Německé civilní obyvatelstvo tak postupně couvalo a řada Němců se usazovala na bývalém polském území. Proto také v posledních letech války, kdy se fronta přesunula více na západ, došlo k masové migraci Němců. Jejich počet byl v té době velmi vysoký, a tak se odhaduje, že z území Polska odjelo přes 4,5 miliónu Němců. P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 124.

⁷⁶ Honzák, Pečenka, Stellner, Vlčková, *Evropa v proměnách staletí*, Praha 2001, s. 489.

14. února 1946. Bylo to zároveň jediné poválečné sčítání, ve kterém se vyskytla položka národnost. Sčítání probíhalo v nestabilních podmínkách, kdy se konaly migrace obyvatelstva. I přes to, že výsledky tohoto sčítání podléhají kritice, to byl jediný poválečný pokus o určení národnostní situace v zemi, a proto je v této práci uveden. Toto sčítání proběhlo na základě jazykového kritéria. Jeho hlavním cílem bylo určit počet Němců a Ukrajinců, kteří zůstali na území Polska.

⁷⁷Tabulka číslo 6

Výsledky sčítání lidu z roku 1946

Národnost	Počet v tisících	Procentuální podíl
Polská	20.520,2	85,7
Německá	2.052,2	8,5
Nepolská národnost celkem	399,5	1,6
Ukrajinská	162	0,06
Židovská	108	0,04
Ostatní	417,4	1,7
Celkový počet obyvatelstva	23.929,7	100

Jak je patrné z tabulky tvořilo nepolské obyvatelstvo těsně po válce 14,3 % populace. Teprve v důsledku plánované výměny obyvatelstva došlo k poklesu podílu menšin na celkovém počtu obyvatel.

1.7 Vysídlení obyvatelstva, migrace, přestěhovalecké akce.

Migrace národů začaly už koncem roku 1945. Od začátku roku 1946 se přibližně 1,5 miliónu Poláků vrátilo z Německa, kam byli přesídleni v průběhu války. Vraceli se také Poláci vyhnaní po varšavském povstání, které se konalo v srpnu 1944. Na základě polsko – sovětské dohody přijížděli dříve Poláci a Židé deportovaní do vnitrozemské SSSR. Odhaduje se, že tímto způsobem se do země vrátilo 1,2 miliónu lidí. Navíc ještě přibližně 280 tisíc polských vojáků, kteří byli zapojeni do války.⁷⁸

Zároveň docházelo k výměně obyvatelstva mezi Sovětským Svazem a Polskem. Pod nátlakem bylo přestěhováno přibližně 500 tisíc Ukrajinců, 40 tisíc Bělorusů a 15 tisíc Litevců. Po II. světové válce se většina Bělorusů ocitla v Sovětském svazu. Ti, kteří zůstali v rámci Polska,

⁷⁷ P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 126.

⁷⁸ A. Garlicki, *Historia 1939-1996/97. Polska i świat*, Scholar, Warszawa 1997, s. 179.

zasáhla akce výměny obyvatelstva. Avšak v mnohem menším rozsahu než v případě Ukrajinců. Dělo se to v atmosféře teroru ze strany některých frakcí polského podpolí, zvláště *Národní ozbrojené síly a Národního vojenského sjednocení*. Ve stejné době překročilo hranice SSSR do Polska velké množství Bělorusů, kteří se v době repatriací vydávali za Poláky.⁷⁹

Největší vystěhovalecká akce probíhala na západě Polska. O průběhu této akce bylo rozhodnuto na postupimské konferenci v roce 1945. Začala v polovině února roku 1946. Do sovětské a britské zóny v rozděleném okupovaném Německu mělo být vysídleno 3,2 až 3,3 miliónu Němců. Během dvou let bylo vysídleno 2,5 miliónu Němců. „Po tisícileté expanzi německého živlu na východ přineslo XX. století v tomto směru obrat. V důsledku II. světové války byl exodus Němců na území na východ od Odry a Lužické Nisy zastaven. Způsobilo to změnu etnických vztahů v celé střední a východní Evropě. Důsledkem toho byly nejenom demografické, nýbrž také civilizačně – kulturní změny“.⁸⁰

V rámci Polska probíhala také přestěhovalecká *Akce Visla*. Projekt této akce vznikl už v roce 1946. Oficiálně bylo jejím cílem rozbití *Ukrajinské povstalecké organizace* (UPA) a rozptýlení ji podporujících Ukrajinců a Lemků.⁸¹ Avšak ve skutečnosti se jednalo o realizaci projektu „Polsko bez menšin“. *Akce Visla* byla oficiálně zahájena 24. dubna 1947. Zahrnovala především území Beskyd, odkud polští vojáci začali vystěhovávat místní obyvatelstvo. Během dvou měsíců bylo na území olštynského vojvodství (Mazursko) vysídleno 34 tisíc lidí. Celkem zasáhla akce 140 tisíc obyvatel. Většina přestěhovalců byla donucena k okamžitému opuštění domova a celý rodinný majetek byl ponechán v jižním Polsku. Celá akce probíhala s použitím brutality a násilí. Opuštěné vesnice byly vypáleny, a přestěhovalci byli často týráni. V Jaworzně vznikl koncentrační tábor, ve kterém byly umístěny 4 tisíce Ukrajinců.⁸²

Cílem Akce Visla bylo přetržení sousedských a rodinných vazeb. Proto také byli Ukrajinci a Lemkové umístěni v různých vesnicích na západě a v Mazursku. Přestěhovalci navíc

⁷⁹ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 96.

⁸⁰ P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 99.

⁸¹ Lemkové se považují za etnickou skupinu, nejbližší mají k Ukrajincům. Tradičně obývali území východních Beskyd mezi řekami San a Poprad. Lemkové se tradičně živili pastýřstvím, rolnictvím a řemeslem. Většinou se hlásí k pravoslavné církvi, někteří také k řeckokatolické. Začátek nacionalistického hnutí a uvědomování si etnických odlišností spadá právě do období II. sv. války, kdy byli Lemkové považováni za Ukrajince a v rámci akce Visla přesídleni. Výrazně si začali uvědomovat odlišnost od svých ukrajinských sousedů a zdůrazňovat odlišnou identitu.

⁸² R. Żelerek, *Mniejszość ukraińska w Polsce po II wojnie światowej*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*, *op. cit.*, s. 43-49.

podléhali výjimečné kontrole a stali se občany druhé kategorie. Akce Visla způsobila obrovské kulturní destrukce Beskyd a zastavení vývoje regionu, a především zničila na desetiletí mnohonárodnostní tradici tohoto regionu. Výsledkem vysídlení byla změna národnostní struktury východního Polska. Území, které v dějinách polského státu patřilo k nejvíce rozmanitým podle etnického kritéria, se mělo stát národnostně co nevíce homogenním, aby se v budoucnu neopakovaly národnostní konflikty.

Druhá světová válka přinesla také změnu politické situace ve střední Evropě. Postupně docházelo k nastolení komunismu. Také v Polsku se po volbách roku 1946 dostali komunisté k moci. Nový režim propagoval koncepci Polska jako etnicky homogenního státu. Můžeme vysledovat několik příčin takové politiky. Za prvé bylo Polsko po válce velmi vyčerpané a bylo nutné zemi co nejrychleji sjednotit. Meziváleční zkušenost ukázala, že menšinová otázka velmi komplikuje proces integrace země. Dalším faktorem byl odsun Němců. Vláda jej využívala k propagandě. Odsun Němců byl společností pozitivně vnímán, a tak sloužil jako jakýsi vzor: Polsko se zbavovalo národnostního problému. A konečně měla nemalý vliv na politiku menšin Moskva. Sovětský Svaz, který anektoval mimo jiné území Ukrajiny a Běloruska, prováděl výměnu obyvatelstva z Polskem. Velmi často měla charakter nucených deportací. Pro Moskvu byla představa Polska bez menšin velmi výhodná.

Koncem 40. let se národnostní situace stabilizovala. Velké vystěhovalecké akce skončily, stejně tak masové migrace a výměny obyvatelstva. Docházelo k určitým etnickým změnám: například k vlnám emigrace Židů a Němců, nebyly však tak obrovské jako v prvních poválečných letech. V souladu s oficiální koncepcí homogenního státu se v dalších sčítáních lidu kolonka zjišťující národnost vůbec neobjevovala. Sčítání lidu se konala v letech 1950, 1960, 1970, 1978, 1988. Žádné z nich se nezajímalo o jazyk, národnost nebo vyznání.⁸³

1.8 Poválečná situace. Polsko „bez menšin“.

První pokusy a odhady určit národnostní strukturu se konaly v roce 1954. Byly provedeny na základě předpokladu a přepočtu po odsunu Němců a výměně obyvatelstva. Neopíraly se o solidní statistiky a odrážejí spíše koncepci homogenního státu, než skutečnou etnickou strukturu. Níže uvedená tabulka ukazuje etnickou situaci podle tehdejších odhadu.

---

⁸³ P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 127.

⁸⁴ **Tabulka číslo 8**

Národnostní struktura v lidovém Polsku v roce 1954

Národnost	Počet v tisících	Procentuální podíl
Poláci	26.352	97,6
Němci	200	0,7
Ukrajinci	162	0,6
Bělorusové	148	0,5
Židé	70	0,3
Slováci	19	0,1
Rusové	17	0,1
Romové	12	0,1
Litevci	9	0,0
Ostatní národnosti	11	0,0
Celkem	27.000	100,0

Poválečná situace menšin byla velmi složitá. Nedemokratický režim a komunistická ideologie omezovaly občanské svobody a brzdily rozvoj národnostních hnutí. Ústava z roku 1947 (tzv. Malá ústava) a ústava z roku 1952 se vůbec nevyjadřovaly k menšinové problematice. Kromě obecné deklarace „rovnosti práva bez ohledu na národnost, rasu, náboženství, pohlaví, původ, pracoviště a vzdělání“, tu nenajdeme žádné jiné zápisy týkající se menšin⁸⁵.

Menšiny měly, stejně jako ostatní občané, omezenou možnost sdružování se a politické reprezentace. A tak mohli mít reprezentanti menšin do dubna 1989 pouze jednu reprezentující organizaci. Omezení se také vztahovalo na menšinové školství a tisk. Po nařízení ministra školství ze srpna 1952 byl program realizovaný ve školách s menšinovým výkladovým jazykem totožný s programem pro polské školy s výjimkou dodatečné výuky menšinového jazyka, rozsahu hodin povinné polštiny a ruštiny a dějin mateřského státu menšiny.

Je však třeba zdůraznit, že politika vůči menšinám nebyla po celé komunistické období stejná. Záležela především na mezinárodní politické situaci. Když Sovětský svaz podporoval před vznikem Izraelského státu Židy v naději, že se tento stát přidá ke komunistickému bloku, byla situace Židů v Polsku výhodná. Naopak situace Němců byla těsně po válce velmi těžká.

⁸⁴ A. Kwilecki, *Mniejszości narodowe w Polsce Ludowej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1963, nr 4, s. 90.

⁸⁵ Konstytucja Polski Ludowej z 1952, článek 67

Teprve určitá normalizace vztahů s Německem a podepsání dohody v Zgorzelci roku 1950 o něco uvolnily jejich postavení. Tím je patrné, že politika státu byla navíc vůči jednotlivým etnickým skupinám odlišná.

Na sjezdu Komunistické strany v roce 1952 bylo rozhodnuto, že vláda už nebude ignorovat menšinové požadavky a vezme v potaz jejich potřeby v otázce sdružování, tisku a vzdělávání se v mateřské jazyce.⁸⁶ Od tohoto roku jsme mohli pozorovat určité oživení především ve školství a u kulturních akcí.

Za určitý předěl se považuje rok 1956. O menšinách se už hovořilo oficiálně a tento pojem se vrátil do politického slovníku. Byl patrný určitý paternalismus ve vztahu k minoritám. Sice vznikaly společensko–kulturní asociace, rozšiřovaly se nakladatelské aktivity, fungovalo školství, vznikla dokonce Komise pro Národnostní Menšiny působící při Ústředním Výboru⁸⁷, zůstávaly však pod silnou kontrolou státu a ideologie. Byly to sice spíše formální kroky k regulaci situace, avšak ve skutečnosti tyto aktivity měly zvýšit kontrolu státu nad menšinami. Zároveň měly tyto organizace vychovávat mládež a obyvatelstvo v „socialistickém duchu“.

Koncem 60. let můžeme pozorovat návrat ideje „homogenního státu“. Finanční podpora ze strany státu byla velmi drasticky omezena a systematicky byly zavírány školy s menšinovým výkladovým jazykem. *Komise pro Národnostní Menšiny* byla zrušena a aktivity menšin byly omezeny pouze na lokální akce. Vyvrcholením této politiky byla antisemitská vlna v roce 1968, která skončila propuštěním obyvatelů považovaných za Židy ze zaměstnání a jejich následnou emigrací z lidového Polska.

Osmdesátá léta přinesla trvalé oživení menšinových hnutí. Vznikla jakási móda zájmu o menšiny, zvláště pak v katolických a akademických kruzích. Avšak působení Solidarity a proreformních hnutí bylo mezi představiteli jednotlivých menšin vnímáno různě. Někteří Bělorusové, Ukrajinci a Litevci, mezi nimiž bylo nejvíce stranických činitelů, se obávali aktivit Solidarity a považovali toto hnutí za ohrožení.

V tak obtížných podmínkách byl národnostní život menšin redukován do minimum. Minority neměly právní systém, ke kterému by se mohly odvolávat a který by je chránil. Občanská

---

⁸⁶ P. Madajczyk, *Mniejszości narodowe w Polsce a polski październik*, „Rocznik Polsko-Niemiecki”, 1994, čs. 3.

⁸⁷ M. Budyta-Budzińska, *Mniejszości narodowe – bogactwo czy problem?*, IS PAN, Warszawa 2003, s. 19.

práva byla omezena a monopartijní politický systém neumožňoval menšinám angažovat se v politickém životě. I přesto se minority snažily využít prostor, který jim byl ponechán. Po válce docházelo především k obnovení školství a kulturního života.

1.9 Charakteristika jednotlivých menšin

Níže autorka uvádí krátkou charakteristiku národnostních a etnických menšin. Nebudeme se zde vyjadřovat k počtům jednotlivých menšinových skupin, jelikož nemáme k tomu spolehlivé statistické údaje. Předmětem zájmu byly přede vším postavení menšiny, školní otázka a také vývoj kulturních organizací.

Němci se nacházeli v nejtěžší situaci. Po válce byl stereotyp Němce velmi negativní. Kromě nuceného odsunu se i hodně Němců rozhodlo z Polska emigrovat. V rámci organizovaného vysídlení v roce 1946 odjelo 1 623 600 Němců, roku 1947 538 300, v roce 1948 42 700 a roku 1949 61 500 Němců.⁸⁸

Těsně po válce vznikla na západním území Polska německá samospráva. Konalo se to pod státním dozorem a se souhlasem Sovětů. Němci měli dodržovat pořádek a kontrolovat přesuny obyvatelstva. Samozřejmě stáli v čele samosprávy socialisté a komunisté. Ke konci 40. let vznikl z iniciativy Sovětů *Antifašistický demokratický blok*. Byla to organizace společensko - kulturního charakteru. Jejimi členy se stali Němci zaměstnaní v minulosti v jednotkách Rudé armády. Začátkem 50. let organizace zanikla, jelikož Sověti přestali dohlížet na její fungování. A tak bylo první německou iniciativou zřízení *Německého kulturního spolku se sídlem v Wałbrzychu*.⁸⁹ Cílem této organizace bylo mimo jiné reprezentovat německou menšinu před polskou vládou, šířit a popularizovat německou kulturu, rozvíjet školství a podporovat německé rodiny, které zůstaly v Polsku. Na začátku existence této organizace bylo jejími členy až 3 000 osob, avšak postupně jejich počet klesal. Organizace měla lokální charakter až do roku 1972. Poté byl tento spolek přejmenován na *Německý kulturní spolek*, který získal status celostátní organizace. Jeho popularita byla ještě nižší, v roce 1988 měl pouze 188 členů. V prosinci 1985 vznikl *Německý kruh přátel*. Vláda jej odmítla legalizovat.

⁸⁸ P. Eberhardt, *op. cit.*, s. 125.

⁸⁹ Od 50. let jsme mohli pozorovat vůči Němcům určité uvolnění ve státní politice. Bylo to ovlivněné především změnou mezinárodní situace a podepsáním dohody v Zgorzelci, která regulovala polsko - německé vztahy. H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 137.

Německé školství se začalo po válce obnovovat teprve v 50. letech. Od roku 1950 do roku 1959 následovalo oživení německých základních škol. Později v důsledku akce slučování rodin odjela do Německa spousta Němců, a tak od roku 1962 přestaly německé základní školy existovat. Střední školy existovaly do roku 1958. Byly to specializované hornické školy.

Podobně fungovaly německé časopisy. Začaly vycházet v 50. letech. Všechny tituly měly propagační charakter, byly to socialistické deníky určené především německým dělníkům.

Ukrajinci se po válce nacházeli v úplně nové situaci. Většina z nich se ocitla za hranicemi Polska v Sovětském Svazu. Ti, kteří zůstali, byli vysídleni na sever a západ Polska. Pokusy o obrození ukrajinského života byly úspěšně likvidovány polskou vládou. První organizace Ukrajinců mohla být povolena až v roce 1954. A tak vznikla *Ukrajinská kulturní komise*. Měla podporovat rozvoj ukrajinské kultury a tradice. Na vlně politických změn v roce 1956 vznikl první *Ukrajinský kulturní spolek*. Měl reprezentovat tuto menšinu před vládou a dbát na rozvoj kultury, udržování tradic a obnovení školství. V prvních letech fungovala organizace aktivně a počet jejích členů dosáhl 10ti tisíc. Od 60. let převzalo péči o tuto organizaci Ministerstvo vnitra, a tak se organizace postupně stala pouze formálně fungující institucí.

Obrození ukrajinského občanského hnutí začalo v 80. letech ve studentských kruzích. Docházelo k polarizaci politických preferencí. Část Ukrajinců se přidávala k Solidaritě. Někteří se spojovali s náboženskou organizací *Církevní bratrství* vzniklou v roce 1983. Skupina ukrajinských studentů ve spolupráci s Bělorusy a Litevci zahájila fungování *Kulturní rady studentů národnostních menšin*.

Ukrajinské školství bylo obnoveno teprve v roce 1952. Do této doby nebyly ukrajinské školy povoleny. Navíc se Ukrajinci obávali odhalit svou národnostní identitu, jelikož byli diskriminováni Poláky. Pozitivní roli v rozvoji školství hrál *Ukrajinský kulturní spolek*. Podporoval vznik základních a středních škol. Zájem o výuku v ukrajinštině rostl a v 60. letech se v ukrajinských školách učilo přes 3200 dětí.

Od roku 1956 vydával *Ukrajinský kulturní spolek* také několik titulů, z toho i dodnes vycházející týdeník pro děti - *Svítanok*. Ukrajinské studentské organizace publikovaly též literární časopis *Ukrajinský Kalendář* a historicko-literární časopis *Apartyda*.⁹⁰

V prvních poválečných letech nepovolovala vláda reorganizovat své národnostní hnutí ani **Bělorusům**. Stejně jako Ukrajincům to umožnila teprve v roce 1956. Bělorusové mohli zvolit jednu organizaci, která by je reprezentovala. A tak vznikl *Běloruský kulturní spolek*. Podobně jako ostatní menšinové organizace si stavěl také za cíl reprezentovat běloruskou menšinu v Polsku a organizovat národnostní kulturní život, upevňovat národnostní identitu Bělorusů a pečovat o běloruské památky. K spolku patřily běloruské hudební a taneční skupiny, knihovny a běloruské kluby. Organizace vydávala také dodnes existující týdeník *Niva*. V průběhu 60. let spolek přilákal více osob a v roce 1970 čítal dokonce 6,5 tisíce členů.

Oživení přinesla 80. léta. Studenti založili *Sdružení běloruských studentů* a zmíněnou organizaci *Kulturní rada studentů národnostních menšin*. *Sdružení běloruských studentů* publikovalo studentský časopis *Sustreczy*, který ale brzo přestal z ekonomických důvodů vycházet.

Běloruské školství fungovalo od roku 1953. Počet škol se měnil, jednak pod vlivem politické situace, jednak pod vlivem zájmů samotných Bělorusů. Celkově však dominovaly školy, ve kterých výuka běloruštiny probíhala formou výuky cizího jazyka a v průběhu let jejich počet klesal.

Po válce existovalo do konce 40. let na území Polska 30 **židovských** spolků, z toho 11 politických stran. Část z nich měla ilegální charakter. Byly to mimo jiné *Svaz Izraele* a organizace náboženského charakteru. Avšak byla jedinou menšinou, která mohla rozvíjet určité politické aktivity, což bylo důsledkem zmíněné mezinárodní situace.

Od konce války existovaly různé spolky pomáhající židovským obětem Holocaustu. Od února 1945 se tyto organizace spojily a fungovaly pod názvem *Centrální spolek Židů v Polsku*. Měl reprezentovat židovskou společnost, pomáhat repatriantům, sirotkům a organizovat emigrace Židů do Izraele. Spolek také organizoval finanční a zdravotní pomoc pro Židy. *Centrální*

---

⁹⁰ M. Iwanicki, *op.cit.*, s. 146.

spolek Židů v Polsku podporovala vláda, jelikož v něm převažovaly komunistické síly. V rámci spolku působila *Frakce polské dělnické strany*. Toto oddělení spadalo přímo pod správu Centrální komise *Polské dělnické strany* (PDS). Židovská frakce při PDS se v lednu 1949 spojila s předválečnou socialistickou stranou *BUND*, a tak došlo k likvidaci *Spolku Židů v Polsku*. Od této doby se židovské organizace nacházely pod plnou kontrolou dělnické strany.

Vedle komunistického hnutí působilo také hnutí nacionalisticko – sionistické. Reprezentovalo je několik stran, jejichž existence pokračovala od meziválečného období. Jejich působení bylo zastaveno začátkem 50. let. Do této doby je kontroloval *Centrální spolek Židů v Polsku* a byly tolerovány polskou vládou. Existovaly také ilegální strany, mimo jiné *Svaz Izraela* – konzervativní náboženská strana, *Demokratická strana*, a také radikální sionisté. Po vzniku izraelského státu v roce 1948 se situace Židů změnila. Na přelomu let 1949 a 1950 byly všechny židovské strany, stejně jako *Centrální spolek Židů v Polsku*, zrušeny. Od roku 1950 fungovala jediná organizace, která měla světský charakter a patronát nad židovskou komunitou. Byl to *Kulturní spolek Židů v Polsku*. Hlavními cíly jeho působení byly rozvoj vědecké, umělecké a literární tvorby, sociální podpora Židů, kteří se po válce ocitli v nouzové situaci, ochrana duchovní a materiální kultury a rozvoj národnostního života.⁹¹

Určitým přelomem v životě židovské komunity byl rok 1968. V roce 1967 došlo k tzv. Šestidenní válce na Středním Východě mezi Izraelem a koalicí arabských zemí. V důsledku tohoto konfliktu, ve kterém Moskva podpořila koalici arabských zemí, došlo k přerušení diplomatických styků mezi Varšavou a Tel Avivem. Zároveň šířila vláda protižidovskou propagandu. V továrnách a státních podnicích byla organizována vystoupení proti „židovskému imperialismu“. Vojenské, stranické a církevní kruhy spojené s organizací PAX šířily protižidovskou náladu. Avšak kardinál Polska Stefan Wyszyński a velká část polské společnosti vyjadřovali Izraelcům svou podporu. Setkali se s ostrou kritikou Moskvy a vládě bylo nařízeno potlačit proizraelské nálady. První sekretář Władysław Gomułka ve svém proslulém projevu k odborářům hovořil o tzv. sionistické Páté koloně, která podporuje Izraelskou agresí. V Polsku začala antisemitická vlna. V této době se ve Varšavě konala slavnostní inscenizace polského eposu *Dziady* od Adama Mickiewicze. Protiruský charakter tohoto díla a jeho velký úspěch znepokojovaly vládu. A tak byly *Dziady* vyškrtnuty z repertoáru Národního divadla. Vyvolalo to vlnu studentských demonstrací. Komunistická

⁹¹ Datner H., Melchior M., *Żydzi we współczesnej Polsce – nieobecność i powroty*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*. Editor Z. Kurcz, Wrocław 1997 s. 86.

vláda využila této situace, a obvinila židovskou komunitu z podněcování ke stávkám. Antisemitská vlna vyvrcholila propouštěním lidí ze zaměstnání a studentů z univerzit.⁹² V důsledku pronásledování odjel velký počet Židů do Izraele a spolek postihly represe. V 80. letech se objevily ilegální studentské iniciativy. Vznikla tzv. židovská létající univerzita působící do 90. let.

Židovské školství se mohlo podobně jako politické strany v prvních letech po válce poměrně svobodně rozvíjet. Vznikaly čtyři typy škol. První měly charakter soukromých zařízení. Výuka v nich probíhala v jidiš nebo hebrejštině, přičemž byla polština povinným jazykem pro všechny žáky. Druhý typ škol se klasifikuje jako světské a soukromé školství. Bylo podřízeno sionistickému hnutí. Výuka se konala v hebrejštině a vychovávala žáky ve vlasteneckém duchu. Třetí typ reprezentovaly soukromé náboženské školy. Nejdříve vznikaly základní školy a po návratu Židů ze SSSR se vzdělávací nabídka rozšířila o střední školy. Poslední druh reprezentovaly odborné školy. Nařízením ministra školství byly 17. června 1949 všechny tyto soukromé školy zestátněny. Výuka v nich probíhala v jidiš a hebrejštině byla vyučována jako cizí jazyk. Tyto školy byly zrušeny v roce 1968.

Speciální politiku prováděl polský stát ve vztahu k Romům. Vláda vydala 24. května 1952 nařízení, jehož cílem bylo poskytování státních dotací na podporu usazování Romů. Tímto způsobem se vláda snažila přinutit Romy k usedlému způsobu života. Avšak někteří z nich žili v táborech ještě v 60. letech. Vláda se snažila posílat Romy do práce v průmyslu a ve státních zemědělských hospodářstvích. Do roku 1964 měla tato politika charakter administrativního doporučení. Avšak poté byly romské tábory rušeny a Romové nuceni se trvale usadit.⁹³

O Romy pečoval *Kulturně – vzdělávací spolek Romů* sídlící v Tarnowě. Vznikl v roce 1963. Existovaly také lokální pobočky. Jejich fungování mělo pro romskou společnost větší význam, jelikož se na ně mohli Romové obracet s prosbou o pomoc. Romské školství neexistovalo, na romské děti se však vztahovala povinná školní docházka.

---

⁹² *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Vykoukal J., Litera B., Tejchman M., Praha Libri 2000. s. 404-407.

⁹³ H. Chałupczak, T. Browarek *op. cit.* s. 236.

Vůči ostatním menšinám se stát choval podobně. Politické strany byly zakázané a každá skupina měla nárok na vytvoření jedné organizace. Tato organizace měla za cíl reprezentovat menšinu před vládou, podporovat rozvoj menšinové kultury, tradice a školství. Měly též za úkol přispívat ke spolupráci mezi menšinami a polským národem.

Litevci se v prvních poválečných letech nemohli organizovat. Jejich *Litevský kulturní spolek* byl registrován až v roce 1956. Stejně tak došlo k znovuzaložení litevského školství v 50. letech. V severovýchodní části Polska vzniklo několik základních škol a jedná střední škola v Suwalkách. Výuka tam probíhala v litevštině. Od 70. let byl počet těchto škol omezen a na přelomu let 1980 a 1981 fungovala pouze jedna litevská škola. Litevci vydávali také dva časopisy - *Aušru*, a ještě nezávislejší *Varsnos*, který vycházel bez státních dotací.⁹⁴

Rusové měli po válce jednu organizaci fungující na podobných principech jako ostatní menšinové spolky. Bylo to *Ruské kulturně vzdělávací sdružení*. Ve městě Lodž vycházel v ruštině časopis *Russkij golos*. I přes to, že po válce byla ruština zavedena jako povinný jazyk na školách, nevznikla žádná ruská škola! Rusové neprojevovali zájem na organizování svého školství, a tak se jejich děti vzdělávaly v polských školách.

Čechy a Slováky po válce reprezentovala stejná organizace. Ještě v roce 1945 vznikl v Lublině *Svaz Čechoslováků v Polsku*. Od června 1945 v Poznani působila *Československá organizace pomoci pro repatrianty*. V Katovicích fungoval *Centrální spolek český*. Jejich osud není znám, avšak pravděpodobně přestaly existovat na začátku 50. let. V této době skončila repatriace Čechů a většina z nich odjela do Československa. Od roku 1957 existovala jediná společná organizace pod názvem *Kulturní společnost Čechů a Slováků v Polsku*. Její hlavní sídlo se nacházelo ve Varšavě, poté bylo přestěhováno do Krakova. Organizace změnila roku 1984 název na *Kulturně sociální organizaci Čechů a Slováků v Polsku*.

Těsně po válce fungovala v Kudově Zdroj jedna česká škola. Vznikly také dvě základní české školy v Gościęcicach a v Zelowé. V roce 1956 však bylo rozhodnuto o uzavření těchto škol. Vláda argumentovala tím, že jejich působení je zbytečné, jelikož Češi emigrovali do Československa, zejména ti z příhraničních oblastí. Naopak Slováci začali teprve v poválečném období zakládat slovenské školy. Na základě polsko – československé dohody z

⁹⁴ Tarka K., *Litwini w Polsce*, „Lithuania“ 1995, nr 2. s. 54.

roku 1947 a kulturní smlouvy mohli Slováci otevírat své školy. A tak už v roce 1947 vzniklo prvních 10 základních škol. Na začátku 60. let fungovalo už 25 základních škol a jedná slovenská střední škola. V dalších letech zájem o slovenské školy postupně klesal, až na 3 školy v roce 1982.⁹⁵

Poslední minority můžeme charakterizovat jako náboženské menšiny. Jsou to Tataři, Arméni a Karaimové. Po válce využila část Tatarů možnost návratu do Polska v rámci repatriaci ze Sovětského Svazu a vydávala se za Poláky. Odhaduje se, že ze SSSR odjelo přes tisíc Tatarů. Dominantním faktorem v tatarském životě zůstalo náboženství. Reprezentoval je *Muslimský náboženský svaz* fungující od roku 1947.

Arméni přišli po válce o velkou část své komunity, která zůstala za hranicemi Polska. Tato menšina byla natolik rozptýlená, že první pokusy o obrození arménského kulturně-náboženského života začaly až v 80. letech. Ve Varšavě, Gdaňsku a Krakově vznikly Kulturní kroužky, zabývající se arménskou kulturou. Došlo také k určitému obnovení arménské církve.

Karaimskou menšinu reprezentoval od roku 1936 nepřetržitě fungující *Karaimský náboženský svaz Rzeczpospolité polské*. Od roku 1945 stál v čele této organizace orientalista profesor Ananiasz Zajaczkowski. Svaz i přes malý počet členů aktivně působil na kulturním poli. Organizoval setkání Karaimů, vědecké sjezdy, přednášky o dějinách a kultuře Karaimů, a také vydával časopisy *Karaimská mysl* a *Salnyszmyz*.

Situaci národnostních a etnických skupin po válce určoval jednak politický režim, který nerespektoval lidská práva, jednak státní politika. Proto také ve své charakteristice tohoto období autorka zdůrazňovala jejich význam v rozvoji národnostního života menšin. V nedemokratickém lidovém Polsku byly projevy aktivit, které měly udržovat národnostní identitu a uvědomování: školství, média, organizace sdružující reprezentanty stejné menšiny, kontrolovány a omezovány státem a nelze hovořit o jejich vnitřní institucionalizaci. Nedochovalo ke skutečné mobilizaci minorit, jelikož vše zůstávalo pod kontrolou státu. Je patrné, že režim prováděl odlišnou politiku vůči jednotlivým menšinám. To, zda mohly mít své školství a reprezentaci v podobě organizace, bylo podmíněno souhlasem vlády a záleželo na mezinárodní situaci. Období po druhé světové válce je typickým příkladem dominance

---

⁹⁵ Tuda E, *op. cit.*, s. 14

vnější institucionalizace národnostní otázky. Stát převzal kontrolu nad rozvojem života menšin a brzdil jejich mobilizaci a rozvoj občanských, společenských, politických aktivit.

Změnu přinesla teprve 80. léta, kdy došlo k určitému uvolnění v rámci režimu. Sociální změny, které souvisely s rozvojem a působením hnutí Solidarita, ovlivnily také do určité míry postavení minorit. Avšak zásadní změny následovaly po roce 1989. Tyto změny měly politický, sociální a kulturní charakter. Změnila se na jedné straně politika státu, na druhé došlo ke změně postojů menšin. Došlo k zavedení rovnováhy mezi vnitřní a vnější institucionalizací národnostní otázky, přičemž oba tyto procesy se vzájemně doplňovaly. Muselo také dojít k opětovnému definování pojmu národnostní menšina. Tato problematika bude předmětem zájmu v následujících kapitolách.

2. Kapitola

Menšiny, národnostní nebo etnická skupina?

2.1 Definice pojmu národnostní menšina po roce 1989

Reprezentanti kterých národností žijí současně na území polského státu? Které z nich mají status národnostní menšiny a proč? Pro tuto práci jsou to klíčové otázky, jelikož abychom mohli analyzovat situaci národnostních menšin, musíme přesně definovat význam tohoto pojmu. Stanovení jednoznačné definice je obtížné a závisí na kritériích, která si zvolíme. V této kapitole se autorka bude věnovat různým definicím termínu národnostní a etnická menšina a následně krátké charakteristice menšin, které jsou podle zvolené definice zastoupeny v současném Polsku.

Samotné slovo *menšina* napovídá, že se jedná o skupinu vyskytující se v menším počtu než většina. Takovým způsobem definuje *menšinu* statistika a demografie. Sociologický pohled, který je pro tuto práci klíčový, se poněkud liší. Samozřejmě může zahrnovat kritérium početnosti, avšak termín „menšina“ především popisuje určitý vztah mezi dvěma skupinami v rámci společností: většinou a menšinou. Tento vztah se vyznačuje nedominantním postavením menšiny, která sice je součástí této společností, ale zachovává si odlišnou identitu. Právě tato odlišná identita je prvkem spojujícím menšinu jako skupinu. Kvůli širokému významu pojmu menšina v sociologii začaly být používány rozličné typy menšin: „kulturní menšina“, „sociální menšina“, „sexuální menšina“, „národnostní menšina“ atd.⁹⁶

V rámci sociologie má pojem menšina samozřejmě celou řadu definic. Podle klasika formální sociologie, Georga Simmela, společnost tvoří určité skupiny o většinovém a menšinovém charakteru. Menšina podle něj zůstává v podřízeném vztahu k většině, anebo - jak samotný název napovídá - tvoří skupinu o menším počtu než je většina. Simmel zároveň zdůrazňoval, že menšina musí být integrální součástí společnosti a její členové nejsou odcizení od většiny i přes to, že je spojuje specifická identita, odlišná od většinové. Právě určitá společná platforma, která spojuje v rámci jedné společností většinové a menšinové skupiny, je podle Simmela podmínkou, abychom mohli hovořit o existenci menšiny.⁹⁷ V navázání na

⁹⁶ T. Paleczny, *Mniejszości*, in: *Encyklopedia socjologii*, editoři A. Kojder, K. Koseła, W. Kwaśniewicz, H. Kubiak, J. Mucha, J. Szacki, M. Ziółkowski, t. 2, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 259-261.

⁹⁷ G. Simmel, *Sociologia*, PWN, Warszawa 1975, s. 28.

Simmelovy teorie definuje polský sociolog Krzysztof Kwaśniewski menšinu jako „kategorii anebo podskupinu určitého sociálního celku (skupiny), vymezeného na základě výrazného kritéria (často teritoriálního), které vzhledem ke své početnosti a prostředkům, kterými disponuje, nemůže určovat cíle pro celou společnost [...]. Je to však taková kategorie nebo podskupina celku, která vzhledem ke své početnosti může označovat cíle a akceptovat působení, které jsou společné pro ní a celek, a které menšina považuje za nejvýhodnější“.⁹⁸

Ani pojem *národnostní menšina* se nedočkal jednoznačné definice. Rozdílné interpretace jsou důsledkem odlišného chápání samotného pojmu *národ*. V různých regionech a obdobích byly jiné etnické skupiny uznávány jako národnostní menšiny. Odlišné dějiny, původ, politický a sociální rozvoj jednotlivých národů neumožňují formulovat společnou definici národnostní menšiny. Můžeme si však označit určitá kritéria, které nám pomohou vymežit pojem národnostní menšina nezávisle na tom, o jaké vědecké disciplíně hovoříme. Nejčastěji se tento pojem vztahuje na „skupinu obyvatel určitého státu, která se v důsledku různých historických příčin (posun hranic, migrace atd.) nachází na jeho území a která se odlišuje od dominantní části společnosti (většiny) pocitem etnické (národnostní) identity. Souvisí s tím jazykové, náboženské, obyčejové, kulturní rozdíly“.⁹⁹ Navíc je velmi důležité tzv. subjektivní, pocitové kritérium, na základě kterého se člověk identifikuje s určitou národnostní nebo etnickou menšinou.

Mnohost teorií má za důsledek, že v současnosti skutečně neexistuje univerzální definice, která by se dala aplikovat ve všech případech. V důsledku toho řeší každý stát menšinovou otázku individuálně. Žádná z mezinárodních deklarací, smluv, dohod, žádný z dokumentů věnovaných menšinové problematice tento pojem nedefinuje. V Polsku bylo po dlouhé debatě rozhodnuto, že pojem národnostní a etnická menšina bude vymezen v *Zákoně o národnostních menšinách a regionálních jazycích* z roku 2005

Proto budou také jako nejdůležitější zdroje údajů o minoritách uvedeny zmíněný *Zákon o národnostních menšinách* z roku 2005 a sčítání lidu, které proběhlo v roce 2002. Tento zákon byl sice schválen tři roky po sčítání lidu, ale právě v něm je obsažena velmi podrobná definice národnostních a etnických menšin. Podle Chałupczaka a Browarka můžeme tento typ definice

⁹⁸ K. Kwaśniewski, *Socjologia mniejszości a definicja mniejszości narodowych*, „Sprawy narodowościowe”, 1992, sešit 1, s. 17.

⁹⁹ S. Łodziński, *op. cit.*, s. 25

označit za historicko–právní. Jinak řečeno o historicko–právním typu definice můžeme hovořit v případě, kdy právní akt, na základě tzv. „objektivních“ kritérií (počtu, jazyka, kultury, tradice, historie, atd.), určuje, které skupiny budou uznávané státem za národnostní nebo etnické menšiny.¹⁰⁰

2.2 Zákon o národnostních a etnických menšinách, a regionálních jazycích

Zákon o národnostních a etnických menšinách, a regionálních jazycích byl ratifikován 31.ledna 2005. Reguluje otázky spojené se zachováním a rozvojem identity etnických a národnostních menšin žijících na území Rzeczpospolité a rozvojem regionálních jazyků.¹⁰¹

Podle článku číslo 1 se za *národnostní menšinu* považují skupiny polských občanů:

- jejichž počet je menší než celkový počet obyvatel Rzeczpospolité polské
- kteří se význačným způsobem odlišují svým jazykem, kulturou a tradicí od zbytku obyvatelstva
- kteří pečují o zachování svého jazyka, kultury a tradicí
- kteří si uvědomují své historické a národní dědictví a usilují o jeho uchování
- kteří obývají území Rzeczpospolité nejméně 100 let
- kteří se ztotožňují s národem organizovaným ve vlastním státu (to jest ve státu obývaném národem, jehož reprezentantem je tato menšina, pozn. J.S)

Na základě těchto kritérií uznává polský stát za národnostní menšiny následující skupiny (v abecedním pořadí):

- arménskou
- běloruskou
- českou
- litevskou
- německou
- ruskou
- slovenskou
- ukrajinskou
- židovskou

¹⁰⁰ H. Chałupczak, T. Browarek *op. cit.*, s. 13.

¹⁰¹ Text zákona se nachází na www.mswia.gov.pl. Podrobné informace o jehož obsahu se nachází v další kapitole.

Podle zákona musí *etnická menšina* splňovat následující podmínky:

- být méně početná než zbytek obyvatelstva Rzeczpospolité polské
- význačným způsobem se odlišovat jazykem, kulturou anebo tradicí od zbytku obyvatelstva
- uvědomovat si, chránit a vyjadřovat své historické etnické společenství
- její předkové obývali území Rzeczpospolité polské nejméně 100 let
- neztotožňuje se s národem žijícím ve vlastním státu (to jest neexistuje žádný stát, ve kterým by žil národ, jehož reprezentantem je tato menšina, pozn. J.S)

Za etnické skupiny tento zákon uznává následující menšiny (v abecedickém pořadí):

- karaimskou
- lemkovskou
- romskou
- tatarskou

Výsledky sčítání lidu na základě tohoto zákona zpětně podléhaly určitému zpracování. Samotné sčítání lidu, které proběhlo v květnu 2002, bylo v poválečném Polsku prvním průzkumem (nepočítaje průzkum z roku 1946, který nelze považovat za relevantní – autorka se o něm zmiňuje v 1.kapitole s. 43 pozn. J.S.) zkoumajícím národnostní složení Polska. Jeho příprava byla nutná, neboť Polsko, které se ucházelo o vstup do Evropské Unie, muselo zcela vyřešit národnostní problematiku. Debata o metodologii a zkoumání národnostní problematiky byla zahájena už v roce 1991. V této době vznikla speciální komise v rámci Hlavního statistického úřadu (GUS – główny urząd statystyczny), který byl za provedení tohoto sčítání lidu zodpovědný. V čele komise stál sociolog dr. Lucian Adamczuk, vědec studující menšinovou problematiku. Po několika návrzích předložených komisí bylo rozhodnuto, že sčítací komisaři položí občanům Rzeczpospolité otázku: *K jaké národnosti se hlásíte?* a *Jaký jazyk používáte v rodinném prostředí?* Otázka o vyznávané náboženství byla odmítnuta jako nerelevantní a příliš osobní záležitost.

2.3 Odhady a oficiální statistiky sčítání lidu z roku 2002.

Než se dostaneme k analýze výsledků zmíněného sčítání, za zmínku stojí fakt, že v roce 1992 provedl Hlavní statistický úřad průzkumy, které měly přiblížit počet národnostních menšin obývajících území Polska. Jeden průzkum měly provést obce, druhý menšinové organizace.

Porovnání výsledků těchto průzkumů s oficiálními odhady, které udávalo Ministerstvo vnitra, a odhady badatelů menšinové problematiky jsou zajímavé před seznámením se s oficiálními výsledky sčítání lidu.

¹⁰²Tabulka číslo 9 odhady týkající se národnostních menšin žijících v Polsku (čísla v tisících)

Menšina	Oficiální odhady v roce 2002	Odhady reprezentantů obcí (průzkumy GUS z 1992)	Odhady představitelů národnostních menšin (průzkumy GUS z 1992)	Odhady podle P. Eberhardta 1992	Odhady podle M. Holuszki 1993
Arméni	5-8	-	-	8	
Bělorusové	200-300	76	300-400	215	200-300
Češi	2-3	-	-		2-3
Karaimové	0,2	-	-		0,15-0,2
Kašubové	-	-	-		
Litevci	20-25	19	25-30	9	20
Lemkové	60-70	-	-		50-60
Němci	300-500	260	250-300	350	300-350
Romové	20-30	19	3	25	25
Rusové	10-15	-	-	13	10-13
Slováci	10-20	5	20 – 25	20	20
Slezaně	-	-	-	-	-
Tataři	5	-	-	-	2,5
Ukrajinci (spolu s Lemky)	200-300	70	250 – 300	265	200-220
Židé	8-10	3	6 – 10	15	15
Řekové a Makedonci	-	-	-	-	5,5
Ostatní národnostní	-	-	-	20	-
Celkem	841,2-1286,2	450	1151-1965	932	857, 2-1041,7
Procento obyvatel Polska	2,2-3,1	1,2	3,0-5,1	2,4	2,2-2,9

Jak je patrné z tabulky, odhady se mezi sebou zásadním způsobem lišily. Nejvyšší pocházely od představitelů organizací sdružujících národnostní menšiny, a nejnižší od místní správy. Nejdůležitější je však jejich porovnání s oficiálními výsledky, které obrazuje tabulka číslo 10, níže.

¹⁰² S. Łodziński, *op. cit.*, s. 94.

¹⁰³ Tabulka číslo 10

Výsledky sčítání lidu z roku 2002 podle Hlavního statistického úřadu (kurzívou jsou označena čísla týkající se menšin oficiálně uznaných polským státem, pozn. J.S)

Deklarovaná národnost	Celkem	Polské občanství v číslech	Polské občanství v procentech	Nepolské občanství v procentech	Neurčené občanství v procentech
Celkem	38.230.080	3.759.751	98,2	0,1	1,7
Polská	36.983.720	36.895.241	99,8	0,0	0,2
Nepolská	471.475	444.590	94,3	5,4	0,3
Slezská	173.153	172.682	99,7	0,1	0,1
<i>Německá</i>	152.897	147.094	96,2	3,6	0,2
<i>Běloruská</i>	48.737	47.640	97,7	2,0	0,3
<i>Ukrajinská</i>	30.957	27.172	87,8	12,1	0,1
<i>Romská</i>	12.855	12.731	99,0	0,1	0,9
<i>Ruská</i>	6.103	3.244	53,2	46,6	0,3
<i>Lemkovská</i>	5.863	5.850	99,8	0,1	0,1
<i>Litevská</i>	5.846	5.639	96,5	3,0	0,5
Kašubská	5.062	5.053	99,8	0,0	0,2
<i>Slovenská</i>	2.001	1.710	85,5	14,5	-
Vietnamská	1.808	436	24,1	75,1	0,8
Francouzská	1.633	1.048	64,2	35,3	0,5
Americká	1.541	992	64,4	35,4	0,2
Řecká	1.404	786	56,0	43,6	0,4
Italská	1.367	835	61,1	38,6	0,3
<i>Židovská</i>	1.133	1.055	93,1	6,4	0,4
Bulharská	1.112	404	36,3	63,4	0,3
<i>Arménská</i>	1.082	262	24,2	75,4	0,4
<i>Česká</i>	831	386	46,5	53,2	0,4
Anglická	800	350	43,8	56,0	0,3
Jiná	11.063	5.571	50,4	49,2	0,5
Nepolská neurčená	4.227	3.650	86,3	9,6	4,0
Neurčená	774.885	189.920	24,5	0,2	75,3

Národnost v tomto sčítání byla definována jako deklarativní a opírající se o subjektivní pocity každého člověka, které vyjadřují jeho emocionální kulturní nebo genealogický vztah (z ohledem na původ rodičů) k určitému národu.¹⁰⁴ Zároveň bylo zdůrazněno, že zkoumaný může deklarovat pouze jednu národnost, bez ohledu na to, k jaké národnosti se hlásí rodiče, a sčítací komisaři měli za povinnost zapsat každou poskytnutou odpověď. Podle kategorizace, kterou navrhuje Chlebowczyk a Browarek, byla do tohoto sčítání pojata sociologická kritéria.

¹⁰³ www.stat.gov.pl

¹⁰⁴ Zdroj: *Polski powszechny spis ludności i mieszkań 2002*, www.stat.gov.pl

Sčítací komisaři byli povinni zapsat každou poskytnutou odpověď.¹⁰⁵ Podle výsledku sčítání deklarovalo polskou národnost 36983,7 tisíc lidí, což činí 96,74 % obyvatelstva, nepolskou 471,5 tisíc (1,23%), a 774,9 tisíc (2,03%) nebylo schopné určit svoji národnost.¹⁰⁶ Mezi nepolským obyvatelstvem má 444,6 tisíc polské občanství.

V případě jazykového kritéria, 37405,3 tisíc (97,8%) deklarovalo, že doma mluví polsky. 563,5 tisíc (1,47%) prohlašovalo, že v rodinném prostředí používá jiný než polský jazyk, ale z toho 511,0 tisíc (1,34%) tvrdilo, že zároveň doma hovoří i polsky. Pouze 52,5 tisíc (0,14%) tvrdilo, že doma nepoužívá polštinu. Celkově na základě sčítání zkoumání uváděli 87 jazyků (respektive dialektů a regionálních nářečí). Nejčastěji se jako cizí jazyk objevovala němčina (204,6 tisíc) a na druhém místě byla angličtina (89,9 tisíc).¹⁰⁷

Předmětem analýzy budou v této práci pouze představitelé oficiálně uznaných minorit. Ostatní skupiny zde sice nebudou popsány, avšak pro celkový obraz národnostní struktury a plnou statistiku považují za nezbytné uvedení i těchto údajů. Pro srovnání uvádím výsledky uvedené na oficiální stránce Ministerstva vnitra, jelikož lze nalézt určité rozdíly¹⁰⁸. Jak již bylo zmíněno, polský stát uznává za reprezentanty národnostních menšin pouze osoby, které mají polské občanství – proto také vznikly rozdíly v uvedených číslech.

---

¹⁰⁵ Avšak představitelé některých kruhů, zejména na Slezsku, tvrdí, že docházelo k určitým nesprávnostem. Představitelé německé menšiny tvrdili, že řada polských Němců se hlásila k slezské menšině a Slezané měli výhrady ohledně zápisu svých odpovědí.

¹⁰⁶ Grzegorz Gudaszewski vysvětluje tento fakt, tím že tyto osoby nebyly během sčítání lidu přítomny doma, a pouze velmi zřídka se objevovaly situace, kdy zkoumaná osoba skutečně nebyla schopná určit svou národnost. G. Gudaszewski, *Demograficzno- społeczna charakterystyka obywateli polskich deklarujcych narodowość nieposlką w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 roku*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, op. cit., s. 89.

¹⁰⁷ Zdroj: www.stat.gov.pl

¹⁰⁸ Zdroj: www.mswia.gov.pl

¹⁰⁹ Tabulka číslo 11. Národnostní menšiny, oficiální údaje podle ministerstva vnitra

Národnost	Počet osob
Německá	147.094
Běloruská	47.640
Ukrajinská	27.172
Romská	12.731
Lemkovská	5.850
Litevská	5.639
Ruská	3.244
Slovenská	1.710
Židovská	1.055
Tatarská	447
Česká	386
Arménská	262
Karaimská	43
Celkem	253.273

Další údaje, které najdeme ve sčítání, se týkají také věku, pohlaví, vzdělání atd.. Pro nás mají nejdůležitější význam údaje týkající se rozmístění menšin. Ty jsou zastoupené hlavně v třech vojvodstvích: slezském 186,3 tisíc (39,5%), opolském – 133,3 tisíc (28,3%) i podlaském – 55,2 tisíc (11,7%). Podíl menšin v těchto oblastech je následující: opolské – 12,5%, podlaské – 4,6% a slezské – 3,9%. Podrobné údaje jsou uvedeny v tabulce číslo 12 a mapkách, které se nacházejí v příloze.

---

¹⁰⁹ Zdroj: www.mswia.gov.pl

¹¹⁰ Tabulka číslo 12 - rozmístění národnostních menšin podle jednotlivých vojvodství, na základě sčítání lidu z roku 2002

Národnost	%	dolnoslezské	kojawsko-pomořanské	lublinské	lubiské	lodzké	malopolské	mazovské	opolské	Podkarpatské	podlaské	pomořanské	slezské	světokřyské	varmsko-mazovské	velkopolské	západopomořanské
Celkem	100	7,6	5,5	5,8	2,6	6,9	8,5	13,3	2,7	5,5	3,2	5,7	12,2	3,4	3,7	8,9	4,5
Polská	100	7,2	5,5	5,9	2,7	6,9	8,6	13,4	2,4	5,6	3,1	5,7	11,8	3,4	3,8	9,0	4,5
Nepolská celkem	100	2,2	0,4	0,4	0,6	0,6	1,4	1,6	29,3	1,1	12,2	2,5	41,1	0,2	3,9	0,7	1,5
Běloruská	100	0,2	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	1,1	0,0	0,0	96,6	0,2	0,2	0,0	0,5	0,1	0,2
Litevská	100	0,9	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	1,8	0,1	0,0	90,4	1,3	0,9	0,1	1,5	0,6	1,2
Lemkovská	100	52,7	0,3	0,1	13,4	0,1	27,0	0,5	0,2	2,5	0,1	0,7	0,3	0,0	0,2	0,8	1,1
Německá	100	1,2	0,4	0,1	0,3	0,2	0,1	0,2	71,0	0,1	0,0	1,4	20,8	0,0	2,9	0,6	0,7
Romská	100	10,4	5,0	5,3	2,1	8,0	13,2	10,1	6,7	5,6	2,9	1,5	9,3	2,7	3,3	8,5	5,5
Ruská	100	11,2	2,7	2,5	3,8	5,5	3,3	18,9	2,6	2,2	15,8	6,1	8,5	1,8	3,5	4,9	6,8
Slovenská	100	0,7	0,1	0,2	0,6	0,2	91,9	1,2	0,6	0,6	0,2	0,5	2,3	0,2	0,1	0,5	0,1
Ukrajinská	100	5,2	0,4	1,4	2,3	0,4	1,7	2,1	0,4	11,0	5,0	10,4	1,1	0,1	43,7	0,9	13,6
Židovská	100	19,3	3,4	1,2	1,8	6,2	4,7	37,6	1,3	1,6	5,6	2,7	8,7	0,9	1,8	2,5	4,2
Jiné	100	9,1	2,5	4,1	2,0	7,5	6,7	21,2	4,8	5,1	5,6	4,8	14,4	1,4	2,5	4,2	4,1

Tabulka ukazuje rozmístění obyvatelstva podle vojvodství. Obsahuje údaje týkající se menšin, jejichž početnost je větší než 1000 osob. Ostatní národnostní menšiny jsou započteny do skupiny „jiné“. Čísla jsou uvedena v procentech. Můžeme tedy konstatovat, že některé menšiny žijí rozptýlené po území celého státu: Romové, Rusové, Židé. Jiné tvoří v některých vojvodství poměrně velké skupiny - přibližně polovina Lemků žije v dolnoslezském vojvodství, téměř 44% Ukrajinců obývá Varmsko – mazovské vojvodství, a přes 70 % Němců se usídlilo na území Opolského vojvodství. Přes 90 % Litevců a Bělorusů žije v podlaském vojvodství, Slovinci obývají z větší části Malopolské vojvodství.

¹¹⁰ Zdroj: www.stat.gov.pl

Některé skupiny (slezská a kašubská), které nezískaly status ani národnostní, ani etnické menšiny, vystupovaly nejen proti tomu, aby v zákoně byla obsažena definice tohoto pojmu, ale také proti tomu, aby zákon přesně určoval, které skupiny budou uznány státem za minority. A tak Slezané a Kašubové neměli šanci získat status menšiny a žádná privilegia vyplývající ze zákona o menšinách. Hlavními příčinami takového stavu jsou politické a ekonomické faktory. Polský stát by se tak zavazoval k finanční podpoře dalších dvou skupin, s počtem 177 735. Slezané jsou navíc velmi aktivní politicky a vyžadují od státu přiznání autonomního statusu pro Slezsko v odvolání na historickou tradici tohoto regionu, který v dějinách často takový status měl.¹¹¹

2.4 Charakteristika jednotlivých menšin

Níže charakterizují jednotlivé národnostní menšiny v pořadí podle počtu (uvedeného v oficiálních výsledcích sčítání lidu Ministerstva vnitra). Přiblížím čtenáři nejdůležitější faktory relevantní pro jednotlivé skupiny, jejich počet, jazyk, obývané území atd. Jak již bylo zdůrazněno, v této práci se nebudeme věnovat skupinám, které polský stát neuznává za etnické a národnostní menšiny.

Pro srovnání budu vždy udávat odhady, které najdeme v práci *Mniejszości narodowe w Polsce* badatelů Chałupczaka a Browarka¹¹². Tuto knihu autorka pokládá jako jakési reprezentativní dílo výsledků badání národnostní problematiky v 90. letech. Ve prospěch tohoto řešení hovoří její komplexní obsah a fakt, že zpracovává stav všech národnostních a etnických menšin žijících v Polsku. Autoři této knihy se zabývají obdobím od roku 1918 do roku 1996, to jest do roku vzniku této knihy. Údaje, které obsahuje, jsou velmi důležité pro každého badatele národnostní problematiky v Polsku, i přesto, že byly, jak se ukázalo po sčítání lidu, nesprávné. Vypovídají především o tom, že do posledního sčítání lidu z roku 2002, v důsledku obrovských etnických změn, které se odehrávaly v průběhu a po 2. světové válce, jsme měli do činění pouze z odhady. Do této doby žádné statistiky, které prováděly menšinové organizace a spolky na základě soukromých průzkumů nebyly objektivní. Zároveň je tímto zdůrazněn i fakt, že národnostní problematika je neustále živá, a nechává prostor pro

¹¹¹ Existují organizace, které sdružují osoby, které se ztotožňují se slezskou identitou. Reprezentují je mezi jiné organizace: *Svaz obyvatelstva slezské národnostní, Hnutí pro autonomie Slezska*. Ta druhá za svůj hlavní cíl klade dosažení autonomního statusu regionu. Slezané nesouhlasí se státní politikou vůči menšinám, která omezuje jejich svobody a práva. Považují to za nespravedlivé, a obviňovali už polský stát před Tribunálem lidských práv ve Štrasburku a bojují o své zájmy.

¹¹² H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 26.

badatele. Důležité je upozornit, že vzhledem k nedostatku literatury k některým menšinám bude množství informací o nich omezené. Jedná se zejména o ruskou, českou a slovenskou menšinu. Zájem badatelů o tuto problematiku byl vždy z různých důvodů menší. Nejsou to menšiny, které by se kulturně velmi odlišovaly od polské minority, jako například v polském prostředí exotičtí Arméni, Karaimové nebo Tataři. Nejsou to také „problematické“ menšiny jako Němci, Ukrajinci, Bělorusové nebo Židé. Tyto důvody, jak se můžeme domnívat, měly za důsledek, že zájem o zpracovávání problematiky spojené s těmito menšinami byl mnohem menší.

K **německé** menšině se ve zmiňovaném sčítání lidí přihlásilo 152 897 osob. Na stránkách ministerstva vnitra najdeme číslo 147 094. Chałupczak a Browarek v polovině 90. let odhadovali jejich počet na 360 tisíc. Podle různých badatelů a představitelů německé menšiny této číslo se toto číslo pohybovalo mezi 300 tisíci a jedním milionem. Do sčítání lidu bylo velmi obtížné určit přesný počet Němců žijících v Polsku, jelikož to byla menšina, která migrovala po celé poválečné období. Odhaduje se, že ještě na začátku padesátých let v Polsku žilo okolo 900 tisíc Němců (nejvíc v opolském vojvodství - 442 tisíc, katovickém - 338 tisíc, olsztynském - 117 tisíc, a několik tisíc ve vřatislavském). Do konce osmdesátých let v rámci akce spojování rodin přes milión Němců odjelo z ekonomických důvodů do západního Německa a část z nich se asimilovala a dnes se považuje za Poláky.¹¹³

Současně tato skupina obývá území opolského vojvodství horní a dolní Slezsko, Warmie a Mazursko, Pomořansko a Kujawsko. V některých městech opolského vojvodství Němci tvoří většinu obyvatelstva.

Němci v Polsku se živí především prací v zemědělství a průmyslu a reprezentují střední třídu. Jako skupina patří k nejlépe organizovaným. Jednak mají své zastoupení na politické lokální a celostátní scéně, jednak v řadě organizací a sdružení. Německé náboženské, školní ekonomické, sociální a politické instituce vynikají svou strukturou a organizačními schopnostmi.

Většina Němců se hlásí k římskokatolickému vyznání, jedině v severovýchodním Polsku dominují augsburští evangelíci. Po druhé světové válce byly německé evangelické církve na

---

¹¹³ P. Madajczyk, Niemcy, in: *Mniejszości narodowe, op. cit.*, s. 107.

Vrácených územích zakázané. Jejich majetek byl znárodněn, a působení zakázáno. Problémy s činností měli také katoličtí knězi německého původu. V horním Slezsku nebyly do roku 1989 povolené mše svaté v němčině. Teprve v roce 1989 získal německý biskup Alfons Nossol od papeže Jana Pavla II. souhlas se sloužením mše v německém jazyku. V současnosti se bohoslužby v němčině konají na Slezsku, ve Warmii a Mazursku a také ve Štětíně a Gdaňsku.¹¹⁴

Při posledním sčítání se k **běloruské** národnosti přihlásilo 48 737 osob (ministerstvo uvádí 47 640). V polovině 90. let odborníci odhadovali jejich počet na 240 tisíc! Bělorusové v Polsku obývají hlavně území na severovýchodě země v okolí města Białystok. Je to tradiční místo osídlení Bělorusů, které se nachází na pohraničí s Běloruskou republikou.

V odborné literatuře převládá názor, že po repatriacích v Polsku po roce 1945 zůstalo kolem 120-150 tisíc Bělorusů. Z ohledem na současné údaje se lze domnívat, že tento odhad je nadnesený. Avšak když vezmeme v potaz, že do roku 1958 v menším rozsahu stále probíhala výměna obyvatelstva a že za posledních 60 let asimilace některých Bělorusů pokročila natolik, že se řada z nich dnes hlásí k polské národnosti, je možné, že v roce 1945 skutečně v Polsku žilo přes 100 tisíc Bělorusů.

Na základě sociologických studií prováděných v 70. a 80. letech v Polsku lze vymezit tři modely sebeidentifikace Bělorusů. První skupina o sobě hovoří jako o „místních“, „pravoslavných“. Jsou vázáni rodinou, lokálně nebo nábožensky. Druhá skupina se charakterizuje blízkostí k Polsku – „Poláci pravoslavní“ nebo „Poláci běloruského původu“. Třetí okruh osob považuje svou přítomnost na území Polska za věc historických okolností a má silné pouto k Bělorusku. Mluví o sobě jako o „Bělorusech v Polsku“. V poválečném období řada Bělorusů, mezi kterými převažovali rolníci s nízkou úrovní vzdělání a národní identity, hledala pracovní příležitosti v městech. Aby získali práci a povolení k pobytu v městech Bělorusové často deklarovali polskou národnost a dobrovolně podléhali asimilaci. V devadesátých letech mezi Bělorusy pořád dominují rolníci s nízkou úrovní vzdělanosti. Mezi Bělorusy lze však pozorovat moderní vlnu migrace. Díky možnostem, které poskytuje polský stát, přichází do Polska řada běloruských intelektuálů. Část z nich tvoří běženci, dominantní většinu studenti, kteří získávají speciální stipendia a možnost vzdělávat se. Tato

---

¹¹⁴ E. Tuta, *Niemcy*, in: *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator 2003*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003, s. 26.

část Bělorusů, žijících v Polsku se vyznačuje vysokou úrovní národnostního cítění a sebeidentifikace, avšak větší část zastává pasivní přístup k změnám, které následovaly po pádu komunismu, a nevyužívá svých práv.¹¹⁵

Představitelé běloruské menšiny se z větší části hlásí k pravoslavné církvi, která má v Rzeczpospolité status autokefální církve. Kromě Bělorusů k ní patří Rusové, Ukrajinci, Lemkové a někteří Poláci. Část Bělorusů je také katolického vyznání, avšak v současné době nejsme schopni určit, jaká část z nich se hlásí ke katolicismu.¹¹⁶

Podle sčítání lidu žije v Polsku 30 957 (ministerstvo udává číslo 27 172) **Ukrajinců**, ale badatelé v polovině 90. let jejich počet odhadovali až na 200 – 300 tisíc osob. Na rozdíl od Bělorusů jsou roztroušení po celém Polsku, jelikož je zasáhla přestěhovalecká *Akce Visla*. Nejvíce se jich nachází severně od Olsztyna a Elblągu, na jih od Słupsku a Koszalinu, dále v okolí Legnice, Krosna, Przemyślí.

Malé části Ukrajinců se však podařilo po válce vyhnout přesídlením z rodinného území a část z nich se dokonce vrátila na původní území. Proto také v podkarpatském vejvodství současně žije přes 10% Ukrajinců. Před válkou žili Ukrajinci obývající jihovýchodní Polsko v komunitě. Tato skutečnost pomohla udržet národní totožnost, jazyk a tradice, a obecně přispěla k organizovanosti ukrajinského národního života. Avšak i přes své roztroušení tvoří Ukrajinci organizovanou a národně uvědomělou skupinu, která kromě politických aktivit velmi intenzivně rozvíjí své kulturní a nakladatelské aktivity.

Nábožensky se tato menšina dělí na pravoslavné (Polská autokefální pravoslavní církev) a řecké katolíky. Řecko-katolická (tzv. uňacká) církev plní zároveň úlohu národní církve a reprezentuje Ukrajince. Po druhé světové válce byla tato církev zakázána a pronásledována. V této době fungovala pod patronátem katolické církve. V roce 1957 primas Polský, kardinál Stefan Wyszyński, ordinoval uňackou církev. Od osmdesátých let jsme mohli pozorovat proces její emancipace a obnovení jejího působení. V roce 1989 byl vysvěcen první řeckokatolický biskup Jan Martyniak a hlavním sídlem církve se stal Přemysl.¹¹⁷

---

¹¹⁵ E. Mironowicz, O. Łatyszczek, *Krótká historia mniejszości białoruskiej w Polsce w latach 1944-2000*, www.bialorus.pl

¹¹⁶ S. Łodziński, *op. cit.*, s. 98.

¹¹⁷ A. Basiaga, *Ukraińcy*, in: *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator 2003*, *op. cit.* s. 39.

K **romské** národnosti se při posledním sčítání lidu přihlásilo 12 855 lidí. Ministerstvo vnitra uznává jako oficiální statistiku počet 12 731 . Odhady badatelů z poloviny 90. let byly sice vyšší, avšak nelišily se tak dramaticky od skutečností jako v případě velkých menšin. Podle Browarka a Chlebowczyka by mělo v Polsku žít přibližně 20 – 30 tisíc Romů.

Většina Romů žije ve velkých městech: Varšavě, Poznani, Vratislavi, Lodi, Gdaňsku. Obývají také horské oblasti malopolského vévodství (mezi Nowým Sączem a Nowým Targiem), města horního a dolního Slezska, a také Novou Hutu, dělnickou čtvrt Krakova.

Romové na základě svého životního stylu se dělí na dvě základní skupiny: kočovnou a usedlou. Původně většina Romů vedla kočovný život. Romské tábory se stěhovaly po území celé Rzeczpospolité. V důsledku nucené osidlovací politiky, kterou vedla vláda lidového Polska, bydlí v současnosti většina z nich ve velkých městech a menších střediskách, roztroušených po celém Polsku. V rámci první, *kočovní skupiny*, můžeme vyjmenovat tři základní podskupiny. A tak tzv. *Polští Romové* to skupina, která se dostala do Polska ze západu. Jejích jazyk je poznamenán germánskými vlivy. Po trojím dělení Polska na konci XVIII. století byli tito Romové rozdělení do všech záborů, a podle toho se hovoří o skupině Chaładyka Roma – pocházejících z ruského záboru, Sasytka Roma – z pruského, a Galicjaów – z rakouského záboru. Druhá skupina kočovných Romů se přistěhovala z území dnešního Rumunska a říká se jí *Kalderari* (Kelderari, Kełderasze, Kotlarze – kotláři). *Łowarzy* jsou třetí a poslední skupina, reprezentující kočovné Romy. *Łowarzy* (Lovari – obchodující s koňmi) se přestěhovali do Polska ze Sedmihradska a Valašského knížectví v druhé polovině XIX. století.

Druhou velkou skupinu tvoří tzv. *Bergitka Roma* (Horští Romové). Jsou to potomci skupin přistěhovalých z území Karpat ze strany maďarské nížiny. Tradičně vedli osídlený styl života a usazovali se v horských oblastech vojvodství malopolského. Zastupitelé této skupiny žijí také v Horním Slezsku a Nové Hutě, kde byli v padesátých letech Romové zaměstnáváni v rámci politiky Polské lidové republiky.¹¹⁸

Vzhledem k existenci řady negativních stereotypů tykajících se Romů tvoří tato skupina často velmi uzavřené komunity, které se svým životním stylem odlišují od zbytku společnosti. Mezi

¹¹⁸ J. Ficowski, *op. cit.*, s. 76 , A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmiennosc i nietolerancja*, PWN, Warszawa 1994, s 56.

Romy do dnešního dne existuje vysoká úroveň negramotností. Přibližně 30% populace romských dětí vůbec nesplňuje povinnou školní docházku. Je to také důvod, proč je Romská menšina silně zastoupena v nižších a méně vzdělaných sociálních skupinách.

Většina Romů jsou římskými katolíci a jsou mezi nimi také Svědci Jehovovi, někteří z reprezentantů Lovari a Kalderari jsou pravoslavní.

K **Lemkům** se v rámci sčítání lidu v roce 2002 hlásilo 5863 osob. Z toho má 5 850 polské občanství a je uznáno ministerstvem vnitra za menšinu. Většina Lemků obývá malopolské a dolnoslezské, lubuské, podkarpatské, a západopomořanské vojvodství.

Ještě v polovině 90. let se jejich počet odhadoval na 60 – 70 tisíc. Hlavní příčinou byl fakt, že mezi Lemky existuje početná skupina, která se sama identifikuje jako Lemkové ukrajinského původu.¹¹⁹

V minulosti Lemkové obývali Nízké Beskydy a část Sudetských Beskyd (polsky tzv. *Łemkowszczyzna*). V důsledku akce Visla z roku 1947 byla většina Lemků vysídlena mimo své rodinné území. Stejně jako Ukrajinci byli přemístěni na území dnešních vojvodství: varminko-mazurského, lubuského, západopomořanského a dolnoslezského.

Je to etnická skupina, která byla tradičně spojována s horským prostředím. V etnicky smíšeném podkarpatském regionu se Lemkům podařilo zachovat vlastní identitu mezi jinými díky odlišnému jazyku, folklóru, a zvykům. Pro tuto minoritu má velký význam také udržování styku a výměna zkušeností s lemkovskými komunitami žijícími na Ukrajině, Slovensku a Maďarsku.

Lemkové, kteří se ztotožňují s ukrajinským národem, se nejčastěji hlásí k řeckokatolické církvi. Skupina, která zdůrazňuje národnostní odlišnost od Ukrajinců, reprezentuje pravoslavnou církev a patří k polské autokefální pravoslavné církvi.

V devadesátých letech badatelé menšinové problematiky odhadovali počet osob **litevské** národnosti na 20 tisíc. Podle představitelů samotné litevské menšiny jich bylo až 25 tisíc.¹²⁰

---

¹¹⁹ J. Żurko, *Łemkowie – między grupą etniczną a narodem*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*, op. cit., s. 55.

Avšak na základě sčítání lidu víme, že tento počet je mnohem nižší a činí 5 846 osob (5 639 v oficiálních údajích ministerstva). Litevci obývají především podleské vojvodství, najdeme je ale také v mazovském, varminsko-mazurském, pomořanském, západopomořanském a dokonce v dolnoslezském vojvodství.

Litevci jsou v Polsku autochtoní. Nejvýznamněji osidlují okolí Punska, Sejnu, Šyplišeke a Suvalek na severovýchodě země. Téměř všichni mluví dvěma jazyky, přičemž polština je pro ně prostředkem k dorozumívání s většinou.

Sociální úroveň a vzdělanost této skupiny je v rámci zemědělské oblasti severovýchodního Polska nadprůměrná. Litevci jsou skupinou, která po válce zaznamenala vysoký růst úrovně vzdělání. Mnoho z nich odchází z tradičního zaměstnání v oblasti rolnictví a zabývá se obchodem. Litevci jsou velmi aktivní ekonomicky a dobře využívají možnosti, které jim poskytuje jejich oblast při hranici s Litvou a podpora mateřského státu. Díky své malé početnosti a vynikající organizaci je národní litevský život velmi vyspělý. Litevci se hlásí k římskokatolické církvi. Od 90. let se bohoslužby pro Litevce konají v litevštině.¹²¹

K **ruské** národnosti se oficiálně hlásí 6103 lidí, z čehož ministerstvo uznává za menšinu 3 244. Podle badatelů menšinové problematiky mělo v Polsku v devadesátých. letech žít přibližně 10 tisíc obyvatelů ruské národnosti. Obývají území v okolí Bialystoku, Suvalek a Mazur. V důsledku územních změn po II. sv. válce se mnoho Rusů ocitlo mimo hranice lidového Polska. Ti, kteří zde zůstali, žili přede vším v severovýchodní části země a ve velkých městech: Varšavě, Bialystoku a Lodi.

Ruská menšina podléhala silné polonizaci, především v otázce jazyka. Pro tuto menšinu je význačným integračním faktorem náboženství. Je to skupina, které badatelé věnují nejmenší pozornost, nejen kvůli jejich pokročilé asimilaci, ale také velmi nízké úrovni mobilizace.

Rusové většinou deklarují pravoslavné vyznání, malá část se hlásí ke starověrcům, které od roku 1983 reprezentuje Hlavní Rada Starověrců. V Polsku se nacházejí 3 starověrecká střediska: Gabové Grady, Suwałky a Wojnowo.¹²²

---

¹²¹ K. Tarka, *Litwini w Polsce 1944-1997*, Uniwersytet Opolski, Opole 1998. s. 248

¹²² S. Łodziński, *op. cit.*, s. 106.

Stránky ministerstva vnitra uvádějí jako počet polských občanů **slovenského** původu číslo 1 710. V rámci sčítání lidu slovenskou národnost deklarovalo 2001 osob. Podle předpokladu z devadesátých let mělo v Polsku žít 10-20 tisíc Slováků. Obývají území severního Spíše a Oravy, avšak malé skupiny Slováků najdeme také na Slezsku, v Krakově nebo Varšavě.

Slováci jsou skupinou příliš malou a natolik rozptýlenou, že vůbec neorganizují svůj politický život. Významnější roli hraje pro tuto menšinu udržování slovenské kultury a jazyka. Tyto aktivity nebyly v minulosti podporované polským státem. Teprve na konci padesátých let, v roce 1957, byl zaregistrován Kulturní Spolek Čechů a Slováků, který v roce 1995 změnil název na Spolek polských Slováků. Úkolem těchto organizací byla podpora školství, nakladatelských aktivit a amatérského uměleckého hnutí: folklorních hudebních a tanečních skupin.

Slováci se hlásí k římskokatolickému vyznání. V průběhu devadesátých let docházelo ke konfliktům s biskupskou kurií v Krakově. Hlavním zdrojem konfliktu byl jazyk, ve kterém mělo probíhat kázání. Slováci se snažili získat povolení k provádění bohoslužeb ve slovenštině, k čemuž na získali souhlas arcibiskupa v roce 91, avšak pouze v neděli a v pouhých šesti spišských farách: Nedici, Kacwini, Lapszích Wyższych, Kremaszech, Nowé Białé a Jurgowé, a jedné oravské: Jabłoncé. Zdrojem konfliktů nadále zůstává fakt, že na toto území nejsou posílání faráři hovořící slovensky.¹²³

V posledním sčítání lidu se k **židovské** národnosti přihlásilo 1133 osob. Ministerstvo vnitra na svých stránkách uvádí o něco nižší číslo 1 055. Ještě v devadesátých letech se odhadovalo, že v Polsku žije dokonce 8-10 tisíc Židů. Židé v Polsku tradičně obývají velká města Varšavu, Krakov, Lodž, Poznaň, Vratislav, Gdaňsk atd.

Jak již bylo zmíněno, zahynulo během druhé světové války 90% polských Židů, což zbrzdilo náboženský a kulturní vývoj této menšiny. Válku přežilo podle různých odhadů 50 až 80 tisíc Židů. V polovině roku 1946 se jejich počet odhadoval na 245 tisíc. V průběhu roku 1945 se do Polska vrátilo z Sovětského Svazu přibližně 40 tisíc Židů, a v první polovině 1946 dalších 135 tisíc. A tak se Židé v průběhu let 1945 - 1946 stěhovali z území Sovětského Svazu. Následně však většina z nich odjela z Polska v několika emigračních vlnách. Poprvé po

¹²³ E. Tuda, *Słowacy*, in: *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator 2003*, op. cit., s. 34.

tzv. kieleckém pogromu roku 1946, poté po vzniku Izraele v letech 1948 – 50 a nakonec v důsledku událostí roku 1968, když polská vláda použila antisemitskou propagandu v politických sporech, což přispělo k rozbití polské židovské společnosti.

Specifikou této menšiny je traumatická zkušenost holocaustu. Židé žijící v současnosti v Polsku jsou většinou jazykově asimilováni. Je to také skupina o rozličné úrovni národnostního uvědomění a identity. Mladší generace, které vyrůstaly v polském kulturním a jazykovém prostředí se sice identifikují jako Židé, ale většinou jako Poláci židovského původu. Střední generace, která vyrůstala po válce v lidovém Polsku, se velmi často nepřiznávala ke svému židovství ze strachu z antisemitské reakce.

Pro tuto skupinu je důležitá památka vlastní minulosti a kultury. Většina Židů ke každodenní komunikaci používá polštinu. Jidiš – každodenní jazyk středoevropských Židů – zná pouze starší generace, která prožila válku. Hebrejštiny je používána pouze v bohoslužbách a při modlitbách. Židé žijící v Polsku reprezentují judaismus a většina z nich je věřící.¹²⁴

Polští **Tataři** jsou nejen etnická, ale i náboženská menšina. K této minoritě se přihlásilo v roce 2002 447 osob (údaje ministerstva a Statistického úřadu - GUS jsou totožné). Do nedávna se jejich počet odhadoval na 5 tisíc. Největší procento Tatarů žije v podlaském vojvodství, kde většinou obývají oblasti původního tatarského osídlení kolem Białegostoku (Bohniky i Krušniany) a také města Białystok, Sokółka i Dąbrowa Białostocka. Nejdeme je také v pomořanském, mazovském, a velkopolském vojvodství. V průběhu II. světové války bylo mnoho Tatarů vysídleno do Sovětského Svazu. Předpokládá se, že po válce se někteří z nich vrátili. Podobně jako většina přestěhovalců ze SSSR osidlovali i Tataři tzv. Vracená území. Proto je také najdeme také v jihozápadním Polsku.

Tataři jsou jedinou muslimskou minoritu v Polsku. Jelikož jejich přítomnost na území polského státu má dlouhou tradici, jsou podobně jako Arméni a Karaimové jazykově asimilováni. Tataři nemají své školství a nejvýznamnější úlohu v udržování jejich totožnosti hrají islám a organizace Svaz polských Tatarů, který vzniknul v roce 1992. Sídlo svazu se nachází v Białystoku a významnou roli v jeho působení měli historik Ali Miśkiewicz a básník Salim Chazbijewicz. Díky svazu dochází ke konsolidaci společností Tatarů žijících na území

---

¹²⁴ M. Różycka, *op. cit.*, s. 45

Polska, Litvy a Běloruska. Od roku 1947 funguje Muslimský náboženský svaz, který v polovině devadesátých let sdružoval 6 náboženských obcí: Bohniki, Kruszyniany, Białystok, Gdaňsk, Gorzow Wielkopolský a Varšavu.¹²⁵

V posledním sčítání lidu se k **české** národnosti hlásilo 831 osob. Pouze 386 z nich má polské občanství, a stát tedy oficiálně považuje za menšinu pouze je. Dřívější odhady předpokládaly, že v Polsku žije kolem 3 tisíc Čechů. Je to menšina obývající tradiční místa svého osídlení: Kotlinu klodzskou, lubelskou oblast a město Zelów v centrálním Polsku.

Po druhé světové válce došlo v důsledku změny hranic k drastickému poklesu počtu Čechů v lidovém Polsku. Příčinou tomu bylo odpojení území Volyně od Polska. Právě na Volyni před II. světovou válkou žilo nejvíce Čechů. Připojení této oblasti Sovětským Svazem a repatriace Čechů v letech 1945 – 1947 a následně v osmdesátých letech přivedly k značnému omezení počtu Čechů v Polsku. Po pádu komunismu se Češi aktivně nezúčastňovali politického dění. Zachovali si však svou odlišnou identitu a jejich aktivity můžeme zaznamenat přede vším na kulturním poli. Češi žijící v Polsku zachovali znalost svého jazyka a většina z nich je dvoujazyčná. Současně existují dva spolky: český klub v Geřińcu a také sdružení působící při Slovenském Spolku při evangelické fari v Zelowé.

Češi se hlásí k evangelickému vyznání a náboženská identita je velmi často determinantem pro její národnostní totožnost.¹²⁶

Při posledním sčítání lidu se k **arménské** národnosti přihlásilo 1082 osob. Pouze 262 z nich však polský stát uznává za minoritu, jelikož pouze oni mají polské občanství. Většina Arménů bydlí v mazovském vojvodství, najdeme je také ve velkopolském, malopolském a lublinském vojvodství. Podle Chlebowczyka a Browarka mělo v polovině 90. let v Polsku žít dokonce osm tisíc Arménů, a samotní Arméni odhadovali svůj počet na 10 až 15 tisíc.

Arméni tvoří nejenom etnickou, ale také náboženskou skupinu. Arménská církev v Polsku patří k arménsko-katolickému odvětví. V minulosti používali polští Arméni v liturgii staroarménský jazyk, tzv. Garbar, a v každodenním životě mezi sebou mluvili kipčacky.

¹²⁵ A. Miśkiewicz, J. Kamocki, *op. cit.*, s. 164.

¹²⁶ S. Łodziński, *op. cit.*, s. 100.

V důsledku staleté asimilace a omezeným stykům se svojí původní vlastí hovoří Arméni v současnosti pouze polsky.

Kromě historických Arménů žijících v Polsku existuje ještě početná skupina migrantů, která přicházela do Polska v průběhu devadesátých let. Jsou to z velké části běženci, kteří uprchli z Náhorního Karabachu a Arménie v důsledku války. Mezi těmito skupinami dochází k určité komunikaci, avšak tyto dvě skupiny Arménů se razantně mezi sebou liší. Mezi historickými Armény lze hovořit o různém typu identifikace. Někteří se identifikují jako Arméni, někteří jako polští Arméni, jiní jako Poláci arménského původu.

Obrození arménské identity mohli jsme pozorovat v 80. letech. Hlavním zdrojem této identity zůstává do dnes církev, jejíž sídlem jsou Glivice. Je to jediná arménská farnost v Polsku.¹²⁷

Karaimové jsou nejmenší polská menšina: etnická a zároveň náboženská. Během posledního sčítání lidu se k karaimské národnosti přihlásily 43 osoby. Do této doby se odhadovalo, že v Polsku žije přibližně 250 Karaimů.

Z náboženského hlediska má tato skupina nejbližší k judaismu. Za kodifikátora karaimského náboženství je považován Anana, syn Davida z Basry. Karaimské náboženství, podobně jako ostatní monoteistické systémy, se opírá o Starý Zákon a o Desatero, obsahující základní pravidla, která křesťané musí dodržovat. Ze Starého Zákona Karaimové uznávají kromě zmíněného Desatera 19 knih Proroků. Karaimové zdůrazňují potřebu individuální interpretace a vnímání Bible, proto také neuznávají žádné interpretační autority. Z téhož důvodu Karaimové v modlitbách používají hebrejštinu. Neuznávají překlady do místních jazyků, přestože v každodenním životě hovoří polsky. Znalost karaimštiny, jazyka pocházejícího ze severozápadní turecké skupiny, mezi polskými Karaimy vymizela. Jazykovou asimilaci podporuje především velmi malá početnost a rozptýlení po celém území Polska.¹²⁸

Pro Karaimy je nesmírně důležité náboženství, a církev je proto nejdůležitějším zdrojem etnické a náboženské identifikace. Za Karaima je považována pouze osoba, jejíž oba rodiče jsou Karaimové. Podle karaimské tradice se Karaimem může člověk pouze narodit, nikoliv

¹²⁷ G. Pełczyński, *Ormianie Polscy w XX wieku, op. cit.*, s. 96.

¹²⁸ G. Pełczyński, *Najmniejsza mniejszość. Rzecz o Karaimach polskich*, Towarzystwo Karpackie, Warszawa 1995, s. 67.

stát se jím skrze konvertování na karaimské náboženství. Proto také Karaimové uzavírají sňatky pouze mezi sebou. K volbě partnera pro děti dochází z vůle rodičů. Vzhledem k tomu, že v Polsku je to tak malá komunita, je to velmi často osoba ze zahraničí. Karaimové mezi sebou udržují kontakty díky sdružením a mezinárodním kongresům a tvoří nadstátní diasporu.

3. Kapitola

Problém institucionalizace národnostní otázky v polském a mezinárodním právu

3.1 Definice pojmu vnější institucionalizace

Předmětem zájmu v této kapitole bude význam procesu *vnější institucionalizace* z hlediska menšin.¹²⁹ K *vnější institucionalizaci* dochází „shora“ v případě, kdy stát vytváří právní podmínky, které regulují postavení menšin a podporují rozvoj jejich kultury, jazyka a tradic. Vznik zákonů a organizací nejenom chrání národnostních menšiny, ale přispívá také k jejich organizování, a podporuje vývoj jejich *vnitřní institucionalizace*. Z analýzy současné situace vyplývá, že *vnější institucionalizace* přispívá také k formování a k udržování samotné národnostní a etnické identity.

V případě menšin byl proces integrace dokončen po II. světové válce, kdy drasticky poklesl podíl minorit na celkovém počtu obyvatelstva v Polsku. V současnosti tak můžeme hovořit pouze o procesu institucionalizace národnostní otázky. Z hlediska menšin žijících v demokratickém státu je důležitý proces a způsob regulací národnostní otázky. Institucionalizace, což je třeba zdůraznit, může být chápána nejenom v sociologickém pojetí jako vytváření nástrojů (nebo jinak řečeno „institucí“) organizujících život menšin. Můžeme ji interpretovat jako vytváření určitých stereotypů o menšinách, obyčejů, vzorů chování, které fungují v rámci společnosti a které regulují vztahy mezi většinou a menšinami.¹³⁰

V průběhu let 1989 – 2005 (tento rok považuji za mezník, neboť v lednu 2005 byl schválen *Zákon o národnostních menšinách a regionálním jazyku*¹³¹) vznikla řada právních aktů, které určovaly postavení národnostních menšin. Na jedné straně to byl problém vnitrostátní. Polský stát procházel procesem transformace k demokratickému systému, ve kterém musela být zajištěna práva člověka (individuální práva), stejně jako práva národnostních menšin (skupinová práva). Na druhé straně byla menšinová otázka řešena na mezinárodní úrovni. V letech 1991 – 1994 Polsko podepsalo se všemi sousedy bilaterální smlouvy, obsahující

¹²⁹ S. Łodziński, *op. cit.*, s. 145-156, M. Budyta-Budzyńska, *op. cit.*, s. 29-153.

¹³⁰ Tento typ institucionalizace nebude předmětem analýzy v této práci. Nebudeme se zde zabývat etnickými a národnostními konflikty, respektive otázkou vztahu mezi polským a nepolským obyvatelstvem.

¹³¹ Text zákona: www.mswia.gov.pl

klauzule chránící minority. Navíc jako stát, ucházející se o členství v Evropské Unii, muselo podepsat, ratifikovat a dodržovat řadu mezinárodních dohod regulujících postavení menšin v Evropě.

3.2 Legislativní model v Polsku po roce 1989. Příčiny a koncepce

Než se dostaneme k samotné analýze modelu právního systému určujícího situaci menšin v Polsku po roce 1989, měli bychom si položit otázku, proč je v Polsku menšinová problematika řešena na několika různých úrovních: na úrovni jednotlivých zákonů, dedikovaného zákona o menšinách a také na ústavní úrovni. V západní Evropě není toto řešení příliš časté a práva menšin spadají spíše celkově do problematiky individuálních práv člověka.

Určování legislativního modelu v Polsku po roce 1989 má dva důležité aspekty. Na jedné straně musíme tuto problematiku vidět v historických souvislostech, proto se také budeme odvolávat na legislativní tradici, která vznikla v meziválečném Polsku. Na straně druhé je třeba dívat se na národnostní otázku v souvislosti s modelem národa a státu, jelikož koncepce národa určuje způsob myšlení o menšinách.¹³² Proto se v této analýze také podíváme na právní tradice a koncepce národa, které měly zásadní vliv na rozvoj procesu vnější institucionalizaci v polském případě.

Jak zdůrazňuje polská antropoložka, socioložka a badatelka národnostní problematiky Antonina Kłoskowska ve své knize *Kultury narodowe u korzeni*, existuje celá řada koncepcí národa. V „obecném“ povědomí funguje pojem národ jako něco „přirozeného“, „původního“. Spojování národnosti (opírající se o kulturní kritéria) s politickým principem je moderní jev a výsledek historické tradice. Kvůli odlišnému vývoji států a národů v západní a východní Evropě vzniklo v průběhu dvacátého století velké množství koncepcí národa, které lze aplikovat v různých sociálně-politických a historických podmínkách. Pro účel této práce jsem zvolila teorie Anthonyho Smitha. Tento britský badatel se zabýval problematikou nacionalismu ve střední Evropě, kterou popsal mezi jiné ve svých dílech *The ethnic origins of nations*, Oxford 1986, a *National identity*, Londýn 1991. Podle Smitha členy stejné *etnické skupiny* (v originále *Ethnic group*, z řečtiny *ethnos* znamená lidé, ang. *People*, pozn. J.S.)

¹³² I. Jobbágy *Mezinárodnímu systému ochrany národnostních menšin*, in: *Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy: od mobilizace k identitě*, editoři Zora Hlavičková, Nicolas Maslowski, Nakladatelství CES, Praha 2005, s. 98.

spojuje společný původ nebo genealogie. Vznik národa a přechod z přednárodní fáze k modernímu národu je podle badatele spojen s objevením se nacionalismu chápaného jako politického hnutí. Národnostní identita se často formovala mimo stát, národ tak byl přirozenou společností, původní kategorií. Podle Smitha bylo tedy historické dědictví spojujícím prvkem pro představitele stejného etnika, které používalo jeden jazyk, mělo stejné tradice, obyčeje a stejný kulturní kód. Členy národa tedy nespojuje stejné území – stát, ale krevní pouta. V této koncepci, jak už bylo zmíněno, jednotka nerozhoduje o tom, zda patří k národu – jednotka se v něm rodí. Proto také můžeme ve střední Evropě hovořit o dominanci etnicko – genealogické koncepce národa, avšak v některých obdobích a za některých politických podmínkách odvoláváno se na a státní identitu (podle Smitha typický jev pro rozvoj národa v západní Evropě). V tomto případě je stát (a jeho území, na kterém mohou žít různá etnika) sjednocujícím prvkem a s ním se ztotožňují jeho občané.¹³³ Ve střední Evropě vzniknul model národa podle schématu: jazykové společenství – kulturní společenství – národní společenství – národní stát. A tak ve střední Evropě existovaly jakési přednárodní skupiny, které spojovaly stejné symboly, kulturní kód, jazyk, mýty atd.

Vytváření modelu národa vedlo k určitému postoji k problematice menšin. Jednotka byla ve středoevropském prostředí tradičně vnímána jako součást skupiny.¹³⁴ Představitelé národnostních menšin tvořili skupinu odlišnou od majoritního národa.¹³⁵ Proto také v středoevropské tradici patří menšinová práva ke skupinovým a nikoli individuálním právům. V této části Evropy žily menšiny až do druhé světové války a období obrovských migrací většinou v uzavřených skupinách. Díky tomu byly snadně identifikovatelné – byla to skupina odlišující se jazykem, kulturou, zvyky, někdy i náboženstvím a úroveň jejich integrace byla nízká.

Současná situace menšin v Polsku je jiná, neboť minority tvoří pouze něco přes jedno procento veškerého obyvatelstva a jsou rozptýlené po území celého státu. Často již neobývají své původní území a nežijí v uzavřených komunitách. Proto je také jejich situace mnohem složitější a pro jejich představitele je zásadní to, jakou politiku provádí polský stát a zda dostatečně garantuje jejich práva.

¹³³ V dějinách Polska byl tento model ne-etnického národa koncipován v období existence Rzeczpospolité obou národů. Národ tvořila v něm šlechta – kterou tvořily nejenom polské etnika, ale také Litevci, Ukrajinci a Bělorusové. Vláda patřila národu – šlechtě na základě etnického kriteriia, ale na základě členství a existenci ve stejném státním organismu.

¹³⁴ Je to koncepce, která je charakteristická pro romantickou herderovskou školu.

¹³⁵ Respektive národ tvořící stát. Majoritní, jak bylo zdůrazněno nemusí zahrnovat kritérium početnosti.

Z hlediska menšin byla hlavním zlomem souvisejícím se změnou charakteru režimu po roce 1989 změna přístupu k menšinové problematice. Spočívala v tom, že zákony a dokumenty, které schvalovala polská vláda, směřovaly k **aktivní** podpoře menšinových skupin. Po volbách na podzim roku 1989 vznikla první poválečná *Komise pro národnostní a etnické menšiny*¹³⁶. Tato komise navazovala na podobný typ institucí, které pečovaly o minoritní práva v meziválečném období. Hlavní výzvou bylo pro tuto organizaci určení modelu právního řešení problematiky menšin. Vzhledem k tomu, že v evropské legislativě neexistuje žádný univerzální vzor, Polsko si v podstatě vypracovalo svůj vlastní model. Inspirací pro něj byly přede vším vlastní zkušenost z meziválečného období a částečně některá západní řešení.¹³⁷

Na začátku existence komise byla její práce spojená s obrovským nadšením, které přinesla demokratická revoluce. A tak byla na vlně „vrácení svobod“ zahájena debata o národnostních menšinách a o tom, jaká práva by jim měl zaručovat polský stát, jak by se měl vyrovnat se svou komunistickou minulostí a vynahradit svým občanům nepolské národnosti napáchané křivdy. Dlouhá debata na parlamentní půdě přispěla k rozhodnutí, že prioritou bude zápis v ústavě, a až poté budou obnoveny práce na příslušném zákonu. Mezi tím vznikaly separátní zákony, obsahující články týkající se menšin. Toto pořadí bude také zachováno v analýze v této kapitole.

3.3 Základní práva menšin v polské legislativě:

Polská legislativa velmi podrobně určuje práva národnostních menšin. Jedná se o výjimečné řešení, protože práva menšin jsou zakotvena jednak v ústavě, jednak v rámci jednotlivých zákonů (o jazyku, volebním zákoně, zákoně o školství) a navíc ještě ve zvláštním zákoně, regulujícím právní postavení menšin. Nabízí se otázka, proč tomu tak je, a zda-li je nutné řešit otázku práv menšin na úrovni ústavy (nejdůležitějšího právního aktu v státu) a zároveň na úrovni zvláštního dedikovaného zákona. Tato otázka se jeví jako zásadní, zejména když si

---

¹³⁶ Komise pro národnostní a etnické menšiny vznikla na podzim 1989, avšak jejímu působení předcházely práce na zákonu o menšinách, zahájené ještě za „starého režimu“. V roce 1988 byla schválena komise pro zpracování menšinového zákona pod vedením Marka Edelmana a patronátem Lecha Wałęsy. Na druhém projektu zákona pracovala skupina Hanny Suchocké. Další projekt zákona (už po červnových volbách v roce 1989) na půdě parlamentu připravovala nezávisle na Komisi pro národnostní menšiny skupina při polské pobočce Helsinského fondu. Informace o současném působení a vzniku Komise se nachází na stránkách ministerstva vnitra, pod které tato organizace spadá. Internetový odkaz: www.mswia.gov.pl

¹³⁷ M. Budyta-Budzyńska, *op. cit.*, s. 31.

uvědomíme, že současnosti žije v Rzeczpospolité pouze něco přes jedno procento národnostních menšin! Podle názoru mnoha badatelů národnostní problematiky je třeba hlavní příčinu takové právní regulace vidět v „agresivním“ charakteru středoevropského nacionalismu. Dalším důvodem je historická zkušenost a legislativní tradice v otázce menšinové problematiky.¹³⁸

V preambuli Polské ústavy (Konstytucja Rzeczpospolitéj Polskiej) z roku 1997 najdeme zápis „My, polský Národ – všichni občané Rzeczpospolité“¹³⁹. Subjektem a zdrojem vlády v Rzeczpospolité je národ – zde chápán v politickém, nikoliv etnickém smyslu. Národ tvoří všichni státní příslušníci Polska a také osoby, které po 11. listopadu 1918 měly polské občanství a mohou tuto skutečnost doložit. Preambuli tedy hovoří o „občanské společnosti“, která začleňuje také národnostní menšiny. Samotný pojem *národnostní menšiny* se v preambuli vůbec neobjevuje. V této části jsou národnostní menšiny začleněny do národa v občanském a politickém duchu.

Článek číslo 35 Polské ústavy reguluje práva menšin. Má pozitivní charakter – to znamená, že přede vším chrání osoby, které se hlásí k nepolské národnosti.¹⁴⁰ Neopírá se o formulace zákazů (například zákazu diskriminace, zákazu asimilace atd.). Zmíněný článek zaručuje osobám hlásícím se k nepolské národnosti svobodu chování, rozvoje jazyka a kultury, zachování obyčejů a tradice. Zaručuje také národnostním a etnickým menšinám právo na tvoření vlastních školních a kulturních institucí a institucí chránících jejich náboženskou identitu. Ústava navíc v článku 32 zakazuje sociální, politickou a hospodářskou diskriminaci a stanoví rovnoprávnost všech občanů. Kromě toho na základě článků 87 a 91 polské ústavy z roku 1997 se všechny mezinárodní smlouvy (týkající se ochrany menšinových práv), které Polsko podepíše a ratifikuje, automaticky stávají součástí polského práva.

Polská ústava navíc neobsahuje tzv. bezpečnostní klauzule. Práva menšin jsou respektována bezpodmínečně. Bezpečnostní klauzule jsou obsaženy ve všech bilaterálních smlouvách, které Polsko podepsalo se svými sousedy.

---

¹³⁸ H. Heinrich Nolte, *Narody w Europie Środkowej i Wschodniej*, „Przegląd Zachodni” 1995, nr 1, s. 35.

¹³⁹ V evropské ústavní tradici není tento způsob řešení menšinové otázky velmi populární, mimo jiné proto, že mnoho západoevropských ústav bylo schváleno buď v době, kdy pojem národnostní menšiny vůbec neexistoval (například nizozemská ústava, která pochází z roku 1815, nebo francouzská, která sice pochází z roku 1958, avšak její součástí je revoluční „deklarace občanských a lidských práv“, které tento pojem neobsahují). Teprve „moderní“ ústavy, které vznikaly v sedmdesátých a osmdesátých letech, obsahují části týkající se práv minoritních skupin.

¹⁴⁰ Právním subjektem je tak zde „jednotka“ nikoliv „skupina“.

Polsko, které má pouze jedno procento národnostních a etnických menšin, se nemusí obávat situace, kdy poskytnutí práv národnostním menšinám bude ohrožovat integritu země. Polský stát není také ohrožen separatistickými tendencemi nebo vytvářením „menšinových enkláv“ (jak je tomu například na jižním Slovensku v okolí města Komárov, kde žije velmi početná maďarská skupina, požadující velkou kulturní a jazykovou autonomii). Polsko také nemá žádnou zvláštní menšinovou politiku jako na příklad Maďarsko. Maďarsko se zavazuje ke zvláštní ochraně menšin žijících na jeho území, která souvisí s politikou podporování maďarské minority žijících v okolních státech. Politika polského státu vůči etnickým a národnostním menšinám tak má charakter nejen antidiskriminační, ale především pozitivní – má vyjadřovat podporu aktivit zaměřených na rozvoj kultury menšin.

Polská ústava určuje obecná práva menšin. Proto také vznikly zvláštní zákony, které podrobně určují jednotlivé právní aspekty. Níže bude uvedeno, jaké zákony byly schváleny mezi rokem 1989 a 2005 (v tomto roce došlo k schválení zákona o menšinách). Zákony budu popisovat v chronologickém pořadí. Tento přístup je zásadní proto, že chronologie v tomto případě umožní sledování vývoje priorit a nejzásadnější problémy, které menšinová legislativa řešila. Na druhé straně chronologický pořádek poukazuje na to, které ze zákonů byly natolik komplikované, že jejich schválení bylo odsouváno.

Jako první byl schválen zákon o organizaci národnostních menšin. Vzhledem k politice předchozího režimu, který neuznával existenci minorit, fungovalo do roku 1989 oficiálně pouze 11 institucí, reprezentujících národnostní a etnické menšiny. Zákon o organizacích národnostních menšin, přijatý již v dubnu 1989, je velmi liberální. Jedinou podmínkou pro registraci a získání statusu právní osoby je fakt, že organizace musí sdružovat minimálně patnáct osob. Kontrolu nad těmito organizacemi má starosta okresu. Do roku 2002 bylo zaregistrováno 154 národnostních a etických (a také imigrantských) organizací, sdružujících 370 tisíc členů¹⁴¹

Jako druhý byl 7. září 1991 schválen *zákon o vzdělávacím systému*. Do roku 1992 v Polsku existovaly dva typy škol. Jeden typ prováděl výuku v menšinových jazycích (tzv. národní školy) a druhý provozoval výuku menšinového jazyka. V případě škol s nepolským jazykem

---

¹⁴¹ Číslo 370 tisíc je vyšší než celkový počet minorit, které uznává ministerstvo vnitra. Příčinou toho je fakt, že jednak ministerstvo neuznává slezskou a kašubskou skupinu za menšinu, jednak se také jedná o organizace imigrantů, uprchlíků atd.

výkladovým byla většina předmětů (za výjimkou polského jazyka, historie, zeměpisu, občanské, branné a tělesné výchovy) vyučována v menšinovém jazyce. Podmínkou pro vznik školy s dodatečnou výukou menšinového jazyka bylo to, že třída musela čítat nejméně 25 žáků, anebo pokud hodiny menšinového jazyka probíhaly ve zvláštních skupinách, musel být počet žáků, kteří se jí účastnili, nejméně 4 a nejvíce 20. Výuka menšinového jazyka probíhala tak dobrovolně, na základě přání rodičů.¹⁴²

Podle nového zákona mají vzdělávací instituce (školy a veřejné organizace) za úkol podporovat národní, etnickou, jazykovou a náboženskou identitu, a garantovat minoritám výuku vlastního jazyka, dějin, kultury. Podrobnosti týkající se vzdělávání dětí a mládeže národnostních menšin určovalo navíc nařízení Ministra Národní Edukace a Sportu ze dne 3. prosince 2002. Tyto předpisy se týkaly podmínek, za kterých by školy měly realizovat program výuky pro žáky. Navíc reguloval velmi důležitý aspekt přiznávání subvencí pro školní zařízení: školy, které provádí výuku menšinových jazyků, získávají o 20 až 50% (v případě, kdy ve škole je méně než 42 žáků) vyšší subvence, které jim musí poskytnout místní samospráva. Aby vznikla menšinová třída v základní škole nebo na gymnáziu, je nezbytné, aby se přihlásilo nejméně sedm žáků, pro lyceum je tento počet dvakrát vyšší a činí čtrnáct.¹⁴³ Existence těchto škol ale závisí na subvencích ze strany státu a místní samosprávy. Jedná se nejenom o přímé dotace na fungování škol (udržování budov, vědecké pomůcky, výplaty pro učitele, sociální a lékařskou péči atd.), ale přede vším o dotace na finančně nákladný tisk učebnic. Zákon o osvětě je z hlediska menšin velmi důležitý. Školy jsou jako vzdělávací a výchovné instituce nejlepším prostředkem pro šíření znalostí jazyka, dějin a společné minulosti. Vedle rodiny mají školní instituce největší význam pro rozvoj národnostní a etnické identity a znalostí vlastní tradice. Podle údajů pro školní rok 2002/2003 bylo menšinových škol (veškerého typu) 692 a počet žáků činil 50 088, pro srovnání: na přelomu let 1989/1990 jich bylo 121 s 6118 žáky.¹⁴⁴

Další zákon z 29. prosince 1992 týkající se rozhlasu a televize předpokládá, že pořady vysílané v rozhlase a televizi musí také brát v potaz potřeby etnických a národnostních menšin. Menšiny, které nejčastěji využívají jako média pro šíření své kultury tisku, mají tak

¹⁴² S. Łodziński, *op. cit.*, s. 189.

¹⁴³ Po reformě školního systému, která proběhla v Polsku v roce 1988, současně se vzdělávací systém opírá o tři etapy: základní škola, která má šest tříd, gymnázium, které má čtyři třídy, a lyceum, které má také čtyři třídy a končí maturitou.

¹⁴⁴ S. Łodziński, *op. cit.*, s. 190 na základě údaje GUS, a Ministerstva edukace a sportu.

možnost oslovit větší publikum. Z hlediska integrace s polskou většinou to má nezanedbatelný význam - přispívá k vzájemnému poznání a pochopení odlišnosti občanů nepolské národnosti, zejména v regionech tzv. kulturního pohraničí (np. Slezska, Mazurska, Karpat), kde častěji dochází ke styku různých etnik.

Zákon z 29. srpna 1997 o ochraně osobních údajů zakazuje (z výjimkou určitých situací, které jsou popsány v zákonu) zveřejňovat a zpracovávat údaje o etnickém původu. Tento zákon má především antidiskriminační charakter. Jeho úkolem je chránit představitele minorit před diskriminací, se kterou se mohou setkat kvůli svému etnickému původu.

Kromě zákona regulujícího otázku školství pro menšiny jsou nesmírně důležité regulace týkající se jazykových práv. Do října 1999 platil v Rzeczpospolité dekret z listopadu 1945 o *státním jazyku*, který stanovil polštinu jako jediný úřední jazyk. Zákon o polském jazyku z října 1999 měl podrobně regulovat otázku používání regionálních jazyků, ale nakonec bylo řešení tohoto problému zanecháno, protože bylo rozhodnuto, že tento problém bude řešit zákon o menšinách.

Zákon o polském jazyce ze 7. října 1999 tedy obsahuje obecné deklarace, týkající se respektování menšinových jazyků. Podle tohoto zákona a nařízení Ministerstva vnitra z 18. března 2002 mohou některé názvy a úřední texty doprovázet překlady do menšinových jazyků. Podle nařízení z března 2002 v obcích, ve kterých existuje větší seskupení představitelů menšin, se názvy a texty mohou vyskytovat nejen v polštině, ale také v překladu do menšinového jazyka. Na základě článku číslo 9 tohoto zákona může být jako úřední jazyk používán vedle polštiny také menšinový jazyk. Je tomu tak v případě, kdy počet obyvatel obce, kteří se hlásí k identitě jiné než polské, převyšuje 20% a obec je zapsána do katastrů obcí, ve kterých je používán menšinový jazyk. O tom zápisu rozhoduje příslušný ministr. Současně na základě tohoto zákona v Polsku existuje 41 obcí, které mají tento status (1,7% v rámci státu). Status nápomocného jazyka mají němčina (28 obcí), běloruština (12 obcí) a litevština (1 obec)¹⁴⁵. Schválení tohoto zákona bylo velice problematické a nakonec byla celá řada otázek ponechána a řešena až zákonem o národnostních menšinách z roku 2005. Svědčí to jednak o tom, jak důležitý je z hlediska identity menšin jazyk a jak velkou funkci hraje v životě příslušníků minority, jednak o tom, o jak problematickou oblast se jedná. Z hlediska

---

¹⁴⁵ S. Łodziński, *op. cit.*, s. 201.

menšin hraje velmi důležitou a pozitivní roli nárok na psaní jmen a příjmení podle pravopisu vlastního jazyka, nebo uvádění topografických názvů ve dvou jazycích. Kromě praktické stránky, možnosti používání vlastního jazyka na veřejnosti, jeho výuky ve školách, hraje jazyk také symbolickou roli. Ve středoevropské tradici, kdy národy postrádaly státní suverenitu, hrál sjednocující roli nikoli stát nebo teritorium, nýbrž etnická a jazyková identita.¹⁴⁶

Další schválený zákon reguloval velmi důležitou otázku volebních práv. Z hlediska menšin bylo podstatné získat zvláštní privilegia umožňující menšinám účast v parlamentních a místních volbách.¹⁴⁷ Menšiny v Polsku nejsou početné a jejich rozmístění po území celého státu nepodporuje rozvoj politických aktivit. Proto také menšiny získaly speciální přednostní práva při registraci volebních komitétů v případě voleb do Sejmu (toto se nevztahuje na volby do Senátu). A tak na základě volebního zákona o menšinových kandidátkách z 12. dubna 2001 neplatí pro strany národnostních menšin pětiprocentní klauzule pro vstup do parlamentu. V evropském právu je to unikátní řešení, takové výhody mají Němci kromě Polska pouze v Albánii, Chorvatsku, Rumunsku a Slovinsku Němci mají kromě toho vždy garantována dvě místa v parlamentu.¹⁴⁸

Práce na samotném zákonu o právech menšin byly zahájeny na podzim 1993. V březnu 1999 se konalo první čtení návrhu zákona. Doprovázela jej bouřlivá debata na půdě parlamentu (jednalo se o charakter některých zápisů, týkajících se přede vším jazyka a topografických názvů), a tak nakonec Sejm pod vedením pravicového uskupení *Volební akce solidarita* zákon neschválil. Práce na něm byly obnoveny v únoru 2002 a v květnu tohoto roku levicová vláda pod vedením Leszka Millera souhlasila se samotnou ideou zpracování zákona. Avšak zákon byl zpracováván úplně od začátku. Důvodem bylo množství výhrad ze strany komise zpracovávající návrh a její požadavky na velký počet legislativních a věcných oprav. Práce na zákonu o menšinách byla náročná především z toho důvodu, že bylo za potřebí dojednat velmi složité otázky týkající se používání menšinových jazyků, a registrace dvoujazyčných topografických názvů. Schválení menšinového zákona se bezpochybně spojovalo s komplikovanou debatou, která měla za cíl uspokojit požadavky menšin a dosáhnout stavu, ve

¹⁴⁶ H. Heinrich Nolte, *op. cit.*, s. 37.

¹⁴⁷ Po roce 1989 se národnostní menšiny účastnili voleb do samosprávy v letech 1990, 1994, 1998, 2002 a také do volbách do Sejmu, konajících se v letech: 1991, 1993, 1997, 2001, 2005), navíc v roce 1991 německá menšina měla jednoho představitele v Senátu.

¹⁴⁸ M. Budyta-Budzyńska, *op. cit.*, s. 115-121.

kterém bude tento zákon v souladu s ostatními právními akty (ústavou, zákony a mezinárodními smlouvami).

V rámci debaty o zákoně byla objevena celá řada problémů, které byly spojené s jeho schválením. První otázka se týkala obsahu zákona: zda zákon o menšinách má být jakousi obecnou antidiskriminační deklarací nebo souhrnným právním aktem, který bude opakovat práva obsažená dříve v jednotlivých zákonech o jazyku, mediích, školství a ústavě. Další otázkou bylo to, kdo bude subjektem zákona. Bude v zákonu obsažena obecná formulace *etnické a náboženské menšiny*, nebo je za potřebí je vyjmenovat? V takovém případě by se stát zavazoval k ochraně pouze vyjmenovaných skupin a zároveň by vylučoval nesprávnou interpretaci pojmu „menšina“. Někteří reprezentanti národnostních menšin požadovali vznik komplexního právního zákona, jakési „menšinové ústavy“, která by byla souhrnným právním aktem, na nějž by se mohly odvolávat v případě porušování svých práv.

Nakonec byl zákon o menšinách schválen v lednu 2005. Skládá se z šesti kapitol. V první kapitole je obsažena definice pojmu národnostní a etnická menšina a obecná práva.¹⁴⁹ Zákon zaručuje svobodu vyznání, jazyka a etnické identity a zakazuje diskriminaci minorit. Zároveň v této kapitole stojí „představitelé minorit mají nárok využívat svých práv a svobod vyplývajících z tohoto zákona, a to jak individuálně, tak skupinově.“ Druhá kapitola podrobně řeší jazykovou otázku, zejména právo používat regionální jazyky v soukromém životě a před úřady, podmínky pro oficiální používání dvoujazyčných regionálních a historických názvů a právo na psaní jmen a příjmení v originálním znění. A tak se v této kapitole zakazuje mezi jinými používání místních názvů, které mohou navazovat na názvy pocházející z let 1933 – 1945, vytvořených Třetí Říší anebo Sovětským svazem.¹⁵⁰ Třetí kapitola zahrnuje práva na vzdělávání a určuje státní subvence na podporu kulturních a osvětových aktivit. Ve smyslu článků této kapitoly jsou orgány polské vlády povinny podporovat aktivity, které směřují k zachování a rozvoji národnostní a kulturní identity menšin. Čtvrtá kapitola je opět věnována jazykové problematice. V návaznosti na *Evropskou chartu regionálních a menšinových jazyků* definuje pojem regionálního jazyka.¹⁵¹ Podle této definice je za

---

¹⁴⁹ Definice pojmů národnostní a etnická menšina jsem uvedla v předchozí kapitole.

¹⁵⁰ Otázka dvoujazyčných a historických názvů byla nesmírně problematická. Obzvláště v případě regionů etnických a kulturních pohraničí: Slezska, Pomořanska, Beskyd. Německá, ukrajinská a lemkovská menšina měly řadu výhrad ohledně topografických názvů, což bylo zdrojem místních konfliktů a nespokojenosti. Tento zákon velmi podrobně reguluje podmínky jak, kde a jaké dvoujazyčné názvy se smějí používat.

¹⁵¹ Je patrné, že i přes to, že zákon neuznává za menšinu kašubskou skupinu, v části věnované jazykům je kašubština zmíněná jako regionální jazyk.

regionální považován jazyk, „který je tradičně používán na území určitého státu, občany, kteří tvoří méně početnou skupinu než zbytek obyvatelstva, a tento jazyk se liší od oficiálního jazyka (a jeho dialektů) používaného v této zemi.“ Kapitola pátá určuje, které instituce a osoby na státní a samosprávné úrovni se zabývají ochranou menšinových práv a jaký je předmět jejich působení. Poslední kapitola je souhrnem právních změn a úprav obsažených v ostatních zákonech, které zahrnují klauzule chránící práva menšin.

3.4 Mezinárodní kontext

Do konce osmdesátých let chránilo mezinárodní právo národnostní menšiny pouze v podobě dohod o nediskriminaci. Kvůli mezinárodní situaci se lidové Polsko plně nezúčastňovalo všech, avšak stalo se stranou některých smluv. Podepsalo mezi jinými: 4. listopadu 1950 *Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod*, v březnu 1966 *Úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace* a v prosinci téhož roku *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*.

V listopadu 1989 navíc podepsalo *Úmluvu o právech dítěte*. Tyto dohody měly charakter především morální deklarace. Z historické zkušenosti však víme, že v období komunismu práva menšin a obecně chápáná lidská práva nebyla dodržována. Menšiny je stejně jako polští občané nemohli jakýmkoliv způsobem vymáhat.

Po politické změně v roce 1989 Polsko uzavřelo se všemi sousedy bilaterální smlouvy.¹⁵² Navíc ve smlouvě s Arménskou republikou, která nehraničí s Rzeczpospolitou, najdeme

¹⁵²Seznam dohod Podepsaných ministerstvem zahraničních věcí, v průběhu let 1991 – 92. V této době stáli v čele ministerstva vnitra Krzysztof Skubiszewski a Andrzej Olechowski: *Traktat o przyjaźni i współpracy dobrosąsiedzkiej* mezi Rzeczpospolitou Polskou a Federální německou republikou, podepsán 17. července 1991 (články 20, 21, 22); *Umowa o przyjaźni i współpracy dobrosąsiedzkiej* podepsána mezi Rzeczpospolitou Polskou a Českou a Slovenskou Federativní Republikou, 6. října 1991, (článek 8), *Umowa o przyjaźni i współpracy dobrosąsiedzkiej* mezi Rzeczpospolitou Polskou a Maďarskou republikou, podepsána 6. října 1991 (článek 6), *Traktat o przyjaźni i współpracy dobrosąsiedzkiej* mezi Rzeczpospolitou Polskou a Ukrajinou, podepsány 18. května 1992 (článek 11), *Traktat o przyjaźni i współpracy dobrosąsiedzkiej* mezi Rzeczpospolitou Polskou a Ruskou federací, *Traktat o przyjaźni i współpracy dobrosąsiedzkiej*, podepsány 13. ledna 1992 mezi Rzeczpospolitou Polskou a Litevskou Republikou, podepsány 22. května 1992 (článek 16), *Traktat o przyjaźni i współpracy dobrosąsiedzkiej* mezi Rzeczpospolitou Polskou a Běloruskou republikou podepsán 23. června 1992 (články 13-17), *Traktat o przyjaźni i współpracy dobrosąsiedzkiej* mezi Rzeczpospolitou Polskou a Lotyšskou republikou, podepsán 1. července 1992 (článek 15), *Traktat o przyjaźni i współpracy dobrosąsiedzkiej* podepsány mezi Rzeczpospolitou Polskou a Estonskou republikou, podepsány 2. července 1992; G. Janusz, *Raport o sytuacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, „Exit”, Warszawa 1994, s. 35-46.

klauzule deklarující vzájemnou ochranu minoritních práv.¹⁵³ Ve všech těchto dvoustranných dohodách se oba státy zavazovaly dodržovat práva národnostních menšin, chránit jejich svobody a podporovat rozvoj jejich kultury, jazyka a národnostní identity v souladu s evropskými standardy. V žádné z výše zmíněných bilaterálních smluv nenajdeme nadstandardní zápisy, které by nějakým způsobem zavazovaly polský stát ke zvláštní ochraně určité minoritní skupiny. Dokonce traktáty podepsané mezi Rzeczpospolitou Polskou a Německou federativní republikou a Rzeczpospolitou Polskou a Běloruskem, které velmi podrobně určují práva reprezentantů národů německého a běloruského žijících na území Polska, neobsahují speciální privilegia, která by se na ně vztahovala¹⁵⁴.

Kromě toho Polsko podepisovalo řadu mezinárodních dohod, které určují lidská práva a práva menšin v Evropě. Všechny dohody tohoto typu obsahují tři typy práv:

- univerzální lidská práva, opírající se o obecné formulace a zákaz diskriminace
- práva na svobodné deklarování vlastní národnostní identity, náboženství a kultury
- práva týkající se ochrany a používání regionálních jazyků a národního školství.

Zápisy v těchto úmluvách mají většinou charakter „morální deklarace“. Nemají kategorický ráz a nechávají státům poměrně velkou svobodu interpretace. V dokumentech, o kterých zde budeme pojednávat, nejsou nepoužívány formulace typu: „stát zaručuje“, „právo bude zavedeno“, ale spíše „tam, kde je to možné“. Žádný z dokumentů, které Polsko podepsalo, nezavazuje stát k vytváření kulturních organizací pro menšiny nebo ke konkrétní finanční podpoře. Jedině tzv. kodaňská kritéria se zmiňují o tom, že „národnostní menšiny se mohou ucházet o finanční podporu státu“.

V Evropě je nejdůležitějším dokumentem k tématu menšinových práv *Rámcová Úmluva o ochraně národnostních menšin*. Polsko ji podepsalo v roce 1995 a následně ratifikovalo v listopadu 2000. Z právního hlediska se polský stát stal stranou úmluvy 1. dubna 2001. V úmluvě najdeme zápis o tom, že „Ochrana národnostních menšin je zásadní pro zachování stability, bezpečnosti, demokracie a míru na kontinentu. S ohledem na tento princip

¹⁵³ *Uchwała rady ministrów RP nr 170/91 (w sprawie uznania przez Rzeczpospolitą Polską Republiki Armeni, Republiki Azerbejdżanu, Republiki Białorusi, Federacji Rosyjskiej, Republiki Kazachstanu, Republiki Kirgystanu, Republiki Mołdawskiej, Republiki Tadżykistanu i Republiki Uzbekistanu, ratifikovaná 27. prosince 1991, zdroj: www.zbiordokumentow.pl*

¹⁵⁴ Małgorzata Budyta-Budzyńska, která zkoumá tuto problematiku, se domnívá, že příčinou tak podrobného popisu práv menšin v dohodách podepsaných mezi těmito státy jsou historické spory a bolestivá minulost. Avšak i přes to zápisy, které obsahují tyto dva traktáty, nejsou natolik precizní aby se na jejich základě menšiny mohly dožadovat svých práv.

zabezpečuje Rámcová úmluva příslušníkům národnostních menšin plnou a účinnou rovnost osob patřících k menšinám rovnost s ostatními občany. Dále pak vytváří podmínky, které umožňují menšinám vyjádřit, chránit a rozvíjet vlastní identitu v kontextu respektování právního státu, územní celistvosti a národní suverenity.”

V praxi se státy, které podepsaly Rámcovou úmluvu, zavázaly dosahovat vytýčených cílů zásadami určenými ve svém vnitrostátním zákonodárství. Rámcová úmluva počítá s tím, že každá země má své specifika v „národnostní otázce“, a proto také úmluva nedefinuje pojem “národnostní menšina”. Přesto však zavádí určitá kritéria, na základě kterých je možné rozlišovat menšiny od majoritní skupiny. Jsou to: kritéria vyznání, jazyka, rozličných tradic a kulturního dědictví. Základním principem tohoto dokladu je zásada rovnoprávností před zákonem, a že strany se zavazují k tzv. pozitivní diskriminaci (k aktivní podpoře minorit).

„V tomto ohledu mohou být dodatečná práva uznána s cílem konkretizovat účinnou a reálnou rovnoprávnost mezi menšinami a většinami. Tato práva jsou formulována v termínu dvojí závaznosti: chránit existenci menšin, včetně fyzické a podporovat jejich identitu. Rámcová úmluva též ukládá povinnosti národnostním menšinám s cílem zachovat sociální soudržnost. Je to zejména zákaz odtržení se bez souhlasu státu. Stát má také právo učinit opatření na podporu všeobecné politiky integrace.“ Tento způsob zápisu má nejenom charakter deklarativní, ale také určuje povinnosti, které mají menšiny ve vztahu k státu. Zavazují je k loajalitě vůči státu, který obývají.

Na dodržování závazků dohlíží výbor ministrů. Smluvní státy mají povinnost předkládat zprávy o opatřeních, která přijaly k uplatňování zásad stanovených rámcovou Úmluvou. Výbor ministrů, kterému pomáhá poradní výbor nezávislých expertů, hodnotí adekvátnost opatření obsažených ve zprávách a přijímá závěry, popřípadě vhodná doporučení.

12. května 2004 Polsko navíc podepsalo *Evropskou chartu regionálních a menšinových jazyků*. Byl to krok směrem k posílení postavení menšin: jedná se především o zápis o možnosti vyučování menšinových jazyků nejenom v oblastech, které jsou tradičně uznávané za menšinové, ale i v jiných, pokud „to vyžaduje počet osob používajících menšinový jazyk“. V preambuli charty najdeme formulaci „Členské státy Rady Evropy, které podepsaly tuto Chartu, majíce na zřeteli, že cílem Rady Evropy je dosažení větší jednoty mezi jejími členy, zejména za účelem zachování a uskutečňování ideálů a zásad, jež jsou jejich společným

dědictvím; majíce na zřeteli, že ochrana historických regionálních a menšinových jazyků Evropy, z nichž některým hrozí postupný zánik, přispívá k zachování a rozvoji kulturního bohatství a tradic; majíce na zřeteli, že právo užívat regionální nebo menšinový jazyk v soukromém a veřejném životě je nezczitelným právem, jež odpovídá zásadám zakotveným v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech“.

3.5 Státní organizace, které podporují rozvoj legislativy a zabývají se podporou menšin a řešení jejich problémů:

Hlavní institucí, která dohlíží nad menšinovou problematikou, je polské Ministerstvo vnitra. Pod něj spadají pracovní skupiny a jednotlivé administrativní jednotky zabývající se touto problematikou na státní úrovni.

Nejdůležitější skupina mezi nimi je *Skupina pro záležitosti národnostních menšin*. Vznikla 6. února 2002 jako poradní orgán pro Předsedu vlády. Skupina pro záležitosti národnostních menšin pokračuje v práci Meziresortní skupiny pro záležitosti národnostních menšin, která existovala v letech 1997 – 2001. Členy Skupiny jsou představitelé různých ministerstev a vládních organizací, mezi jinými Státního statistického úřadu. Péče o tuto skupinu patří Ministerstvu vnitra. V rámci Skupiny fungují: skupina pro vzdělávání národnostních menšin a skupina pro romskou problematiku. Hlavní úkoly skupiny jsou:

- zpracování vládní strategie a vládního programu, který by vytvářel vhodné podmínky pro národnostní menšiny
- hodnocení a nabízení právních řešení, která by řešila menšinové nároky a práva,
- podpora bádání a výzkumu situace národnostních menšin v Polsku
- popularizace a šíření znalosti menšinové problematiky v polské společnosti.

Na lokální úrovni pečuje o národnostní menšiny samospráva: vejvodství, staroství a obce, které mají na starosti především kulturu a školství. Lokální administrace by měla podporovat více rozvoj těchto aktivit přede vším přiznáváním větších subvencí na tyto účely. Z hlediska menšin lokální vláda je blíž k menšinovým problémům, a proto také její vyznám pro menšiny je často větší než celostátní administrativy.

Proces vnější institucionalizace lze považovat za dokončený a úspěšný. Neznamená to však, že právní řešení, která přijal polský stát, jsou schopna uspokojit reprezentanty všech minorit. Samotná definice *národnostní a etnické menšiny*, přijatá v zákoně o menšinách, vyvolává

kontroverze zejména mezi Kašuby a Slezany. Avšak celkově je proces institucionalizace hodnocen pozitivně. V současné době, kdy v Evropě dochází neustále k konfliktům a sporům o národnostním charakteru, můžeme situaci národnostních menšin v Polsku bezpochybně hodnotit kladně.

4. Kapitola

Vnitřní institucionalizace národnostních menšin. Proces mobilizace zdola

4.1 Definice pojmu vnější institucionalizace

Aby tzv. proces vnější institucionalizace byl úspěšný, měl by jej doprovázet proces vnitřní institucionalizace – mobilizace menšin zdola. Zavádění zákonů, institucí a právních regulací získává smysl ve chvíli, když povzbuzuje rozvoj aktivit menšin. Ideální situace je taková, kdy mezi těmito dvěma formami institucionalizace existuje rovnováha. Nemělo by docházet k situaci kdy stát má dominantní kontrolu nad menšinami, anebo naopak, kdy dochází k rozvoji populismu a příliš silné mobilizaci zdola.

Jak tvrdí badatelka této problematiky Małgorzata Budyta Budzyńska „v případě procesu institucionalizace národnostních menšin v Polsku v 90. letech lze hovořit o takové rovnováze, a dokonce o vzájemném doplňování obou typů institucionalizace“.¹⁵⁵ Podle ní menšiny v Polsku získaly skutečnou možnost mobilizace a mohou se nyní plně zapojovat do široce chápaných občanských aktivit. Reprezentanti početných menšinových skupin mají tak díky změnám v legislativě možnost plnohodnotně se zúčastňovat politického života a to jak na lokální, tak i celostátní úrovni, sdružovat se, organizovat své školství, vydávat své časopisy, organizovat kulturní festivaly a podobně. Mobilizace má tak jeden hlavní cíl – podporovat a rozvíjet národnostní a etnickou identitu. V této kapitole budeme sledovat jak tato mobilizace probíhá v případě jednotlivých menšin, a které faktory k ní přispívají.

V případě institucionalizace zdola máme co do činění s procesem. Pokud jsou práva menšin stejná pro všechny minority, způsob jejich využití nikoliv. Úroveň vnitřní institucionalizace a způsob organizace minorit je různý. Může to ovlivňovat mnoho faktorů. Jak historická tradice a zkušenosti, úroveň dřívější organizace menšin, tak „národnostní charakter“ – sestava psychologických faktorů, které ovlivňují přístup jednotlivých skupin.

Jelikož téma je velmi široké, autorka se musí i zde omezit na popis vybraných aktivit a problémů. Předmětem zájmu bude bezpochybně účast menšin ve volbách do parlamentu a

---

¹⁵⁵ M. Budyta-Budzyńska, *op. cit.*, s. 154.

samosprávy, jako projev občanské mobilizace, která v případě menšin má navíc dodatečný význam – menšiny účasti na volbách mohou získat reprezentace v lokální vládě a parlamentu, které následně hájí jejich zájmy. V případě voleb je mezníkem pro parlamentní volby rok 2001 a pro volby do samosprávy rok 2002, a to proto, že pouze o těchto volbách najdeme spolehlivé a komplexní údaje (signovány Sejmovým nakladatelstvem), které jsou zpracovány pro všechny zúčastňující se menšiny.

4.2 Vybrané příklady vnitřní institucionalizace na příkladě aktivit jednotlivých menšin.

Dále se autorka bude věnovat školství, otázce výuky regionálních jazyků a vybraným příkladům jednotlivých aktivit: provozování menšinových organizací, kulturních festivalů a nakladatelským činnostem. Tyto aktivity umožňují zobrazit menšinovou problematiku a jejich studium pomůže vysledovat hlavní tendence v národnostní otázce polských menšin. Analýzu budu provádět opět podle jednotlivých menšin, abych zachovala strukturu z předchozích kapitol.

Německá menšina na polské politické scéně je nejsilnějším aktérem mezi národnostními menšinami. Němci jako jediná menšina v každých volbách své kandidáty ze svých volebních výborů. Za nejpopulárnější německou organizaci, která plní úlohu etnické strany, lze považovat *Kulturně-sociální spolek Němců v opolském Slezsku*.¹⁵⁶ Kromě toho své kandidáty deleguje také *Volební komitét německé menšiny Usmíření a budoucnost*.

Svědčí to nejenom o tom, že německá menšina má velký zájem na participování na politickém životě v Polsku, ale také o její jednotě. I přes svou početnost se dokáže sjednotit, aby dosáhla společných politických cílů. Němci plně využívají toho, že polský volební zákon poskytuje menšinám určitá privilegia a nemusí jako ostatní strany překonávat 5% hranici nutnou pro vstup do parlamentu. Německá menšina má svou reprezentaci v parlamentu již od voleb v roce 1990.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Je třeba zdůraznit, že etnické strany mají specifický charakter. Úlohu strany mohou plnit různé spolky a sdružení reprezentující národní zájmy. V případě etnické strany voliče odevzdávají své hlasy přede vším na svého menšinového kandidáta, který zastupuje určitou skupinu, a ne na politika, který reprezentuje určitý politický program.

¹⁵⁷ Je patrné, že mezi Němci lze pozorovat pokles účasti ve volbách. V volbách v roce 1991 němečtí kandidáti získali 136 112 hlasů, v roce 1993 110 454, v roce 1997 82 008. Volby v roce 2001 potvrdily tuto tendenci. Vysvětlení je možné hledat jednak v tom, že část Němců odevzdala své hlasy polským poslancům, ale také v obecně klesající tendenci, pokud se jedná o účast ve volbách v Polsku. Navíc v průběhu 90. let byly schvalovány

V prvních volbách do senátu v roce 1989 německá menšina nepostavila své kandidáty a v následujících doplňujících volbách do Senátu konaných v únoru 1990 Němci nezískali žádné místo. Jejich jediným kandidátem byl Henryk Kroll.

Nejúspěšnější byly pro německou menšinu parlamentní volby z roku 1991. Němci získali sedm míst v parlamentu a jedno místo v senátu. Poslanci se stali za *Volební komitét německé menšiny*: Erhard Alwin Bastek z katovického okruhu, Georg Rochus Brylka – z częstochowského okruhu, Jan Wilbald Fabian – z gliwického okruhu, Antoni Maciej Kost – ze státního volebního okruhu, a z opolského Bruno Kozak, Henryk Fabian Kroll a Helmut Paździor. Do Senátu byl zvolen prof. Gehard Bartodziej, který také reprezentoval *Volební komitét německé menšiny*.

V následujících volbách v roce 1993 účast německé menšiny poklesla. Kandidáti se ucházeli o místa v parlamentu z okruhů opolského, katovického, gliwického, częstochowského, olsztyńskiego. Do parlamentu se dostali čtyři poslanci: Henryk Fabian Kroll, Joachim Czernek a Helmut Paździor z opolského volebního okruhu a Roman Henryk Kurzbauer z gliwického okruhu. Do senátu byl opětně zvolen prof. Gehard Bartodziej.

V letech 1997 a 2001 byla sice patrná menší účast německé menšiny v parlamentních volbách.¹⁵⁸ Avšak v obou se Sejmu dostali opoľští kandidáti Henryk Fabian Kroll a Helmut Paździor.¹⁵⁹

Pokud jde o volby do místní samosprávy, situace v jednotlivých regionech se vyvíjí odlišně. Němcům se podařilo získat početné hlasy v lokálních volbách, a to především v opolském na Slezsku. Stalo se tak zejména díky tomu, že reprezentovali zájmy Němců žijících v regionu a v volebních kampaních využívali mimo jiné otázku důchodů pro bývalé vojáky Wehrmachtu

---

jednotlivé zákony chránící menšiny a vytvářející se systém ochrany menšin stanovil jakousi záruku. *Udział przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych w życiu politycznym*, in: Informator s. 164.

¹⁵⁸ Za zmínku stojí fakt, že v roce 1997 došlo k administrativní reformě a spojování vojvodství. V některých regionech menšiny na tom získaly, jelikož v důsledku tohoto procesů v jednotlivých vojvodství měly větší podporu.

¹⁵⁹ *Udział przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych w życiu politycznym*, in: *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator 2003, op. cit.*, s. 165

a poukazovali na možnost spolupráce s Německem, díky které by bylo možné zlepšit infrastrukturu a podpořit hospodářský rozvoj regionu.¹⁶⁰

Aktivní účast Němců v volbách do samosprávy můžeme sledovat od roku 1990, kdy se konaly první volby. V tomto roce Němci získali zastoupení v 60-ti obcích, z toho v 25-ti měli dvoutřetinovou většinu. Největší úspěch zaznamenali v opolském vojvodství, kde měli šest prezidentů, a jedenáct starostů, v katovickém vojvodství kde měli sedm starostů a v čestochovském vojvodství dva prezidenty a jednoho starostu.

V roce 1994 byl velmi aktivní *Kulturně-sociální spolek Němců v opolském Slezsku*, který získal volené zástupce v 27 obcích. V oblastním sejmu opolského vojvodství zasedalo osm představitelů spolku. V katovickém vojvodství bylo do rad měst zvoleno 35 Němců. Ve Varminském a Mazurském vojvodství německá menšina nepostavila své kandidáty.

V následujících volbách v roce 1998 německá menšina získala většinu v 28 obcích. Měla třináct křesel v opolském oblastním sejmu, v okresních radách 114 a v městských 582 místa. V roce 2002 německá menšina získala v opolském oblastním sejmu sedm mandátů z celkových 30.¹⁶¹

Německá menšina je nejvíce aktivní a úspěšná v opolském vojvodství, jelikož zde žije největší německá komunita. Sice postupně klesala účast její reprezentantů ve volbách a Němci získávali méně míst jak v parlamentu, tak v samosprávě, avšak je to nadále dynamická a aktivní politický menšina, velmi úspěšně využívající právo na účast v politickém životě.

„Po roce 1989 následovalo zlepšení vzdělávací situace pro německou menšinu (z nulového stavu, do počtu 37 744 žáků a 357 školních zařízení, ve kterých dominují školy s dodatečnou výukou němčiny. Do školního roku 1992-93 neexistovala ani jedna státní škola s výukou v němčině. Pro německou menšinu mělo význam také to, že popularita německého jazyka ve školách je po pádu komunismu poměrně vysoká, avšak největší počet škol (ne menšinových,

---

¹⁶⁰ D. Berlińska, P. Madajczyk, *Mniejszość niemiecka w Polsce*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po roku 1989*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998, s.102.

¹⁶¹ *Udział przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych w życiu politycznym*, op. cit., s. 168.

pozn. J.S.) byl na severovýchodě země, a nejmenší připadal na opolské a katovické vojvodství.¹⁶²

Význačné je, že tak velmi dobře politicky organizovaná německá menšina má problém se znalostí německého jazyka. Němčinu zná pouze 30% občanů Polska hlásících se k německé menšině. Proto je také mezi Němci obrovský zájem o propagování němčiny a rozvoj německého školství. Na začátku 90. let byla situace německého školství byla nejtěžší, neboť od 50 let v Dolním Slezsku existoval neformální zákaz provozování německých národních škol. V současnosti mají díky dlouhodobým snahám právě Němci nejvíce škol s výkladovým německým jazykem. Celkový počet škol ve kterých se vyučuje němčina činí v současnosti 368 a učí se v nich 36 383 žáků. Nejvíce z nich se nachází v opolském vojvodství. Na ministerstvu vnitra v rámci *Komise pro národnostní menšiny* vznikla *Podskupina pro rozvoj německého školství*, která zpracovává program výuky pro německé národní školství. V roce 2001 byl zveřejněn syllabus německého jazyka – program výuky němčiny, který připravili germanisté z opolského vojvodství.¹⁶³ Hlavním problémem pro německé školství je nedostatek kvalifikovaných kádrů a učebnic.

Fungování školství doprovází velmi dobře fungující síť knihoven v opolském vojvodství. Přístup k knihám v němčině má nezanedbatelný význam. Jejich provozování zajišťují velmi dobře fungující německé spolky.

Jako celostátní instituce funguje *Svaz německých sociálně-kulturních sdružení v Rzeczpospolite*, která má lokální reprezentace v 10-ti vojvodstvích, ze kterých má největší význam již zmíněný *Sociálně kulturní spolek Němců v opolském Slezsku*. Ve Slezsku existuje také nezávislá *Německá společnost „Usmíření a budoucnost“*, která si za cíl klade integraci německé a polské společnosti. Kromě politických aktivit tyto spolky organizují kurzy němčiny, profesní vzdělávání, přispívají k organizaci knihoven, sborů, orchestr a pomáhají organizovat kulturní festivaly. Navíc díky podpoře Německa tyto spolky poskytují sociální pomoc bývalým vojákům Wehrmachtu.

Němci aktivně využívají subvencí ministerstva, které jsou poskytované na vydávání různých časopisů. A tak v Opolu vychází od roku 1990 jednou za dva týdny časopis *Hornoslezské*

¹⁶² S. Łodziński, *op. cit.*, s. 191.

¹⁶³ Sprawozdanie z działalności Zespołu do Spraw Mniejszości Narodowych w 2002, www.mswia.gov.pl

události, jako příloha k *Opolské tribuně*, a *Slezské události*, který vydával *Svaz vyhnanců*. Od roku 1995 vychází celostátní týdeník *Slezské zprávy*, jehož vydávání financuje ministerstvo kultury. Navíc některé spolky a lokální organizace sdružující Němce vydávají své brožury, lokální časopisy. Například německé sdružení *Usmíření a budoucnost* vydává *Na Slezské zemi* a *Naději*. Německá menšina je navíc aktivní i v rádiu a televizi. Katovické rádio vysílá jednou týdně dvoujazyční pořad *Usmíření a budoucnost Hornoslezský magazín německé menšiny*, v Opolu je připravován pořad *Náš Heimat* a regionální televize Katowice, pobočka v Opolu, jednou týdně vysílá pořad *Slezský žurnál*.

Němci jako národně uvědomělá a dobře organizovaná menšina vynikají na polské politické scéně. Tato skupina plně využívá svých práv a v poslední době ještě výrazněji podporuje rozvoj školství. Rozvoj školního systému má především za cíl propagovat znalost německého jazyka, dějin a kultury. Velký význam mají také organizace, které mobilizují polskou a německou společnost ke spolupráci a mírovému soužití na Slezsku. Je patrné, že i přes to, že Němci tvoří největší menšinu dokážou vystupovat jako jednotná skupina, a společně vyjadřovat své zájmy a nároky.

Bělorusové nejsou tak mobilizovaní a jednotní jak Němci. Jejich aktivity na školní a politické půdě mají odlišný charakter. Charakterizuje je poměrně silná pasivita, spoléhání na paternalistický přístup státu a vnitřní rozbití. Navíc k nejednotnosti běloruské menšiny přispívají generační rozdíly.

Před parlamentními volbami v roce 1991 vytvořila běloruská národnostní menšina dva volební výbory: *Běloruský volební výbor*, podporovaný *Běloruským demokratickým sdružením* a *Volební výbor pravoslavných*. Do Sejmu se dostal kandidát *Výboru pravoslavných* Eugeniusz Czykwin.¹⁶⁴

V dalších parlamentních volbách v roce 1993 neuspěl ani jeden polský občan běloruské národnosti. Své kandidáty vystavoval pouze *Běloruský demokratický svaz*, avšak neuspěl.

---

¹⁶⁴ H. Chałupczak, T. Browarek, *op. cit.*, s. 178.

Následující volby v roce 1997 se konaly ve znamení polarizace levice a pravice. Kandidáti na poslanecké posty běloruského původu se po předchozí zkušenosti rozhodli kandidovat za některou z úspěšných polských stran.

Díky tomu získal parlamentní křeslo za *Svaz demokratické levice* v této době již velmi známý a aktivní politik Włodzimierz Cimoszewicz, který se hlásí k běloruské národnosti. Levice měla mezi Bělorusy tradičně větší podporu.¹⁶⁵ Jednak proto, že levicové strany měli větší zájem na regulaci menšinové otázky, jednak kvůli sociálnímu programu, který je více populární v méně vyvinuté východní oblasti Polska obývané Bělorusy (tak zvaného Polska „B“, pozn. J.S).

V roce 1997 Siergiej Plewa a Jan Syczewski původně reprezentující *Běloruský Sociálně – kulturní spolek* se ucházeli o poslanecké křesla jako kandidáti *Svazu demokratické levice*. Díky tomu a podpoře, kterou jim vyjádřil v této době už známý politik Włodzimierz Cimoszewicz získali dvě místa v parlamentu. *Běloruský demokratický svaz*, který se pokoušel o sestavení koalice s levicovou *Uníí práce* naopak nezískal žádné místo v poslanecké sněmovně. Stejně tak *Běloruský komitét slovanských národnostních menšin*, a nezávislý kandidát Eugeniusz Czykwin neuspěli v těchto volbách.

Volby v roce 2001 proběhly ve znamení ještě menšího zájmu menšin. Bělorusové ani žádná jiná menšina v regionu Białegostoku nevytvořily volební výbory. Doposud nezávislý kandidát Eugeniusz Czykwin se připojil ke *Svazu demokratické levice* a díky tomu byl zvolen do parlamentu. Aleksandr Czuzza, Siergiej Plewa a Adam Jamrozel, kteří už dříve reprezentovali *Svaz demokratické levice* i tentokrát kandidovali na volební listiny této strany, avšak nebyli zvoleni. Běloruští kandidáti reprezentující ostatní strany ve volbách neuspěli.¹⁶⁶

Lepší výsledky běloruská menšina zaznamenala ve volbách do samosprávy. V roce 1990 běloruské volební výboru zvítězily v devíti obcích białostockého obvodu. Největší úspěch

---

¹⁶⁵ V tomto období pravicovou opozici tvořila *Volební akce Solidarita*. Její členy byly osoby spojené s hnutím Solidarita, které se profilovalo jako nacionálně katolické. Odvolávání se na principy katolické víry a národnostní symboliku způsobilo, že *Volební akce Solidarita* mezi pravoslavnými Bělorusy a Ukrajinci (avšak především Bělorusy) neměla příliš velkou podporu. Avšak představitelé mladé běloruské inteligence hlasovali také pro kandidáta polské pravice Tadeusza Mazowieckého. Zdůrazňuje to generační rozpor, a s ním spojené odlišné politické preference.

¹⁶⁶ *Udział przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych w życiu politycznym, op. cit., s. 169*

zaznamenaly v čtyřech obcích to jest: Gródek 90%, Narewka 85%, Hajnówka 50%, Białowieża 80%.

V roce 1994 běloruská menšina zaznamenala určité politické ztráty: získala pouze 3 místa v radě města Białegostoku (z 50 míst), 8 míst v radě města Bielsk Podlaský (z 28 míst). Uspěla jenom v Gródku, kde získala 13 míst z celkových 18.

Po následujících volbách v roce 1998 reprezentanti běloruské menšiny získali mandáty v lokálních vládních strukturách v podlaském vojvodství. Poslední volby v roce 2002 se vyznačovaly větším zájmem běloruské menšiny a účastí různých volebních výborů reprezentujících běloruskou menšinu. A tak Bělorusové mají své zastoupení v Hajnówce, Białowieży, Czeremeszech, Czyżech, Bielsku Podlaském, Narwi a Kleszczekach.¹⁶⁷

Jedním ze základních problémů běloruské menšiny se zdá být slabá organizační úroveň a nejednotnost. Mladší generace se navíc méně ztotožňuje s běloruskou národní identitou. Projevem toho je pokles zájmu o běloruské školství. Lze vysledovat několik příčin takového vývoje situace. Významnou roli hraje samotná situace v Běloruské republice, kde panuje autoritativní režim Alexandra Lukašenka a která nevytváří přitažlivou alternativu pro polské občany běloruského původu. V samotném Bělorusku výuka probíhá v ruštině. Běloruská menšina v Polsku proto nemůže počítat s podporou běloruského státu v otázce školství, poskytování vzorů učebnic, posílání vzdělaných kádr, školení učitelů atd.

Tyto faktory způsobují, že chybí kvalitní učebnice, vzdělání lektorů ale především zájem o udržování běloruských škol. V současnosti existuje dvanáct základních škol, ve kterých se vyučuje běloruština a dvě střední školy v Hajnówce a v Bielsku Białym, ve kterých žáci se mohou naučit bělorusky.¹⁶⁸ Na rozdíl od německé nebo litevské menšiny Bělorusové nejsou schopni sami vypracovat vzdělávací program pro běloruské děti. Takový projekt připravuje polské ministerstvo školství, které také monitoruje vydávání učebnic a poskytuje je zdarma školám, ve kterých se vyučuje běloruština.

---

¹⁶⁷ *Udział przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych w życiu politycznym, op. cit., s. 170.*

¹⁶⁸ Mezi běloruskými elity se objevovaly hlasy žádající, aby v celém regionu v rámci popularizace menšinových jazyků, byla běloruština zavedena jako povinný cizí jazyk. Hlavním zastancem této myšlenky byl poslanec a běloruský aktivista E. Czykwin. Navazoval tak k meziválečnému řešení kdy po likvidaci *Hromady* v roce 1927 byla zavedena povinná výuka běloruštiny. Avšak administrativní způsob se nezdá být nejlepším řešením, jelikož v roce 1992, kdy byla možnost otevřít v Białymstoku střední běloruskou školu, podali přihlášku pouze dva žáci. M. Budyta-Budzyńska, *op. cit.*, s. 168.

Ve běloruském prostředí se velmi výrazně rýsuje rozpor mezi elitou, která se snaží o udržení běloruské tradice, jazyka, kultury a národnostního povědomí a zbytkem menšiny, který je velice pasivní a neprojevuje velký zájem o využití možností, které jim poskytuje polský stát. Navíc existuje výrazný rozdíl mezi mladší a starší generací. Starší generace reprezentuje *Běloruský Sociálně – kulturní spolek*, který existuje od roku 1956, jehož cílem je především popularizace vědomí o Běloruské republice a organizace uměleckého, kulturního a vědeckého života. V opozici k němu funguje *Běloruské sdružení studentů*, které začalo působit na vlně určitého uvolňování režimu na začátku 80. let. *Běloruské sdružení studentů* patří k *Běloruskému Svazu v Rzeczpospolité polské* – organizaci sdružující různé menší kulturně-profesní běloruské instituce. Mimo tento svaz zůstává *Svaz běloruské mládeže*, fungující od roku 1992.

Pro rozvoj běloruské identity je přirozeně nesmírně důležitá znalost vlastní kultury a dějin. Formou propagování běloruské kultury je fungování časopisu *Niva* (všele redakční rády stojí Eugeniusz Mironowicz, významný činitel běloruské menšiny) a také působení *Běloruského historického svazu*, který publikuje běloruské historické periodika. *Běloruské literární sdružení* vydává také eseje a běloruskou poezie. Bělorusové mají navíc každodenní pořad v běloruštině, které vysílá rádio *Bialystok*. Také regionální televize přenáší několikrát týdně pořad v běloruštině. Kromě toho k propagování běloruské kultury přispívají hudební festivaly konající se především v Białymstoku.

Běloruské elity nejsou schopné vypracovat společný sociálně-kulturní program. Bělorusům se podařilo již v polovině 80. let zahájit výstavbu kulturního komplexu v Hajnówce. Na základě změny v legislativě mohlo být toto kulturní středisko uznáno za kulturní instituci a získalo státní subvence. Již záhy však představitelé běloruské menšiny začali vyžadovat výstavbu dalšího obdobného střediska tentokrát v Białymstoku, kde žije nejvíce představitelů této menšiny. Tento případ poukazuje na vnitřní rozbití a neschopnost běloruských elit, které očekávají, že stát nejenom bude financovat kulturní střediska, ale navíc organizovat kulturní život této menšiny.¹⁶⁹

---

¹⁶⁹ M. Budyta-Budzyńska, *op. cit.*, s. 170.

Bělorusové se z větší části hlásí k pravoslaví. Církev však nemá národní charakter a nemůže tak podporovat národní identitu. Bohoslužby se v pravoslavní církvi konají v staroslovenštině a kázání v polštině anebo v ruštině. Běloruština tak neplní v církvi žádnou úlohu. Postupně se tak omezuje pouze na úroveň používání v soukromí. Bělorusové, kteří migrují do městských středisek, rezignují na používání běloruského jazyka. Polština získává mezi nimi stále větší popularitu, protože dává šanci na získání lepší práce a vzdělání.

Stav rozvoje běloruské kultury a jazyka se v současné době nachází v regresu. Otázkou je jak se situace bude dále vyvíjet a zda se běloruské elity budou schopny více sjednotit a využít možností, které jim dává nová politicko-spoločenská situace v Polsku. Nadějí na zlepšení situace této menšiny je příliv inteligence z Běloruské republiky, která si je více vědomá ohrožení běloruské národní identity a významu, jaký má pro běloruskou společnost její zachování.

Hlavním problémem **Ukrajinců** je velké rozptýlení této menšiny. Nicméně i tato menšina se snaží angažovat v politickém životě. V roce 1991 Ukrajinci postavili nejvíce kandidátů na kandidátku *Volebního výboru Svazu Ukrajinců v Polsku*. Své kandidáty měl také *Svaz Ukrajinců v Polsku*, který byl součástí *Volebního výboru pravoslavných*, avšak žádný z kandidátů neuspěl. V roce 1993 měli Ukrajinci svého reprezentanta na kandidátce *Demokratické Unie*, díky čemuž se do parlamentu probojoval Miroslav Czech, který opakovl svůj úspěch v následujících volbách, tentokrát již jako zástupce *Unie Svobody*. Po volbách konaných v roce 2001 Ukrajinci neměli žádného svého reprezentanta v parlamentu.

V samosprávě Ukrajinci kandidovali mezi jiné za *Rusko-ukrajinské volebního výboru* a *Svazu Ukrajinců v Polsku*. V roce 1990 na území celého Polska sedmdesát Ukrajinců reprezentovalo tuto minoritu v radách různých měst a obcí. Jednalo se například o Przemysl, Człuchow, Lębork a Ustí Gorlický. V následujících volbách v roce 1994 Ukrajincům se nepovedlo získat většinu v žádné z obcí. Celkově ukrajinskou menšinu reprezentovalo dvacet šest poslanců obecního úřadu. V dalších letech 1998 a 2002 Ukrajinci opět nezískali většinu nikde. Jediný význam měli jejich kandidáti v varminsko-mazovském vejvodství.¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ *Udział przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych w życiu politycznym, op. cit., s. 174.*

Ukrajince sdružují dva typy organizací: občanské a náboženské. Nejdůležitější občanskou institucí je *Svaz Ukrajinců v Polsku fungující od 1990 roku*, předchůdcem kterého byl *Ukrajinský kulturní svaz*. *Svaz Ukrajinců v Polsku* má své lokální struktury a sdružuje osmnáct jiných organizací, které zastupují lékaře, právníky, podnikatele, učitele ale také kulturní organizace. Tento svaz podporuje *Sjednocení Lemků* které reprezentuje Lemky považující se etnickou skupinu v rámci ukrajinského národa. *Sdružení Ukrajinců – politických vězňů stalinského období* vzniklé v roce 1992 si staví za cíl péči o hroby obětí stalinského režimu.

Od 80. let fungují také tři náboženské organizace, které ale nemají čistě ukrajinský charakter. Kromě Ukrajinců v Polsku totiž žijí pravoslavní Bělorusové, Poláci, Lemkové a Rusové. Jedná se o Fond sv. Vladimíra křtitelé Kyjevské Rusi, Bratrství pravoslavní mládeže a od 1993 roku Církevní komise pro historické badání dějin pravoslaví a ukrajinské kultury.

Pro rozptýlenou ukrajinskou menšinu jsou velmi důležité aktivity, které sjednocují a podporují rozvoj jejich kultury a jazyka. Proto také pro ně mají velký význam festivaly ukrajinské kultury. Největší se koná v Sopotu, kromě toho probíhá Jarmark mládeže v Gdaňsku, a také dětské kulturní festivaly. Ukrajinci vydávají týdeník *Naše slovo* v ukrajinštině a pro děti přílohu *Svitanok*. Mládež a děti jsou tak speciálním adresátem těchto aktivit. Ukrajinská komunita si uvědomuje, že jen díky novým generacím bude v Polsku přetrvávat jejich národní kultura. Proto také dbají na rozvoj školství, což při specifickém rozmístění Ukrajinců není jednoduché. Avšak i přes to v roce 2001/2002 v Polsku existovalo 136 škol na všech úrovních, které zajišťovaly výuku v ukrajinštině anebo ukrajinského jazyka. Ukrajinština byla vyučována také v osmi vojvodstvích v celém Polsku. Kromě toho Svaz Ukrajinců v Polsku provozuje kurzy ukrajinštiny pro děti a dospělé. Paměť o dějinách Ukrajinců spojených s polským státem má udržovat Ukrajinský Archiv a při něm fungující fond. Tato minorita má navíc svojí reprezentaci v řecko-katolické církvi, která má národnostní charakter.

Vnitřní institucionalizace ukrajinské menšiny lze hodnotit jako velmi rozvinutou. Ukrajinci, i přes to, že jejich situace nepřispívá k mobilizaci, vykazují vysokou úroveň národnostního uvědomování a i přes těžké podmínky způsobené rozptýlením po celém území Polska organizují politický, kulturní a vzdělávací život. Navíc je třeba zdůraznit pozitivní úlohu, kterou sehrála oranžová revoluce a změna politické situace na Ukrajině. Došlo k ještě většímu

oživení styku s Ukrajinou a samotná změna na politické scéně probíhala ve znamení jakéhosi národnostního obrození. To mělo pozitivní ohlas v Polsku a oživilo debatu o národnostní identitě Ukrajinců žijících v Polsku.

Romská společnost je nejvíce odolná asimilačním procesům. Romové nejsou skupinově činní a nezúčastňují se politického dění. V 90. letech jsme mohli pozorovat pokusy jednotlivců aktivně se účastnit v samosprávě. Úspěšní byli pouze Ryszard Rzepka a Robert Jakubowski, kteří se dostali do městské rady v lokálních volbách v letech 1998 – 2002 v Lodži.¹⁷¹

Typický je pro romskou komunitu kolektivní a rodinný styl života. Díky tomu můžeme hovořit o jakési klanové identitě mezi Romy. Ta na jedné straně pomáhá udržovat romské tradice, na straně druhé izoluje tuto společnost od ne-Romů. Kromě obavy ze ztráty své odlišné identity se Romové obávají diskriminace a agrese. Pro tuto minoritu je typická nejvyšší úroveň negramotnosti, která je mimo jiné důsledkem strachu z posílání dětí do škol, kde by se učily spolu s ostatními neromskými dětmi. Navíc pro tuto společnost motivace k vzdělávání se je nízká. Bez ohledu na to zda jsou vzdělání nebo ne, Romové mají potíže s nalezením práce. Škola nepředstavuje tak atraktivní alternativu pro děti Romů. Proto se také 30% romských dětí vůbec nezúčastňuje školní docházky.

Pokud hovoříme o romském školství musíme si uvědomit, že nemá etnický charakter, ale spíše sociální. Romové, kteří posílají své děti do romských tříd to dělají z obavy, že v polských třídách dochází k rozpadu romské komunity a jejich děti jsou tam pronásledované.

A tak romské školství funguje ne z iniciativy romské minority, ale z iniciativy státu, který se snaží zajistit vzdělání Romů alespoň na nejzákladnější úrovni. V rámci *Komise pro národnostní e etnické menšiny* funguje speciální podskupina, která připravuje program rozvoje školství pro romskou společnost. Většina romských žáků se učí v integračním systému spolu s polskými žáky. Existuje ale také přes 20 takzvaných romských tříd. Zvláštním případem je *Farní základní škola* v Suwałkách – jediná soukromá škola, která organizuje bezplatnou výuku pro romské děti. Vzdělávací systém pro Romy na jedné straně

---

¹⁷¹ *Udział przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych w życiu politycznym, op. cit., s. 174.*

vede k vytváření určitých ghett, ve kterých se romské děti učí v separátních třídách, na druhé straně je to prozatím jediný způsob, jak vůbec dostat některé romské děti do škol.¹⁷²

Romové se snaží sdružovat v organizacích, reprezentujících zájmy jejich komunity. K vnitřní mobilizaci v romské společnosti začalo docházet mimo jiné pod vlivem rasistických událostí, jejichž oběťmi se stali Romové v Mlavě, Konině, Slupsku. Reakcí na to bylo určité etnické obrození a snaha chránit romskou společnost. A tak cílem romských organizací je popularizace pozitivního obrazu Roma mimo jiné přes organizování hudebních festivalů romské kultury. Pro romskou kulturu je nesmírně důležitá hudba a tanec. Proto také dva hudební festivaly, které se konají v Gorzově Velkopolském a Ciechocinku, mají velký význam pro formování pozitivního obrazu Romů. Oba festivaly mají mezinárodní charakter a vysílá je polská státní televize. Velkou popularitu získali také romští zpěváci Don Wasil a jeho syn Džani, který jako první Rom podepsal profesionální kontrakt s hudební společností. Jejich osoby velmi pozitivně reprezentují romskou společnost a jsou také kladným vzorem pro Romy – příkladem, že zapojení se do polské společnosti a pracovního procesu nemusí znamenat ztrátu romské identity a kultury.

Nejvýznamnější organizací je *Centrální ráda Romů*, která má o svého vzniku v roce 1997 ambice reprezentovat celou romskou společnost. Celostátní charakter má také *Sdružení Romů v Polsku a Společně – kulturní sdružení Romů založené v roce 1963 se sídlem v Tarnově*. Lokální pobočky těchto organizací mají pro rozptýlenou romskou komunitu velký význam díky snadné přístupnosti a znalosti místního prostředí a problémů.

Kromě výše zmíněných cílů se romské organizace snaží udržet paměť o Romech, kteří se stali obětí Holocaustu. Proto každoročně 2. srpna organizují slavnostní setkání Romů v Osvětimi, kde je od roku 2001 otevřena stálá expozice věnovaná těmto tragickým událostem v dějinách Romů¹⁷³.

Romové jako ostatní menšiny získali po roce 1989 dobré podmínky pro rozvoj své komunity. Přesto se tato skupina nadále charakterizuje velmi nízkou úrovní vnitřní mobilizace. Příčiny toho je třeba hledat jednak v minulosti a násilné politice lidového Polska vůči Romům, jednak

¹⁷² W. Połec, *Dzieci romskie i wietnamskie z perspektywy nauczycieli polskich*, in: *Edukacja w świecie wielokulturowym. Materiały z konferencji Oświata mniejszości narodowych: Polska i Europa (Instytut Socjologii UW, 23. października 2004, , op. cit., s. 109-129.*

¹⁷³ www.stowarzyszenieromow.hg.pl

v odlišné kultuře a slabém ekonomickém postavení, které souvisí s nedostatkem vzdělání a navíc v tradiční izolaci romské menšiny spojenou s tvořením uzavřených komunit.

Lemkové dosáhli toho, že zůstali oficiálně uznáni za etnickou menšinu a nejenom za část ukrajinského národa. Proto se také snaží plně využívat svých práv. Pečují o zachování své totožnosti díky udržování tradičních zvyků, lemkovského folklóru a jazyka.

Někteří z Lemků vykazují určité politické ambice. Od roku 1991 existuje politická strana *Rusinský demokratický kruh Lemků „Hospodář“*. Sice nedosáhla žádných význačných úspěchů, ale už její samotná existence má význam pro tuto minoritu. Za zmínku se zaslouží fakt, že Lemkové se v parlamentních volbách v roce 1991 ucházeli o poslanecká křesla z kandidátek německé menšiny! V lokálních volbách Lemkové také nedosáhli úspěchů, avšak i tyto pokusy je třeba zaznamenat.

Za nejdůležitější organizace Lemků je považován *Rusinský demokratický kruh Lemků*. Jedná se o sdružení hospodářského charakteru. Druhou význačnou institucí je *Spolek Lemků*, založený v roce 1989. Tato organizace národnostním charakteru sdružuje osoby, které považují Lemky za zvláštní národ. Oba svazy se kromě ekonomické podpory lemkovských zemědělců podnikatelů a zabývají organizováním kulturních festivalů a vydáváním časopisů *Beseda* a *Lemkovský ročník*.

Lemkovská kultura je popularizovaná na několik způsobů. Lemkové organizují integrační oslavy pro všechny Lemky bez ohledu na to, zda se považují za Ukrajince nebo za odlišnou skupinu. Tyto akce pod názvem *Varta* se konají dvakrát do roka v Zdyni a v Michalově. Lemkové organizují také mezinárodní festival etnické kultury *Evropa bez hranic* v Legnici. Pro Lemky hraje důležitou roli jejich folklór, díky kterému se odlišovali od ostatních etnických skupin v multietnickém karpatském regionu. Proto také působí dvě tanečně vokální skupiny *Lemkovyna* a *Kyčera*, které udržují znalost lemkovských písní, tradičních tanců a oblečení. Kromě toho Lemkové mají dva skanseny ukazující památky materiální kultury z oblastí tzv. *łemkowszczyzny* v Sanoku, v Sąddeckém etnografickém parku v Nowým Sączu a muzeum, které vzniklo na základě soukromé kolekce Teodora Gocza v Żyndanowé. Svou úlohu hrají také tradiční a pro lemkovskou kulturu typické poutě.

V současnosti neexistuje lemkovské národnostní školství, nicméně dodatečná výuka lemkovštiny funguje v malopolském, dolnoslezském a lubuském vojvodství. Hlavním problémem je pro Lemky nedostatek vzdělaných učitelů, proto také *Sdružení Lemků* organizuje konference a školení pro učitele a spolupracuje s katedrou rusinského jazyka, která funguje v rámci ruské filologie na Jagelonské Univerzitě.

Lemkové se od počátku 90. let snaží získat souhlas státu ke změně některých názvů vesnic v jihovýchodním Polsku. Odvolávají se na *Chartu evropských jazyků* a zákon o polském jazyce, avšak do dneška se jim podařilo změnit jen několik ze sto dvaceti přejmenovaných názvů vesnic a měst. Lemkové bojují také za udržení povědomí o důsledcích Akce Visla. V roce 1997 organizovali oslavy, připomínající o důsledcích rozhodnutí polské vlády o odsunu Ukrajinců a Lemků z území Beskyd. Snaží se regulovat otázku vlastnictví lemkovských hřbitovů a majetků, které museli v roce 1947 opustit. Kromě toho regionální televize vysílá pořady v lemkovštině. Jejich hlavním obsahem je popularizace vědy o Lemcích a o jejich kultuře.¹⁷⁴

Lemkové jsou si vědomi faktu, že kvůli rozptýlení po území Polska je jejich snaha o vnitřní mobilizaci ztížena. Veškeré kroky, které mají za cíl udržovat lemkovskou identitu, se koncentrují na udržování styku v rámci této menšiny a na popularizaci lemkovské kultury prostřednictvím jejich organizací. Je patrné, že Lemkové se snaží plně využívat svých práv a jejich vnitřní mobilizace lze hodnotit velmi pozitivně.

Litevská menšina není početná, přesto Litevci stavěli své kandidáty v parlamentních volbách. V roce 1991 představitelé Litevců kandidovali v rámci *Volebního bloku národnostních menšin*. V roce 1993 litevské organizace podporovaly Kazimíra Baranowského, který reprezentoval *Liberálně demokratický Kongres*. V roce 1997 Litevci podpořili kandidáta *Unie Svobody* a v roce 2001 Witolda Liszkowského z koalice *Sociální demokracie s Unií práce*. Litevci si tak i přes svou malou početnost snažili zajistit reprezentaci v parlamentu a přistupovali k tomu velmi pragmaticky. Jelikož neměli šanci uspět jako kandidáti litevských volebních komitét, litevští politici kandidovali za velké nelitevské strany.

---

¹⁷⁴ www.lemko.org

Na lokální úrovni Litevci působí jako velmi organizovaná menšina, která si je vědomá svých možností. Výhodou Litevců je fakt, že jejich komunity žijí v okolí Puńska, Sejn, Szypliszek a Krasnopolu. To jim umožňuje obsazovat početná místa v radách těchto měst.

Ve volbách do samosprávy v Puńsku v roce 1990 většinu křesel v městské radě obsadili Litevci a starostou obce se stal jejich představitel Romuald Witkowski. V radě obce Sejny se našlo až osmnáct kandidátů litevské menšiny a jeden zasedal v radě města Sejny. V roce 1994 v Puńsku Litevci získali patnáct z osmnácti míst v městské radě a starostou se stal Litevec Kazimierz Baranowský. V Sejnách v městské radě zasedli dva Litevci a v radě obce bylo jich šest.

V následujících volbách Litevci opětovně získali zastoupení v Punsku a Sejnách. V Punsku získali 163 míst. V samosprávě Sejn byli zasedli dva Litevci. V roce 2002 Litevci neregistrovali své volební komitét a jejich představitelé se ucházeli o místa v radě obcí v rámci kandidátek volebního komitétu *Sdružení starostů* a volebního komitétu *Podnikává obec*. Tato strategie se ukázala úspěšná a díky tomu Litevci měli své zastoupení v radě starostiví Sejny (čtyři místa), v radě obce Sejny (jedno místo), v radě obce Krasnopol (jedno místo) a v radě obce Pusk (čtrnáct míst).

Litevci mají na rozdíl od Bělorusů a Ukrajinců v povědomí dlouhou státní a národní tradici. Velmi dobře si uvědomují svou národní identitu. Proces asimilace brzdil navíc fakt, že litevština patří k baltským, a ne slovanským jazykům a velmi výrazně se liší od polštiny. V meziválečném období, kdy postavení Litevců bylo vzhledem k vztahům mezi Rzeczpospolitou a Litvou velmi obtížné, bylo litevské školství omezováno administrativními prostředky. Možnost, kterou poskytnul Litevcům polský stát po roce 1989, je touto menšinou plně využita. Litevci mají také velmi dobře organizovanou osvětu. Svědčí o tom mimo jiné fakt, že zájmy této malé menšiny, (podle oficiálního údaje čítající pouze 5 639 osob) na ministerstvu vnitra v rámci *Komise pro národnostní menšiny* hájí speciální *Podskupina pro rozvoj litevského školství!* V Suvalkách působí speciální koordinátor, který kontroluje fungování litevských škol. V letech 2001 – 2002 se v podlaském vejvodství v litevských školách učilo 809 žáků. Litevské školy existují na všech úrovních: jako základní školy, gymnázia a střední školy. Litevští středoškoláci mají dokonce možnost maturovat v litevštině a získávají tak dvoujazyčné vysvědčení. Učitelé se mohou vzdělávat na Univerzitě Adama Mickiewicze a Poznani a ve Varšavě působí *Katedra baltských jazyků*, která také školí

litevské lektory. Navíc litevský stát jim poskytuje speciální stipendia a možnost vzdělávání se v Litvě.

Projevem mobilizace této menšiny jsou také aktivity litevských učitelů, kteří sami zpracovali program vzdělávání pro základní školy, který schválilo polské ministerstvo školství v roce 1992, a který byl modifikován o pět let poté. Byl vytvořen program výuky historie Litvy pro střední školy a od roku 2002 funguje také program výuky historie pro gymnázia. Všechny tyto programy jsou připravené v polštině a litevštině a schválené ministerstvem školství Rzeczpospolité. Litevské nakladatelství *Aušra* se chce podílet na vydávání litevských učebnic, přičemž náklady na vydávání učebnic hradí stát. Samotný výběr učebnic svědčí o tom jak velkou pozornost Litevci věnují vzdělávání. Do roku 1989 existovalo dvacet učebnic a do roku 1998 jich vzniklo dalších pět. Po zavedení školní reformy v roce 1998 byly zpracované dvacet tři učebnice pro litevské školství.¹⁷⁵

Litevské organizace kulturního, náboženského a sociálního charakteru navíc vystupují jedním hlasem. Od roku 1956 existuje *Spolek Litevců v Polsku* a v roce 1990 vznikl *Litevský spolek sv. Kazimíra*. Úlohu centrální organizace plní *Sdružení Litevců v Polsku*, působící od 1993. Tato organizace koordinuje ostatní a provozuje speciální fond, který poskytuje dotace na fungování ostatních litevských institucí. Litevci, mají obrovskou podporu ze strany litevského státu. Prezident Valdas Adamkus navštívil Puńsko v roce 1998 a litevský politik Vytautas Landsbergis navštěvoval toto město opakovaně. Díky tomu problémy Litevců získávají mezinárodní charakter a jsou vyjednávané na mezistátní úrovni.¹⁷⁶

Tato nepřilíš početná skupina se vyznačuje skutečně vysokou úrovní mobilizace. V navázání na teorie německého sociologa Georga Simmela, který charakterizuje sociální skupiny (národnostní menšina může být považovaná v duchu této teorie za sociální skupinu) můžeme konstatovat, že menší skupiny dokážou vystupovat jednomyslně a prezentují stejný přístup, jelikož zájmy malé skupiny se lépe definují a následně hájí. Pro Litevce je absolutně prioritní vzdělávací systém a rozvoj školství, které má podporovat národní identitu a udržovat znalost litevské kultury.

---

¹⁷⁵ M. Głowacka-Grajper, *Szkolnictwo litewskie w Polsce-budowanie zwartej, stabilnej społeczności etnicznej*, in: *Edukacja w świecie wielokulturowym. Materiały z konferencji Oświata mniejszości narodowych: Polska i Europa (Instytut Socjologii UW, 23. października 2004)*, IS UW, Warszawa 2005 s. 57-71.

¹⁷⁶ M. Budyta-Budzyńska, *op. cit.*, s. 165.

Češi žijící v Polsku tvoří jen nevelkou skupinu. Podobně jak v meziválečném období se neangažuje v politickém životě a za klíčové pro udržení české identity považují kulturní aktivity. Připomíná to meziválečnou situaci Čechů z Volyně, kteří nebyli zainteresováni na participaci na volbách a tvoření politických stran, ale velmi intenzivně udržovali český jazyk a kulturu. Avšak Češi, kteří v současnosti žijí na území Polska (komunita Zelově, a v kladském regionu) jsou rozptýlení natolik, že nejsou schopni organizovat regulérní školství jako jejich krajané ve Volyni. Češi provozují výuku češtiny v Veřejné základní škole čs. 1 a v gymnáziích číslo 1 a 2 v Głucholazech a také v gymnáziích v Opolu a Prudniku. Tato výuka probíhá díky spolupráci a finanční podpoře euroregionu *Praděd*. Kromě toho je výuka češtiny jako dodatečného jazyka organizovaná v různých školách v opolském vojvodství.

V Zelově působí vokálně instrumentální sbor *Zelovské zvonky*, který udržuje českou hudební tradici, a také Muzeum lidské emigrace, jehož cílem je udržování paměti o Českých bratrech, kteří se usadili v minulosti v tomto regionu. Do roku 1995 byli Češi a Slováci sdružení v jedné organizaci *Společně – kulturním spolku Slováků a Čechů v Polsku*. Po rozdělení těchto institucí mají Češi svůj *Český klub* v Gęsiencu v Dolním Slezsku.

Hlavním problémem pro vnitřní mobilizaci této minority je dlouhodobá asimilace s Poláky a její velké rozptýlení při celkově nízkém počtu.¹⁷⁷

Slováci, podobně jak Češi, za hlavní determinant své národnostní identity považují kulturu a jazyk. Neangažují se do politiky a nezúčastňují voleb a jejich mobilizace se koncertuje na kulturně vzdělávacích aktivitách. Zmíněná organizace *Společně – kulturní spolek Slováků a Čechů v Polsku*, která se rozpadla po roce 1995, se proměnila ve *Spolek Slováků v Polsku*. Slováci v něm sdružení vydávají měsíčník *Život*, který vychází v slovenštině. Organizují kluby, knihovny, domy kultury a pečují o slovenské školství. Nejdůležitější akcí, kterou organizují Slováci jsou *Dny slovenské kultury v Spišu a Oravě* a hudební festival. Spolek provozuje také galerii slovenského umění, která funguje v Krakově v hlavní budově sídla Spolku.

Jak již bylo zmíněno působení spolku se soustřeďuje na kulturní a výukové aktivity. V roce 1999 byl předložen ministerstvu školství program výuky slovenštiny pro základní školy a

¹⁷⁷ E. Tuda, *Czesi*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 2003*, op. cit., s. 12-15

gymnázia. Učitelé slovenštiny se zúčastňují různých školení a jazykových a pedagogických kurzů na Univerzitě Matěje Beli v Banské Bystrici. V roce 2000-2001 fungovala jedna základní dvoujazyčná škola, osm základních škol s dodatečnou výukou slovenštiny a jedno lyceum s dodatečnou výukou slovenštiny.¹⁷⁸

Češi a Slováci jako malé a poměrně asimilované minority své aktivity soustřeďují na udržení znalostí české a slovenské kultury a jazyka. Na tomto poli fungují jako dobře organizované a svých práv využívající (mezi jiné čerpání z fondu euroregionu) menšiny.

Rusové podobně jak Češi a Slováci patří k málo početným slovanským menšinám žijícím v Polsku. V rámci této skupiny můžeme odlišit skupinu staroobřadovců – pravoslavné sekty, od zbytku pravoslavných Rusů žijících na území Polska.¹⁷⁹

Rusové nemají velký zájem na udržování své identity. Je to skupina, která neodolává asimilačním procesům a nebrání se jim. Mládež odmítá mluvit rusky a žádná z organizací nedbá na to, aby vzniklo ruské národní školství i přes to, že jsou k tomu v Polsku dobré podmínky (početné ruské filologie připravující učitelé, mnohost učebnic a slovníků, přístup ruskojazyčné literatury v knihkupectví atd). Spolky které provozují Rusové: *Mezinárodní ruský klub* a *Sdružení ruská jednota*, se tak soustřeďují na organizování setkání Rusů, a tak mají spíše společenský charakter. Jedině *Ruský kulturně – osvícenský spolek* si za cíl staví propagování ruské kultury díky projekcím filmů a organizací dnů ruské kultury a festivalů ruské hudby.

Lze konstatovat, že mezi národnostními menšinami je to skupina, která prokazuje nejmenší zájem o udržování své identity a nejnižší úroveň vnitřní mobilizace.¹⁸⁰

Židé v současném Polsku se neangažují v politickém životě. V důsledku tragických událostí Holocaustu byla početnost a identita této menšiny velmi drasticky narušena. Světská kultura opírající se o jazyk jidiš, která se rozvíjela před válkou, v Polsku téměř zmizela. Udržování znalostí o židovské minulosti je nesmírně důležitým prvkem pro udržování židovské totožnosti.

¹⁷⁸ E. Tuda, *Słowacy*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 2003*, op. cit., s. 31-34.

¹⁷⁹ H. Chałupczak, T. Browarek, op. cit., s. 221-223.

¹⁸⁰ A. Basiaga, *Rosjanie*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 2003*, op. cit., s. 28-30.

Židovské organizace můžeme rozdělit na tři typy: náboženské, světské, a ty které se zabývají popularizací dějin a dědictvím židovské kultury. Cílem náboženských organizací je udržování a tvoření podmínek pro rozvoj náboženského života v náboženských obcích. Je to velmi obtížné, poněvadž počet Židů je velmi nízký, velká část z nich jsou starší lidé a chybí mladí vzdělání znalci judaismu a duchovní. Současně v Polsku působí pouze tři rabíni: Michael Schudrich – rabín Varšavy a Lodi, Saša Pečarić rabín Krakova a Ivan Caine – rabín Vratislavi. Činitelé těchto náboženských organizací se snaží o restituce majetků, násilně odebraného Židům během II. světové války a o získání státních subvencí na jeho údržbu. Židovské náboženské obce fungují v Bielsko Bialé, Gdaňsku, Katovicích, Krakově, Legnici, Lodi, Varšavě a Štětíně.

Za nejdůležitější světskou organizací se považuje *Společně – kulturní sdružení Židů v Polsku*. Sdružení si za hlavní cíl stanovilo integraci židovské společnosti v Rzeczpospolitę, popularizaci židovské kultury (především jidiš), rozvoj nakladatelských, uměleckých aktivit, provozování jazykových kurzů hebrejštiny a organizování klubu seniorů.¹⁸¹

Židovský historický institut se zabývá ochranou a péčí o kulturní dědictví židovské kultury a renovací židovských památek. V roce 2000 vznikla *Komise sociální péče*, která spolupracuje s židovskými obcemi a podporuje organizace židovských bojovníků (jak na příklad *Děti holocaustu*, *Sdružení Židů bojovníků, obětí II. sv. války*). Velmi důležitým cílem je také vytvoření *židovského muzea* ve Varšavě, kteréhož hlavní náplní bude propagování znalostí o dějinách Židů v Polsku od dávné minulosti až po současnost s důrazem na tragické období Holocaustu¹⁸²

V roce 1998 vznikla federace židovských organizací, která má za úkol koordinovat práce ostatních židovských organizací. Organizuje mezi jiné *Festival židovské kultury v Krakově*, *Průvod živých v Osvětimí* a *Výroční oslavy povstání v židovském ghettu*.¹⁸³

Židé po válce museli se nejenom vyrovnat s trauma Holocaustu, ale také s polským antisemitismem, který je bohužel dodnes přítomen v polské společnosti. Obzvlášť velký význam má mezigenerační dialog, který pomáhá mladým Židům pochopit její identitu.

¹⁸¹ www.izrael.badacz.org

¹⁸² www.jewishmuseum.org.pl

¹⁸³ www.historiazidow.edu.pl

Působení starších generací a veškerých organizací má tak obrovský význam pro zachování židovské tradice v Polsku.¹⁸⁴

V případě **Arménů, Karaimů a Tatarů** můžeme hovořit o úplně jiném typu mobilizace. Z hlediska početnosti patří k malým a navíc se v průběhu staletí silně jazykově asimilovaly. Tyto skupiny dbají především na udržování své náboženské tradice a zachování znalostí svých dějin a tradice, které jsou klíčové pro udržení odlišné identity. Nízký počet jednotlivců uvnitř jednotlivých komunit způsobuje to, že vztahy v rámci těchto menšin mají často velmi osobní ráz a můžeme je charakterizovat jako familiární. Proto tak jsou pro ně tak důležité spolky sdružující jejich reprezentanty. Tyto spolky provádí nejenom nakladatelské aktivity, vydávají brožury a časopisy, ale organizují setkání komunit a dokonce mezinárodní sjezdy.

Žádná z těchto skupin neprovozuje školství a výuku svého jazyka, neboť v každodenním životě odedávna používají polštinu. Výjimkou je zde arménská komunita. Určité oživení zájmu o výuku arménštiny je spojené s moderní migrací Arménů do Polska (je třeba zdůraznit, že tato komunita není považována za menšinu). Projevem tohoto zájmu je například pokus o zřízení výuky arménštiny v Krakově při temnějším arménském kulturním spolku a arménská sobotní škola ve Varšavě, která sídlí v základní škole čs. 1 při Karmelitské ulici 13.¹⁸⁵

Pro Armény mají obrovský význam vztahy s jejich rodáky z Arménie, kteří se v současnosti usazují v Polsku. Polští Arméni jim poskytují sociální pomoc. Pomáhají jim organizovat život v nové vlasti a podporují jejich asimilaci. Působení arménských organizací má především charakter kulturně vědecký a náboženský. Existují dva spolky: Polský národopisný spolek v Krakově, při kterém funguje *Klub milovníku arménské kultury* a *Arménský kulturní spolek v Krakově*. V roce 1995 byla oživena činnost *Svazu Arménů v Polsku jména arcibiskupa J. Tedorowicze*. Arménské instituce organizují přednášky o dějinách a kultuře. Arméni, udržují paměť o obětech arménské genocidy v roce 1915, vydávají *Biuletin* a navazují kontakty s Arménskou republikou a Armény žijící v diasporách.

¹⁸⁴ M. Różycka, *Żydzi*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 2003*, op. cit., 39-45.

¹⁸⁵ Tato škola funguje při podpoře klubu entuziastů arménské kultury a právním základem pro její fungování je zřízení ministerstva školství a sportu z 3. prosince 2002. Vyučují tam dvě kvalifikované učitelky arménského původu Anahit Yeremian a Margarita Yeremien-Woźniakowska www.ormianie.pl

Karaimové jsou sdružení v *Karaimském náboženském svazu*. V Polsku existují v současnosti tři džimáty (karaimské náboženské obce) ve Varšavě, Vratislavi a Gdaňsku. Významnou roli, už jako historická památka, má karaimský hřbitov, který se nachází při Redutové ulici ve Varšavě. Kromě náboženského svazu Karaimové nemají žádnou jinou organizaci. Jejich identita se opírá o karaimské náboženství a svaz má navíc kulturně sociální charakter. Díky němu mladá generace Karaimů poznává své tradice a náboženské zvyky. Sdružení organizuje také kurzy karaimštiny. Vydává časopis *Awazymy*, který navazuje na v meziválečném období existující *Karaj Awazy*. Karaimové organizují letní tábory pro mládež v místech spojených s karaimskou kulturou, jejichž cílem je seznámení se s dějinami, náboženstvím a karaimským jazykem.

Tataři soustřeďují své úsilí kolem institucí nábožensko-etnickém charakteru. Již od meziválečného období funguje *Muslimský náboženský svaz* a *Kulturně – osvícenský svaz Tatarů v Rzeczpospolité polské*. Od roku 1992 působí také Svaz polských Tatarů, který je členem *Federativní unie evropských etických skupin*, fungujících při Evropské Radě. Díky této organizaci Tataři v Litvě, Ukrajině a Bělorusku udržují styky. Vznikla také mezinárodní federace tatarských svazů Polska, Běloruska, Litvy a Ukrajiny, navazující na podobnou institucí z meziválečného období.¹⁸⁶

Díky dobré organizaci Tataři od 90. let vydávají *Ročník polských Tatarů*, který je pokračováním podobného časopisu vycházejícího v meziválečném období. S pomocí białostockého kulturního střediska Tataři organizují v Sokółce *Orienty Sokolské* – kulturní akci, která má za cíl popularizovat znalosti dějin Tatarů v Polsku.

Muslimské obce jsou důležitými středisky pro tuto menšinu. Nachází se v Białymstoku, Bohnikách, Gdaňsku, Gořově Velkopolským, Krušinanech a Varšavě. V Polsku působí dvě historické mešity v Bohnikách a Krušinanech a jedna v 90. letech nově otevřená v Gdaňsku. Tataři také udržují svůj hřbitov, který vznikl už v 1885 roce při Mlynarské ulice ve Varšavě.

Arménská, karaimská a tatarská menšina mají řadu společných rysů. Jejich mobilizace se projevuje především v náboženských organizacích, které se kromě religiózních aktivit snaží podporovat znalost dějin, kultury, rituálů, jazyka a tradicí těchto menšin, které od staletí

---

¹⁸⁶ www.tatarzy.tkb.pl

obývají Polsko. Vnitřní mobilizace těchto minorit má tak za cíl udržet náboženskou a kulturní identitu jejich reprezentantů.

Závěr

Pro národnostní menšiny platí pravidlo, že společná minulost a kulturní dědictví spojují skupinu a pomáhají udržovat její identitu. Cílem této diplomové práce bylo ukázat postavení národnostních menšin. Podle teze, kterou jsem předložila v úvodu, máme po roce 1989 co do činění s procesem institucionalizace probíhající na dvou liniích: vnější a vnitřní. Tyto procesy se navzájem doplňují a prolínají a není možné, aby probíhaly zvlášť.

V procesu institucionalizace a mobilizace můžeme najít několik obecných faktorů, ovlivňujících proces mobilizace menšin. Navrhuji následující kategorie:

- historické faktory
- politické faktory
- ekonomicko-sociální faktory
- nábožensko-kulturní faktory

Po analýze předložené v předchozích kapitolách se můžeme pokusit o určité shrnutí. Historický faktor hraje bezpochyby velkou roli v udržování národnostní identity. Menšiny, které se v minulosti nacházely na území polského státu jako kolonizátoři např. Němci, nebo jako Litevci spolutvořily Rzeczpospolitou obou národů a měly dlouholetou a pevnou národní tradici se vyznačují vyšší úrovní národnostního povědomí a institucionalizace. Naopak menšiny, které v minulosti nikdy nevytvořily svůj stát a proces jejich národního obrození se konal pozdě, se vyznačují menší úrovní institucionalizace a národního povědomí. Jedná se zejména o Bělorusy, ale také Romy. Celkově však společné dějiny, jejich uvědomování si a udržování národního dědictví má velmi pozitivní dopad na mobilizaci menšin.

Menšiny, které mají silnou podporu ze strany mateřského státu lépe rozvíjejí své aktivity. Zde kromě Litevců a Němců, kteří mají velmi intenzivní vztahy s Litvou a Německem, může být příkladem židovská menšina, která získává mezi jinými finanční pomoc ze strany Izraele, ale také židovských komunit z USA a Lucemburska. Velmi pozitivní dopad pro kulturní rozvoj arménské etnické menšiny má kontakt s Armény, kteří se v současnosti stěhují do Polska, přestože podpora Arménie není sama o sobě tak silná.

Důležitou roli pro vnitřní mobilizaci hrála také znalost svých tradic a dějin. S výjimkou židovské menšiny se všechny skupiny, které v minulosti participovaly na politickém životě - Němci, Ukrajinci, Bělorusové, Litevci – se k této tradici vrátily a aktivně využívají svých občanských a menšinových práv v této oblasti. Stejně tak menšiny, které tradičně organizovaly síť škol, knihoven či kulturních organizací, navazovaly na tuto tradici sahající často až do meziválečného období. Jedná se mimo jiné o Němce, Čechy, Ukrajince, Litevce, Bělorusy a Slováky.

Ekonomické faktory mají také vliv na proces mobilizace. Skupiny sociálně postižené, s nejnižší životní úrovní jako např. Romové představují také malý zájem o organizaci života své skupiny. Ekonomická situace souvisí také s regionem, který menšiny obývají, a s jeho sociální strukturou. Organizování národnostních menšin obývajících chudé regiony východního Polska je náročnější.

Rozvoj školství má obzvláště velký význam pro menšiny užívající svůj jazyk a pečující o něj. Menšiny jazykově asimilované (v případě Polska jsou to především Arméni, Karaimové a Tataři) se těmto aktivitám nevěnují. V případě všech národnostních a etnických skupin můžeme konstatovat, že udržování kultury, organizace hudebních, divadelních, folklorních festivalů, provozování tanečních skupin, sborů, organizování muzeí a nakladatelské aktivity mají velký a pozitivní význam jednak v podporování kultury menšiny v Polsku a jednak pro prohloubení znalostí své tradice.

Na příkladu třech největších menšin, to jest Němců, Bělorusů a Ukrajinců, se autorka pokusí o krátké shrnutí situace národnostních menšin na konci XX. století.

Můžeme říci, že **Němci** patří k neaktivnějším minoritám v Posku. Tato menšina se nejenom aktivně podílí na občanských aktivitách, ale také ví, jak využít svých práv plynoucích z postavení menšiny. Němci dokážou v klíčových otázkách vystupovat jednotně, bez ohledu na to, jakou politickou frakci reprezentují a ke které německé organizaci patří. Jsou schopni reprezentovat stejné stanovisko. K jejich vnitřní mobilizaci přispívá podpora německého státu a dobrá ekonomicko-sociální situace. Navíc mají Němci dlouhou národnostní tradici. Němci sází v současnosti na rozvoj německého školství. Velmi dobře si uvědomují jeho úlohu pro zachování národnostní identity mladých generací Poláků německého původu. I přes dramatické změny v politické situaci, která rozhodovala o jejich postavení v průběhu

XX. století, i přes přesuny hranic ovlivňující jejich početnost i velkou migraci, si Němci zachovali svou identitu.

Bělorusové se mezi menšinami vyznačují nízkou úrovní mobilizace. Spoléhají na pomoc státu a očekávají, že by stát měl hrát aktivní roli v organizování běloruského národnostního života. Období komunismu jenom posílilo takový postoj Bělorusů. Tento přístup má nejen historické, ale také ekonomické příčiny. Bělorusy nespojuje pevná národní tradice a tradice běloruského státu. Navíc nemohou počítat s finanční pomocí ze strany Běloruska. Jejich mateřská země není atraktivní alternativou. Můžeme se domnívat, že to podporuje asimilační procesy a nepřispívá k rozvoji jejich běloruské národnostní identity. Migrace Bělorusů do měst, ve kterých mění prostředí a hovoří polsky, napomáhá této asimilaci. Malá početnost běloruských elit a jejich vnitřní rozdrobenost nejsou pozitivním vzorem pro běloruskou minoritu. Stav rozvoje běloruské kultury a jazyka se v současné době nachází v útlumu. To však neznamená, že běloruská národnostní menšina mizí z polského prostředí.

Ukrajinci, které v průběhu XX. století postihla změna hranic, výměna obyvatelstva a přestěhovalecká akce Visla, dnes prožívají jakési obrození národnostní identity. Oranžová revoluce a výrazné zlepšení polsko – ukrajinských vztahů (přinejmenším na státní úrovni) byly pozitivním faktorem v tomto procesu. Národnostní hnutí Ukrajinců rozvíjející se od XIX. století mělo svůj pozitivní ohlas už v meziválečném období a už tehdy přispívalo k vnitřní mobilizaci Ukrajinců. V současné době se Ukrajinci snaží plně využívat svých práv a navzdory velkému rozptýlení menšiny aktivizují kulturní a školní život.

Současná situace, ačkoliv není ideální, přináší naději na pozitivní rozvoj menšin v Polsku. Proces vytváření legislativní základny byl úspěšně zakončen a udržování identity je nyní především v rukou menšin, záleží na jejich organizačních schopnostech, na vytyčení společných cílů a na schopnosti prosazování svých práv. Můžeme pozorovat také proces postupného usmiřování se s bolestnou minulostí Litevců, Němců, Ukrajinců, Romů nebo Lemků. Neznamená to sice, že nedochází ke konfliktům, které mají etnický charakter, ale že paměť a znalost (občas dramatických) dějin může a také přispívá k mobilizaci menšin v Polské republice.

Resume

The aim of this dissertation is to on the situation of national minorities after the collapse of the communistic regime in Poland in 1989. This study will therefore explains the concept of institutionalisation of minorities' issue and examine certain conditions for developing national identity for the historical minorities in Poland. In this context the subject of this thesis is only representatives of the minority communities living in Poland minimum of 100 years.

In the introduction, the author discusses the methodology and literature chosen for this dissertation. The first chapter describes the changes of ethnic structure in Poland in the XX century. Before the Second World War, more than 33% of the polish population was not of polish origin. Thus, making it the highest national minorities group in Europe in between 1918- 1945. Even though minorities' rights existed at that time in regenerate state, problems in their implementation remained difficult as ethnic issue was a crucial subject for the state integrity. Some dramatic events of the Second World War, such as Holocaust, moving borders, population exchange between Poland and Soviet Union and massive migration, brought a brand new ethnic situation in Poland. Up until 1989, before the collapsed of the communistic regime giving way to a democratic transition, the regime used to promote the concept of *state without minorities*. This process and changes are the main subjects of the following chapters in this study.

National or ethnic minorities? In the second chapter, the author seeks to answer that question. The definition was based on the new act of *National and ethnic minorities and regional languages in Poland* from January 2005. Further more, some analyses of official statistics and numbers of minorities are made based on the 2002 census. Procedure of institutionalization was described in the next two chapters. In the third chapter, the The term *External institutionalization* will be then defined as a process of changing legislative and developing civil organizations supporting ethnic identity of minorities. Therefore, the fourth chapter shows examples of civil activities. The central focus was on elections participation, culture, educational activities and religious life of minorities.

This study shall show that as minorities living in Poland are coherent part of polish society, the main national issue is not to integrate them but create *institutions* which could support

their ethnic identity. Unlike others, this study suggests a complex theory of institutionalization of national issue.

Bibliografie

Primární zdroje:

- Burda, A., oprac. *Konstytucja marcowa*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin 1983.
- Encyklopedia socjologii*, editoři A. Kojder, K Koseła, W Kwaśniewicz, H. Kubiak, J Mucha, J Szacki, M Ziółkowski, Warszawa 1998
- Janusz G., *Raport o sytuacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, Warszawa 1994
- Konstytucja Polski niepodległej z 23. dubna 1935*, Instytut pamięci Józefa Piłsudskiego 1987
- Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej : uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.*, Warszawa Książka i wiedza 1985.
- Konstytucja Rzeczypospolitej polskiej z Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe, 2000.
- Kwaśniewski K., *Socjologia mniejszości a definicja mniejszości narodowych*, „Sprawy Narodowościowe“, 1992, sešit 1
- Mały rocznik statystyczny Polski (wrzesień 1939 – czerwiec 1941)*, Warszawa 1991.
- Paleczny T., *Mniejszości*, in: *Encyklopedia socjologii*, II. díł Warszawa 1999, s. 259 – 261.
- Simmel G., *Sociologia*, PWN, Warszawa 2005.
- Smith. A. D, *National identity* London 1991.
- Smith. A.D., *Gastronomy or geology? The role of nationalism in the reconstruction of nations*, „Nations and Nationalism” 1994, čs. 1 (1)
- Smith. A. D, *The ethnic origins of nations*, Oxford 1986.

Internetové odkazy:

www.mswia.gov.pl

www.stat.gov.pl

www.zbiordokumentow.pl

Sekundární zdroje:

- Adamczuk, L., *Koncepcje metodologiczne badania „narodowości“ w polskich spisach powszechnych (1921-2002)* in: *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, editoři: L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa 2006.
- Basiaga A., *Rosjanie*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 2003*, op. cit
- Budyta-Budzyńska M., *Mniejszości narodowe – bogactwo czy problem? Instytucjonalizacja mniejszości narodowych w Polsce w latach 1989-2002*, Warszawa 2003.
- Berlińska D., Madajczyk P., *Mniejszość niemiecka w Polsce*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce, praktyka po roku 1989*, Wydawnictwo Sejmowe Warszawa 1998.
- Byczkowski J., *Mniejszości narodowe w Europie 1945-1974 (Wybrane zagadnienia)*, Opole 1976.
- Ciągwa J., *Słowacka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1920-1996*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*, Editor Zbigniew Kurcz, Wrocław 1997.
- Czech M., *Ukraińcy w Polsce*, Warszawa 1993.
- Dančák B., *Národnostní menšiny v Polsku*, in: Ivan Gabal a kol., *Etnické menšiny ve střední Evropě*, GG, Praha 1999.
- Datner H., Melchior M., *Żydzi we współczesnej Polsce – nieobecność i powroty*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*. Editor Z. Kurcz, Wrocław 1997.
- Eberhardt P., *Między Rosją a Niemcami*, Warszawa 1996.
- Faryś J., *Piłsudski i piłsudczycy: z dziejów koncepcji polityczno ustrojowej*, Szczecin 1991.
- Ficowski J., *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1965.
- Garlicki A., *Historia 1939- 1996/97. Polska i świat*, Warszawa 1997.
- Głowacka-Grajper M., *Szkolnictwo litewskie w Polsce-budowanie zwartej, stabilnej społeczności etnicznej*, in: *Edukacja w świecie wielokulturowym. Materiały z konferencji Oświata mniejszości narodowych: Polska i Europa (Instytut Socjologii UW, 23. października 2004)*, IS UW, Warszawa 2005
- Gudaszewski G., *Demograficzno-społeczna charakterystyka obywateli polskich deklarujących narodowość niepolską w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 roku*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, editoři: L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa 2006.
- Honzák, Pečenka, Stellner, Vlčková, *Evropa v proměnách staletí*, Praha 2001.
- Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995*, Lublin 1998
- Chazbijewicz S., *Związek Tatarów Polskich. „Rocznik Tatarów Polskich“ t. 3*, 1995.

- Jobbágy I., *Mezinárodnímu systému ochrany národnostních menšin*, in: *Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy: od mobilizace k identitě*, Editoři Zora Hlavičková, Nicolas Maslowski, nakladatelství CES Praha 2005.
- Kryński A. *Ludność polska w świetle spisów ludności 1921 i 1931*, Warszawa 1933.
- Kurcz Z., *Mniejszość niemiecka w Polsce*, Wrocław 1995
- Kurcz Z., *Mniejszość niemiecka w Polsce. Geneza, struktury, oczekiwania*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*. Editor Z. Kurcz, Wrocław 1997
- Kwilecki A., *Łemkowie. Zagadnienia migracji i asymilacji*, Warszawa 1974.
- Łodziński S., *Polityka państwa i ochrona prawna mniejszości narodowych w Polsce w okresie 1918-1989*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po roku 1989*, Wydawnictwo Sejmowe. Warszawa 1998
- Łodziński S., *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2005
- Łuczak C., *Zagłada polskich Żydów i Cyganów*, in: *Polska i Polacy w drugiej wojnie światowej*, Poznań 1993.
- Madajczyk P., *Niemcy*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych (1994-1989)*, editor. P. Madajczyk, Warszawa 1998
- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce: informator 2003*, editor. L.M. Nijakowski i S Łodzińskiego, Warszawa Wydawnictwo Sejmowe, 2003.
- Michowicz W., *Problemy mniejszości narodowych*, in: *Polska odrodzona 1918-1939*, editor J. Tomski, Warszawa 1982.
- Mikołajczyk Cz., *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, II. dól, Warszawa 1970.
- K. Mirga, *Romowie w najnowszej historii Polski*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*, editor Z. Kurcz, Wrocław 1997.
- Mirga A., Mróz L., *Cyganie. Odmienność i nietolerancja*, Warszawa 1994.
- Mironowicz E., *Białorusini w Polsce 1944-1949*, Warszawa 1993.
- Miśkiewicz A., *Tatarska legenda. Tatarzy polscy 1945-1990*, Białystok 1993.
- Mojżeszowicz K., A. Chudobski, *Ormianie w Polsce*, Warszawa 1998.
- Nolte H., *Narody w Europie Środkowej i wschodniej*, „Przegląd Zachodni“, 1995, čs. 1.
- Pudło K., *Polityka państwa polskiego wobec ludności ukraińskiej*, „Sprawy narodowościowe. Seria Nowa“, II. dól, 1993, sešít. 1-3.
- Sadowski M., *Mieszkańcy północno wschodniej Polski. Skład narodowościowo – wyznaniowy*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*. Editor Z. Kurcz, Wrocław 1997.

- Sadowski M., *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Białystok 1995.
- Sakson H., *Mniejszość niemiecka na tle innych mniejszości narodowych w Polsce*, „Przegląd Zachodni“, 1991, čs. 2.
- Pełczyński G., *Najmniejsza mniejszość. Rzecz o Karaimach polskich*, Warszawa 1995
- Karaimi. Materiały z sesji naukowej*, red. A Dubiński, E Śliwa, Pieniężno 1987
- Pełczyński G., *Świadomość etniczna Ormian polskich w wieku XX*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*, ed. Z. Kurcz, Wrocław 1997.
- Pietruszkiewicz E., *Litwini w Polsce*, „Kultura“ 1993, nr 2.
- Połeć W., *Dzieci romskie i wietnamskie z perspektywy nauczycieli polskich*, in: *Edukacja w świecie wielokulturowym. Materiały z konferencji Oświata mniejszości narodowych: Polska i Europa (Instytut Socjologii UW, 23. października 2004)* IS UW, Warszawa 2005
- Różycka M., *Żydzi*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 2003* Wydawnictwo Sejmowe 2003
- Tarka K., *Litwini w Polsce*, „Lithuania“ 1995, nr 2.
- Tarka K., *Szkolnictwo litewskie w Polsce powojennej*, „Społeczeństwo otwarte“ 1996, čs. 6.
- Tomaszewski J., *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985.
- Tomaszewski J., *Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1985.
- Tuda E., *Czesi*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 2003* Wydawnictwo Sejmowe 2003
- Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Vykoukal J., Litera B, Tejchman M., Praha Libri 2000.
- Żarnowski J., *Społeczeństwo Drugiej Rzeczpospolitej 1918-1939*, Warszawa 1973.
- Żelerik R., *Mniejszość ukraińska w Polsce po II wojnie światowej*, in: *Mniejszości narodowe w Polsce*. Editor Z. Kurcz.

Internetové odkazy:

- www.bialorus.pl
- www.lemko.org
- www.tatarzy.tkb.pl
- www.historiazydow.edu.pl
- www.izrael.badacz.org
- www.jewish.org.pl

www.romowie.org

www.stowarzyszenieromow.hg.pl

www.punskas.pl

www.jewishmuseum.org.pl/start.html